

**Какво трябва да знае
всяко православно момче**

**или поверителни разговори за най-важното
*под редакцията на свещеник
Алексей Грачов, лекар педиатър***

**Какво трябва да знае всяко православно момче: или поверителни
разговори за най-важното
*под редакцията на свещеник Алексей Грачов, лекар педиатър***

В тази книга, предназначена за семейно четене, се разглеждат от православна гледна точка най-важните въпроси на нравственото възпитание на детето и подрастващия. Книгата предпазва момчето от така наречените "вредни навици", които действат разрушително върху тялото и душата му, и подпомага придобиването на добри навици. В нея се разглеждат някои модни увлечения на съвременните подрастващи и в достъпна форма се показва вредата от внедряването в наши дни в училищата програма по "полово възпитание".

Написана във форма на задушежни разговори на бащата със сина (в началото на книгата е пет-шестгодишно дете, в края - четиринадесетгодишен юноша), книгата се чете леко и, надяваме се, ще се окаже полезна както за родителите, така и за децата.

Славянобългарски манастир "Св. Вмч Георги Зограф"©, Света Гора, Атон, 2004 г.

ПРЕДГОВОР	1
ЧАСТ I	3
КАК СЪМ СЕ ПОЯВИЛ НА СВЕТА	4
ПЪРВИ РАЗГОВОР	5
ВТОРИ РАЗГОВОР	6
ТРЕТИ РАЗГОВОР	9
ЧЕТВЪРТИ РАЗГОВОР	11
ПЕТИ РАЗГОВОР	13
ЧАСТ II	17
ОБУЧЕНИЕ НА МЪЖЕСТВО	18
ПЪРВИ РАЗГОВОР	18
ВТОРИ РАЗГОВОР	23
ТРЕТИ РАЗГОВОР	29
ЧЕТВЪРТИ РАЗГОВОР	34
ПЕТИ РАЗГОВОР	40
ЧАСТ III	45
“ТРУДНАТА ВЪЗРАСТ”	46
ПЪРВИ РАЗГОВОР	47
ВТОРИ РАЗГОВОР	52
ТРЕТИ РАЗГОВОР	59
ЧЕТВЪРТИ РАЗГОВОР	64

ПРЕДГОВОР

Нравственото възпитание на детето става в семейството, което е самостоятелен духовен и физически организъм. Поради това наистина е трудно да се преоцени значението, което има в този процес примерът на родителите. “Крушата не пада далеч от дървото”, справедливостта на тази поговорка отново и отново се потвърждава: детето от люлката в много неща повтаря своите майка и баща. И благо е, ако родителите живеят благочестиво - това е големият залог, че детето, наблюдавайки живота им ден след ден, подражавайки им, също ще привикне към благочестие и ще живее духовен живот.

Православното семейство е наречено “домашна Църква”. В нея по примера на Църквата има своя, домашна иерархия: бащата се покорява на Бога, майката - на бащата, децата - на бащата и майката. Такова е правилно растящото житейско семейно дърво, със здрави корени и зелени клонове. За крайъгълен камък на семейните отношения трябва да бъде поставен духът на взаимно разбиране и любов, който Църквата проповядва и израз на който е външният църковен живот. В отношенията между родители и деца не бива да има недоверие, лъжа, недоброежелателство. Но доверието и любовта не изключват ни най-малко принципа на послушанието и дисциплината - здравата основа на възпитанието.

В наши дни в светското семейно възпитание господства друг принцип - демократическият принцип на равенството на родителите и децата. Битува мнението, дошло у нас от т.нар. “свободни страни”, че детето е саморазвиваща се личност, която трябва да расте “разкрепостена”, без да среща в развитието си никакви “прегради”. На детето, което бива възпитавано по тази система, всичко е позволено, всичките му прищевки и желания веднага биват задоволени. Така, някои родители проявяват любовта към децата си, като им разрешават всичко - с часове да гледат телевизия, да се разхождат (по-точно да се скитат) по улицата колкото искат, въобще, да правят всичко, каквото им дойде на ум.

Православната Църква категорично не приема такава постановка. Нашата културна традиция на възпитание, заложената в продължение на векове, спомага за развитието на личността на детето не по пътя на вседозволеността и извънмерното развитие на неговото его, а въпреки тях, по пътя на обучението във въздържание.

Главното, ако накратко определим същността на православната система на възпитание - това е стремежът да бъде въведено детето в зрелия, бъдещия живот през тясната врата на послушанието и въздържанието, които впоследствие ще му дадат възможност самостоятелно да противостои на злото вътре и вън от него. Само такава възпитание може да научи детето правилно да се ориентира в света, да изгражда правилни отношения с хората и може би ще го защити и от психически срывове и болести.

Модната днес вседозволеност и т. нар. “свободно възпитание” водят преди всичко до това, че се нарушават правилните иерархични отношения в семейството, детето напълно престава да уважава родителите си, започва да говори с тях с пренебрежение, позволява си да унижава достойнството им, а в подрастващата възраст просто се отвръща от тях.

Защо подрастващите се откъсват от домашното огнище? Отново по силата на това, че развратени от вседозволеността, те се стремят към все нови и нови наслаждения, към нови, неизпитани още усещания. В подрастващата възраст в тях все по-силно действат страстите, с които те не са свикнали да се борят.

Възпитавайки детето, родителите волно или неволно - с думи, дела, със своя пример - формират у него система от идеали и авторитети. Възпитанието в църковното семейство довежда детето до висшия идеал - до Христа, и ако детето усвоява този идеал, то всички други ценностни системи отстъпват пред него в детската душа, защото не издържат на никакво сравнение с него. А главен авторитет за детето трябва да бъдат неговите родители, бащата и майката - иначе мястото им неизбежно ще бъде заето от други хора.

В книгата “Какво трябва да знае всяко момче” е направен опит да се разкаже за семейство, в което цари дух на любов и доверие и в същото време децата се възпитават в послушание към родителите си. Бащата на момчето се явява за него и главен авторитет, и приятел, с който може откровено да се обсъдят най-сложните

и даже “неприлични” въпроси, вълнуващи подрастващия. Възможно е не всички належащи проблеми на възпитанието да са намерили своето осветляване в книгата, но все пак мислим, че за мнозина тя ще се окаже полезна и интересна.

— **Свещеник Алексей Грачов**
лекар педиатър

ЧАСТ I

КАК СЪМ СЕ ПОЯВИЛ НА СВЕТА

Веднъж на вечеря майката и бащата се разговориха за миналото. Те си спомняха, че много-много отдавна, още през студентските си години заедно с приятели отишли на поход с леки бързоходни лодки байдарки. Много приключения имало там и забавни, и опасни. Родителите сякаш отново преживяваха събитията от ония дни... Към реалността ги върна гласът на сина им, петгодишния Андрюша:

- А къде бях аз тогава?

- Тебе още те нямаше - бързо, между другото отвърна майката.

Андрюша и преди беше чувал от възрастните този загадъчен отговор, даже беше свикнал с него. Но днес за първи път той се замисли... Случваха се разни интересни неща, а през това време него го е нямало с родителите и те си живеели и не го търсели... Татко му е имал голяма умна овчарка на име Рекс, когато него, Андрюша, "го е нямало". Още той имал прекрасен модел подводница, като истинска - също когато "го е нямало". Майка му живяла в центъра на града при баба му, в апартамент с високи тавани, а него отново "го нямало". Ето и на поход с лодки майка му и баща му ходили без него, защото него пак "го е нямало"...

Родителите му продължаваха да си спомнят разни случки, а Андрюша мислеше. Той беше разсъдливо момче и можеше вече да мисли, което, както смяташе татко му, е много по-трудно, отколкото да говориш и даже да четеш и да пишеш.

Ако "татко го няма" - той е на работа. "Мама я няма" (което се случва много рядко) - тя е до магазина. Баба му сега я няма тук, но за това пък винаги може да ѝ се обади по телефона и да я помоли да дойде. Другата баба живее далече, при нея трябва да се пътува с влак. Дядо го няма... защото е умрял... Душата му е отишла при Бога. Така че дядо му го няма тук с нас, но не може да се каже, че него "го няма" - него го има, ние го обичаме и се молим за него...

Зает с такива сериозни мисли, Андрюша напълно забрави за яденето. Той машинално бъркаше с лъжицата в чинията, сякаш рисуваше по недоядената каша някакви рисунки и това привлече вниманието на майката:

- Андрейчо, ти защо не ядеш? Не е ли вкусно? А аз се старах...

Момчето отрицателно закима с глава, което означаваше: "Какво говориш, много е вкусно!" - и изяде две-три лъжици. А след това попита:

- Никъде ли не ме е имало? Или все пак съм бил някъде?

- Освен може би някъде на луната, - усмихна се майка му. - Ти яж, яж!

- На луната?... - момчето беше толкова объркано, че майката съжали за шегата си. И разбра: време е да разкаже на сина си "откъде идват децата". Още повече, че след няколко месеца се очакваше семейството да нарасне.

- Аз се пошегувах, Андрюша. Яж, моля те. А щом ти е толкова интересно, хайде да помолим татко подробно да ти разкаже за всичко - и майката многозначително погледна бащата. Той кимна.

- А кога? - попита момчето.

- Ето, ще идете днес с татко да се разходите преди лягане... Само че първо ми отговори на един въпрос: искаш ли да си имаш по-малко братче или сестричка?

- Разбира се, че искам! Ще играем заедно.

- Ето, така. Сега е пролет, след това ще дойде лятото, а есента, когато окапят листата от дърветата, може би ще се появи брат или сестра...

Това е то! Колко много интересни и неразбираеми неща наведнъж! Андрюша попита:

- А къде е то, това братче? Или сестричка?...

Но майка му само тайнствено се усмихна.

ПЪРВИ РАЗГОВОР

Бащата и синът отиват на разходка. Как ще се появи братчето на Андрюша и откъде се е появил той самият.

Бащата обяснява разликата между сътворяване и правене. Как Бог е творил света. Някои Божии творения са надарени със способност да произведат потомство.

До къщата, в която живееше Андрюшиното семейство, се намираше голям старинен парк, който в края преминаваше в истинска гора. В тази гора Андрюша още никога не беше ходил, затова пък близките алеи на парка знаеше наизуст: по тях се беше возил (в количка, със шейна, на колело с три гуми) и беше ходил пеша. Баща му се стараяше при всяка възможност да излезе със сина си на разходка, даже в делнични дни след работа, ако времето беше хубаво. Ето и днес, в топлата пролетна вечер, бащата и синът бързо се облякоха и заявиха:

- Е, ние тръгваме!

- Само не се бавете - помоли ги майката.

В парка Андрюша сам заговори за това, което толкова го интересуваше:

- Татко, а къде е братчето?

- Скоро ще се появи, потърпи до есента. А за сега още го няма.

- Както и мен не ме е имало?

- Именно. И някой ден той също ще попита: "Къде бях, когато вие с татко се разхождахте в парка?" А ние ще отговорим: "Тебе тогава още те нямаше."

- Той обезателно ли ще се появи?

- Сине, ние с теб сме вярващи хора: как бихме могли да кажем за бъдещето "обезателно"? Нали всичко е по Божия воля. Ние с майка ти се надяваме, молим се, ето и ти се помоли!

- Как?

- Просто кажи: "Господи, прати ни момче или момиче!" Или по някакъв друг начин, както ти искаш...

- По-добре момче, нали, татко?

- Не съвсем, и момиче също е хубаво. Ще имаш по-малка сестра... Момче вече си имаме - това си ти.

- Татко! Но откъде всички ние се появяваме? Как Господ ни "изпраща" на родителите?

- Хубав въпрос, - усмихна се бащата. - Ще ти отговоря, само че разговорът ще бъде дълъг. Една вечер изобщо няма да ни стигне!

Това доста устройваше Андрюша. Че кое дете не обича интересни истории, дълги-дълги, с продължение!...

- Всичко, което съществува на света - започна бащата, - всичко, което виждаме и което не виждаме, все от някъде ще да се е появило. И ако ние с теб помислим и започнем да разглеждаме в паметта си различните неща, ще стигнем до следния извод: нещата или са сътворени от Господ, или са направени от хората. Например слънцето, луната и звездите, цялата земя и всичко, което живее и расте на нея, откъде са се взели?

- Сътворил ги е Бог.

- А сега погледни тази пейчица. Тя е направена от хората. Виждаш ли, сложили са две равни гредички, заровили са основите им в земята, отгоре са сложили широка здрава дъска, забили са я с пирони, след това отгоре са я полирали. Такива неща се наричат ръкотворни. На света има много такива неща! От най-простата дреболия - например дървената лъжица - до най-сложното нещо като самолета или подводницата.

Ако ме беше попитал откъде са се взели колите, които минават по нашата улица, бих ти разказал за конструкторите и работниците в завода, които работят над тяхното създаване. Ако попитах как са се появили тези сгради, бих ти разказал за архитектите, инженерите, каменоделците: едните правят чертежите, планират разположението на апартаментите, другите докарват тухли, дъски, пирони; третите от тези материали строят сградата. Дъските правят от дърветата, които растат в гората, тухлите - от земя и вода, пироните - от желязната руда, която се намира в земята, в планините.

По такъв начин хората са построили сградата, но нищо не са сътворили. Това не им е по силите.

А Бог? Помниш ли какво Бог е сътворил в началото? Как е написано в Библията: "В началото Бог сътвори..."

- Небето и земята.

- А от какво, от какъв материал?

- От никакъв. Нали още нищо не е имало!

- Именно! В началото на творението не е имало нито скали, нито земя - нищо. Но нали Бог може всичко, Той е всемогъщ. Той просто е заповядал. В началото бил безкраен и гъст мрак, и Бог казал: "Да бъде светлина!" - и се явила светлина... Всичко, което живее на земята, което плува в моретата, което лети във въздуха и свети на небето, всичко това е създал Бог.

Някои свои творения Той надарил със способността да произвеждат други, подобни на себе си. Това са живите същества - и дървото, и червеят, и вълкът... Учените наричат тези Божии творения *организми*. А човекът е висшето творение Божие, той вече е близък до ангелите, защото има безсмъртна душа.

Благодарение на точно тази способност да произвеждаме потомство, дадена ни от Бога, вие, децата, се и появявате на света. Така човечеството расте и изпълва земята.

Това, за което ти разказах сега, е само началото на дългата история откъде и как ти си се появил на света, т.е. си се родил. Засега запомни главното: всичко живо, от малката нищожна тревичка като ето тази, до висшето Божие творение - човека, е надарено с много важна способност за възпроизвеждане, т.е. произвеждане на подобни на себе си. При хората това се нарича раждане...

Ето че ние с теб се приближаваме към къщи. Не замръзна ли?

- Не - отговори момчето, леко потръпвайки от вятъра.

ВТОРИ РАЗГОВОР

Андрюша изпитва майка си. Защо татко донесе цветя. "Нагледно пособие". Откъде знаем за Бога и Неговите свойства. В творението може да се познае Творецът. Органичните същества имат органи. Органите за възпроизвеждане (размножаване) на цветето. Близалце и тичинки, тяхното устройство

и предназначение. За да започнат да растат семената, трябва да се оплодят. "Майката" и "бащата" и "децата" при растенията. Пчелите помагат на растенията да се размножават.

На другия ден Андрияша остана без вечерна разходка - баща му остана до късно на работа. Майката и синът вечеряха без него и момчето побърза да блесне с новите си познания:

- Мамо, познай: нашият блок направен ли е или е сътворен?

- "Направен" или "сътворен"?... Направен, сигурно. Построен от строителите.

- А роклята ти?

- Също направена - сама си я уших...

Момчето малко беше разочаровано. Искаше му се да обясни на майка си разликата между тези две сложни понятия, а тя изглежда и така знае всичко. Но той още попита:

- А кое е сътворено?

- Кое? Много неща: земята, всички планети и светила, цялата вселена. Адам и Ева. Всичко това е сътворено от Бог. Така ли е? - усмихна се майката.

- Е, тогава познай малките деца "направени" ли са или "сътворени"? Например аз?...

Майката се забави с отговора и Андрияша изстреля на един дъх:

- Нито едното, нито другото! Хората имат такава способност... забравих думата, татко вчера ми каза как се нарича. И не само хората, но и при всички-всички живи същества!...

- Е, ще попитаме още веднъж татко. Яж! А, ето го като че ли и него - отваря вратата... - Майката отиде в антрето.

Андрияша не можеше без разрешение да става от масата и спокойно чакаше родителите да влязат в стаята. Татко му се забави нещо в антрето, а майка му влезе и в ръцете си имаше... цветя, три големи яркочервени лалета.

- Ама татко на тебе ли ти донесе цветя? Днес празник ли е?

- Не - отговори майката. - Този път не на мен. Татко ти каза, че това са не просто лалета, а "нагледно пособие" за вашия разговор. Знаеш, че учениците имат такива нагледни пособия, за да могат не само да слушат урока и да четат от учебника, но и да могат с очите си да видят това, за което разказва учителят... Красиви са, нали?

"Това за учениците, е ясно - помисли момчето. - Но защо лалета?"

Всичко се изясни вечерта, когато Андрияша вече се беше помолил (той знаеше наизуст засега две молитви: "Отче наш" и "Богородице Дево", и още добавяше към тях молитва за близките) и легна в леглото, а татко му влезе в стаята: той донесе със себе си вазата с лалетата, която сложи на масата, по-близо до Андрияша. Седна на края на леглото и попита:

- Кажи, Андрияша, откъде ние знаем за Бога? Откъде ни е известно, че Той е сътворил целия свят, всичко живо и неживо и нас самите? Да допуснем, че Адам и Ева са Го виждали и чували в рая, техните най-близки потомци, да предположим, техните внуци и правнуци, са знаели за Бога от техните разкази и спомени... Но от онези времена са изминали хиляди години... Защото сега някои хора не вярват, че има Бог. А ние, вярващите хора, знаем, че Го има и даже знаем Какъв е Той. Откъде?

- От Библията. Още - от другите вярващи хора...

- Това е точно така. И от хората, и от книгите, които са написали хората по Божие повеление. Но има още една "книга", която може да чете и всеки човек, и всяко дете. Да чете и да опознава чрез нея Бога. Тази "книга" е сътворената от Бога природа. Можем да я изучаваме, да откриваме законите, по които тя съществува и да се удивяваме на Божията премъдрост. Не случайно сред най-известните учени има толкова много вярващи хора! А може даже и да не вникваме в тези закони, а просто да се любуваме на красотата на Божия свят и в творенията да познаваме Твореца.

Виждаш ли тези цветя. Погледни колко красиво са извити листенцата, какъв цвят - за него и точно название не можеш да намериш... Сега го помириши - ароматът му не е силен, а едва забележим, тънък и приятен. Сега го докосни, само че внимателно, с един пръст... Е, какво? Как смяташ, може ли такава цвете да се направи, т.е. да се приготви от някакви вече съществуващи материали?

- Не...

- И така, живото същество може само да бъде сътворено (разбира се, единствено Бог може да направи това) или да се "възпроизведе" (това може друго също такава живо същество, но също по Божия воля, с Неговото благословение. А "да направи" нещо живо човекът не може.

Аз ти говорих, че живите същества, които могат да произвеждат подобни на себе си "по своя род" (а всичко живо притежава такива способности), се наричат същества органически, или организми. Защо така? Защото те имат органи, необходими за живота. Например растенията имат корени, които се намират в земята и взимат от нея необходимите за растенето (на цветето, тревата или дървото) влага и други полезни вещества. Корените, това са органите на храненето или храносмилането. Листата също са органи на храненето, те добиват храна за растението от въздуха. И ето, виж какво има в чашчицата на цветчето: светло стъбълце и тъмни стръкчета. Това са органите за възпроизвеждане или за размножаване. Обърни внимание колко грижливо ги пази лалето, закривайки ги със своите листенца. То ги е скътало в чашата на цвета си като в прекрасна дълбока ваза и ги защитава от всички външни въздействия - вятър, студ, случаен допир...

- Татко, а какво правят те, тези органи?

- Сега ще ти разкажа. Хайде внимателно да разтворим едно от листенцата...

Тънките тъмни стръкчета се наричат *тичинки*. На края на всяка тичинка има малка кутийка и ако я отворим, в нея ще намерим жълт прах - *прашец*. А светлозеленото стъбълце в центъра се нарича *плодник*. Виж, ето тук, в долната част, то малко се разширява, тази негова част се нарича *яйчник*. В яйчника лежат семена, от които по-късно ще израстат нови растения.

Това название може да ти се стори странно. Място, където се пазят семената, и изведнъж "яйчник"! Работата е там, че семената на растенията, това всъщност са същите яйца, от които се появяват рибите, птиците и животните. Но за това ще поговорим по-късно.

А на горния край на плодника, погледни, има удебелено място, то е леко влажно. Ако на него попадне някаква мъничка-мъничка прашичка или боклуче, тя обезателно ще се залепи към удебелението, което се нарича близалце. Вътре в плодника, от близалцето към яйчника - ето тук, минава една празна тръбичка.

- Празна? А за какво е тя?

- Скоро ще разбереш. Виждаш ли, за да може семената, които се намират в яйчника, да започнат да растат (когато попаднат в земята), е необходимо да се оплодят. Това става по следния начин. Трябва пращецът (онзи плодоносен жълт прах, който се съхранява в тичинките) да попадне в плодника през близалцето, след това да премине надолу по празната тръбичка и накрая да попадне в яйчника, върху лежащите там семена - "яйчица". И тогава в тях ще се зароди нов живот.

- Как? Защо?

- Не знам как и защо, но само по този начин семената получават тласък за нов живот. Как - това е навярно една от тайните Божии...

Оплодените семена попадат в земята и когато пролетното слънце започне да грее, те получават топлина, влага, полезни вещества от земята, след това се разтварят, от тях излизат зелени кълнчета, тръгват нагоре към слънцето, растат, растат... Тези нови, млади растения са малките дечица на старото растение.

- Дечица... - замисли се Андрюша. - А майката и бащата?

- Разбира се, майка и татко в нашето разбиране растенията нямат. Но може да се смята, че тичинките и оплождащият прашец са "бащата" на бъдещото растение, а плодникът и лежащите в яйчника семена "яйчица" са неговата майка.

Понякога те се намират на един цвят, а понякога на различни цветове на едно и също растение. А бива още и така, че цветовете с тичинките растат на едно дърво или храст, а с плодниците - на друго, понякога далече от първото...

- И какво да се прави?...

- Ами вятърът за какво е? Той пренася прашеца където е нужно. А пчелите? Те прелитат от цвят на цвят, прашецът от тичинките се полепва по крачката им и се пренася на плодниците.

- Нима пчелите нещо разбират?

- А на тях не им е и нужно да разбират. Те само събират мед, храна за бъдещата зима. Господ така премъдро е устроил всичко, че и на пчелите да им е добре, и на растенията. Ето защо ти казвам, че изучавайки природата, опознавайки нейните закони, ние чрез творението опознаваме Твореца, т.е. Бога, Който е сътворил света прекрасно и премъдро... Това укрепва нашата вяра.

Бащата погледна часовника и каза:

- О-хо! Знаеш ли, колко сме си говорили? А на тебе, вече и очите ти се затварят. Лека нощ!

ТРЕТИ РАЗГОВОР

Прекъсване на разговорите. Съботната разходка. Бащата предлага на Андрюша да се грижи на вилата за собствена лехичка. Яйцата на рибите са ни познати като хайвер. Как става оплождането на хайвера. Рибите имат инстинкт. Малките рибки веднаха стават сирачета. През пролетта птиците имат брачен период. Как става оплождането и мътенето на яйцата на птиците. Родителите птици, покорявайки се на инстинкта, дълго се грижат за своите пиленца. Пиленцата не биха могли да се излюпят без родителска грижа.

Момчето заспа уверено, че разговорът ще продължи утре или на разходката в парка, или в детската стая преди лягане. Обаче стана друго: той не видя баща си няколко дни. Баща му тръгваше за работа много рано и се връщаше много късно, когато Андрюша вече спеше. Впрочем, такова нещо се бе случвало и по-рано. Майката утешаваше сина си:

- Татко ти е много зает на работа. Затова пък скоро ще са почивните дни, с него ще се наразхождате, ще се наприказвате!... Не му се сърди, хайде по-добре заедно да се помолим: "Господи, помилвай твоя раб Сергей! Дари му здраве - и душевно, и телесно!"

А един път, когато момчето прекарваше дългото време в самота, разглеждайки любимата си книга "Корабите на Руския флот", майка му дойде при него:

- Днес татко ти пак ще се върне късно, не го чакай. Но утре е събота - цял ден ще си е вкъщи. И знаеш ли какво каза? Че след закуска с него ще отидете да се разхождате "далече-далече, където ви видят очите..."

Тази вечер момчето легна да спи дори по-рано от обикновено, за да дойде по-скоро утре.

“Далече-далече, където ви видят очите” значеше, че Андрияша избира маршрута. Понякога ставаше така, че той просто посочваше с пръст нанякъде и в тази посока те с бащата и тръгваха... Беше много интересно. Понякога толкова се отдалечаваха от къщи, че се налагаше да се връщат с трамвай или автобус. Но този път на момчето му беше все едно къде ще вървят - интересуваше го продължението на историята.

Отидоха в парка.

- Виж как всичко се съживява през пролетта - говореше бащата. - Скоро ще отидем на вилата, време е да правим лехички, да садим семена...

- Мама пак ли ще сади семена в земята?

- Не само мама. С нея решихме, че тази година и ти заедно с нас ще садиш.

- Аз и по-рано съм помагал на мама!

- Така е, но какво ще кажеш за своя собствена лехичка? Ще си имаш своя малка лехичка, ще посадиш в земята всичко, каквото искаш, всякакви семена. Но и ще се грижиш сам за растенията: ще ги поливаш, ще ги плевеш. Ще можеш ли? Не се съмнявам. А какво ще посадиш? Някакви подправки? Магданоз, копър?

- И грах! И лук. И още някакви красиви цветенца за мама... И още нещо.

- Много добре. От всичко по малко. А за да не сбъркаш къде какво расте, ще направим с теб дървени табелки. Виждаш ли колко е приятно сам да отгледаш нещо полезно! Още повече, че сега знаеш “откъде се взимат растенията”. А днес с теб ще поговорим за другите живи същества.

Вече ти казах, че семената на растенията са също като яйцата, от които се появяват рибите, птиците и животните.

Малките рибки се появяват от зрънцата на хайвера, които отначало се пазят в тялото на майката риба. Зрънцата на хайвера нарекохме яйца. За да снесе тези яйца, рибата плува далече-далече, към заливите или нагоре по течението на реките докато намери тихо и безопасно място. По време на това пътешествие рибата-майка се съпровожда от бащата риба, който след това опложда снесените яйца-хайвер със специална точност от своето тяло.

- Аз мислих, че рибите са глупави, че нищо не разбират...

- Те и не трябва нещо да разбират - вместо тях всичко прави инстинктът. Това е способност, дадена от Бога на всички живи организми, да се държат така, че да съхранят своя живот и рода си. Този инстинкт като че дава на рибите заповеди: “Плувайте, плувайте, преодолявайте всички препятствия, напред, напред... Стоп - тук има тих залив...” - и т.н. На нас ни остава само да се удивяваме колко премъдро Господ е устроил всичко.

- А какво става по-нататък?

- Родителите риби отплуват, след като оставят яйцата в плитчините, и никога повече не виждат своите деца...

- Нима те не могат да се срещнат някъде в морето или в реката?

- Дори и да се срещнат, няма да се познаят един друг - те нямат нито разум, нито памет като при нас...

Андрияша, погледни къде стигнахме с теб! Незабелязано се оказахме на тясна пътечка. Виж само на полянката, на слънчицето, вече са се появили жълти цветенца. Чуваш ли как пеят птичките? И чуруликат, и цвърчат, и свирят - радват се на пролетта. Че как иначе: сега те вият гнезда, мътят пиленца, грижат се за тях, живеят като семейство. Яйцата, които ще снесе птичката майка, вече са оплодени от бащата направо в майчиното тяло. Птиците дълго мътят снесените яйца, топят ги със своето тяло дотогава, докато от тях се излюпят пиленцата. И после родителите не оставят своите дечица, дълго ги хранят, грижат се за тях, докато им пораснат пера и започнат да летят.

- Значи птиците не са като рибите, обичат децата си?

- Не, синко, думата “обичат” не може да се употреби в този случай. Птиците също се ръководят от инстинкт, даден им от Бога - инстинкт за продължение на рода, за запазване на потомството. Отначало пиленцата не могат да правят нищо без родителите и ако майката и таткото, след като снесат яйцата в гнездото, ги напуснат подобно на рибите, то не би имало никакви пиленца, яйцата не биха се развили, биха замръзнали, загинали, или биха ги изяли котките, враните... Ако родителите бяха отлетели от вече излюпените жълтоусти и голи пиленца, те биха умрели от студ и глад. Затова Господ и е дал на птиците достатъчно силен родителски инстинкт. И колкото по-висш, по-сложен е един организъм, толкова по-силно и по-дълго действа този инстинкт.

- А след това какво?

- След това пиленцата, като се научат да летят и да си добиват храна (мухи, комари, червеи, разни горски плодове и ядки), напускат родното гнездо. Към времето, когато се застудява и всички птици обикновено отлитат в топлиите страни, и тези млади птиченца също вече могат да летят надалеко заедно с всички. Ти, разбира се, искаш да попиташ какви са отношенията им с родителите? Ами никакви. Никакви отношения няма. Чужди една на друга птици и това е всичко.

- Тате, а ще разкажеш ли за кокошките!

- Какво да разказвам за тях? Това са същите птици, само че гнездата им не са на дървото, а на земята и нямат съпружески двойки, отделни “семейства”, а един петел за цял кокошарник.

- А за котките?

Но бащата реши, че за днес може би стига: да даде Бог детето да усвои вече чутото. Затова той каза:

- За котките и другите подобни на тях животни ще поговорим другия път. Хайде да се връщаме въщи, че майка ти ще почне да се притеснява. Сега ти ми разкажи нещо. Разкажи ми как си живял, какво си правил тези четири дни, докато не сме се виждали.

ЧЕТВЪРТИ РАЗГОВОР

Неделната закуска. По какво си приличат и не си приличат хората и животните. Студенокръвни и топлокръвни животни. От какво яйце се появяват бозайниците. Малкото на животното не става веднага самостоятелно. Колкото по-сложен е един организъм, толкова по-дълго се развива и е зависим от родителите.

- А сега разкажи за животните - помоли Андрюша, като се държеше за ръката на татко си, когато цялото семейство се връщаше от ранната Литургия. (Църквата се намираще на десет минути пеша от дома им.)

- Не-не - запротестира майката. Нека първо да си идем въщи, да закусим, а след това говорете, ако ще и до обяд.

Бащата я подкрепи:

- Нали това са наши, мъжки разговори. На майка ти може би няма да ѝ е интересно... Я по-добре ни разкажи пред кои икони запали днес свещи?

Андрюша обичаше неделните закуски. Първо, защото всички си бяха въщи и никой за никъде не бързаше. Второ, на масата нямаше никакви прозаични каши, набързо запечени манджи и омлети, а баницы с различен пълнеж. Обикновено майка му ги правеше в навечерието. И накрая, на тези специални, празнични закуски татко му винаги разказваше нещо интересно и поучително. Ето и днес, като похвали пирожките, той изненада майка му със странен въпрос:

- А за бедните отдели ли една част?

- Какво? - не разбра майка му.

Впрочем, всички знаеха, че след въпроса на баща му ще последва разказ.

- Може ли така? Ние с вас тук ядем баници, а бедните стоят в подлезите с протегната ръка. Знаете ли как са правили по-рано добрите стопанки? Ще изпекат хляб за цялото семейство за няколко дни и веднага ще оставят два-три крава на страни, на отделна лавица.

- Защо?

- Това, Андрюша, е за *бедните братя*, за слепите, сакатите, бедните, странниците. Те с хиляди са ходили по светата Рус и са молели милостиня "заради Христа". И знаели, че във всяко село, а и в градовете, в която и къща да влязат - обезателно ще получат парче хляб. Носели на гърба си торбичка с краешници, сухари и с тях се хранели. Пари тогава рядко са давали, по-често хляб. А в някои села стопанките оставяли рано сутрин на прозореца или на входа на къщата парчета хляб - бедните ще минат, ще си вземат. Ех, ако и ние можехме така, а?

Майката поклати глава:

- А ти случайно не си ли забравил, че живеем на дванадесетия етаж?

- Ех, на всяка крачка препятствия... Е, хайде да почерпим поне съседите от долния етаж, старците. Без добри дела ли да оставим неделния ден? Сложи няколко парчета в една чиния и занесете с Андрюша. Само че първо звънни по телефона, че иначе няма да ти отворят.

- Тате, разкажи за животните! Те вече повече ли приличат на хората? - питаше Андрюша след половин час, уютно разполагайки се до татко си на дивана.

- Приличат само отчасти, по външния строеж на тялото, макар при човека то да е значително по-сложно и по-съвършено. Но между тях има огромна разлика и ти знаеш каква. Бог е надарил човека с безсмъртна душа и той живее на земята не заради тялото, а за душата. Животните се ръководят от инстинкти - способности за правилно поведение, за да оцелеят. Те са заложени от Бога: инстинкт за самосъхранение и инстинкт за продължение на рода. За това например котката, когато е гладна, с всички сили се старее да си добие храна, измолвайки я от хората, или гонейки мишките или, в краен случай, като рови в боклука. А човекът? Ти знаеш, че той може доброволно да се отказва от храна - заради ближния или заради полза за душата, както това бива по време на пост.

Днес ще ти разкажа как се появяват на света висшите животни - *бозайниците*. Те се наричат така, защото хранят своите деца с мляко. Ти добре познаваш много от тях - котки, кучета, коне, крави. Случвало ти се е да виждаш как котката кърми котенцата си: котето лежи до майката и суче мляко от гърдите ѝ.

- Да, знам. Но котетата не се появяват от яйце!

- Грешеш. И при бозайниците животът също започва в яйцето, само че то е мъничко, не е покрито с твърда черупка и майката не го мъти в гнездото, както правят това птиците.

- А къде го мъти?

- Никъде. Бозайниците въобще не снасят яйца. Яйцето през цялото време остава в тялото на майката, в специална торбичка. То е толкова мъничко, че не може да се види без микроскоп. Там то расте и се развива. Кръвта на майката го храни, дишането на майката му доставя необходимия въздух. Никой не го вижда дотогава, докато живото същество не излезе от яйцето в тялото на майката, т.е. докато не се роди. Но и след това детенцето още не може да живее самостоятелно: животът му тясно е свързан с майката, защото получава храна от гърдите ѝ и се нуждае от нейната закрила.

И ето кое е интересното, синко: колкото по-сложно устроено е живото същество, толкова по-дълго то остава “малко”, безпомощно, и има нужда от майчини грижи.

Помниш ли рибките, които от раждането си остават “сирачета”? Те, а също и змиите, жабите нямат нужда от родителски грижи, те сами могат да се погрижат за себе си.

Птиците са по-висши, по-сложни; техните майка и татко повече се грижат за своите деца, носят им храна, учат ги да летят. Но от самото начало на своя живот пиленцата се хранят със същата храна, както и техните родители и затова много бързо стават напълно самостоятелни.

Животните, които се хранят с мляко - бозайниците, стоят още по-високо. В началото на своя живот те се хранят с майчино мляко и не могат да приемат другата храна, годна за възрастните животни. Затова стоят близо до майка си, докато пораснат дотолкова, че да могат да се хранят със същото, с което се храни и майката. Тогава майката престава да ги храни с мляко и вече не се грижи за тях.

- А човекът?

- Човекът заема най-високото място сред живите същества и децата му биват най-безпомощни. Когато започват живота си, те не могат да правят сами абсолютно нищо. Нито да се хранят, нито да ходят, нито даже да седят, нито да се пазят от опасности...

Ето, когато си имаш братче или сестричка, ти ще защитаваш и пазиш малкото. Тогава го наблюдавай - какво може то и какво не може. Ще разбереш, че бебето отначало съвсем не може да си вдигне главата, макар вече да я обръща настрани и малко да си движи ръцете и краката. След това започва да си вдига главичката, а след това свиква да стои изправено и подскача в ръцете на мама. След няколко месеца то ще се опита да се изправи на крака, а когато стане на около годинка, ще започне и да ходи.

- И аз ли съм бил такъв?

- Разбира се. Затова и аз толкова добре знам всичко това, защото внимателно съм те наблюдавал.

Ето гледай, ти вече си почти на шест години. Кучето или кончето на шест години вече се смята за възрастно животно и има поколение. Но ти си човек и твоята възраст се измерва по друг начин...

- А по-нататък?

- “По-нататък” ще бъде утре. Имам за тебе една задача. Майка ти скоро ще има имен ден и трябва да помислим за подарък. Какво да ѝ подарим? Хайде двамата да помислим за това, а утре да обсъдим предложенията. Само че това да бъде наша тайна. Гледай да не се изпуснеш пред мама, че ѝ готвим подарък, затова пък на имения ѝ ден ще я чака изненада. Съгласен ли си?

ПЕТИ РАЗГОВОР

Подаръкът за мама. Висшето Божие творение. Какво би било, ако Господ би създавал всички хора като Адам и Ева. Хората също се появяват от яйце! Децата са част от своите родители – и от майката, и от бащата. Животът на детето в майчиното тяло. ”А мама знаеше ли за мен?” Бащата също очаква детето да се появи на света. Раждането. Страданието и радостта на майката. Децата дава Господ на хората. ”С теб сме длъжни да се грижим за майка ти!”

Вечерта на другия ден бащата и синът излязоха на своята обичайна разходка. Тъкмо зад тях се затвори вратата, и Андрюша, който нямаше търпение да говорят за тяхната обща “тайна”, каза:

- Аз измислих какво да подарим на мама! Хайде, ти ще ѝ купиш красива чаша, а аз ще ѝ нарисувам една рисунка - кораб! Отначало исках да ѝ нарисувам броненосец или ескадрен миноносец. Но после реших, че на мама повече ще ѝ хареса старинен платноход - такъв, на каквито са плавали търговците... Помниш ли, ти си ми разказвал?

- Помня. Значи, ти си решил да нарисуваш платноход? Хубава идея.

- Да. И той ще върви по морето, а отзад ще летят чайки и един албатрос!

- Отлично. Но що се касае до моя подарък, аз имам друго предложение. Чашка подарих на майка ти на Рождество. Искам да купя за нея нещо друго, а какво, ще ти кажа в края на разходката, след като завърша своята история за това "откъде се взимат децата".

С тебе вече говорихме за растенията и за рибките, и за птиците, и за животните бозайници. Дойде време да поговорим за човека - висшето Божие творение. Как е бил сътворен първият човек на земята, знаеш добре, нали?

- Създал го е Сам Бог - от пръст. А после, за да оживее, е вдъхнал в него душа.

- Забележи, Андрюша, от всички Свои творения Бог е надарил с безсмъртна душа само човека. Именно затова наричат човека висше творение, а не защото тялото му е устроено по-сложно, отколкото при другите. А другият дар - дарбата да произвежда подобни на себе си, притежава не само човекът, но и всички живи същества. Благодарение на този дар всички следващи поколения хора вече не са били творени от Бога, а са се раждали от тях самите.

- А защо не всички хора Бог е сътворил от пръст?

- Първо, ние, хората, не знаем защо Бог е направил така, а не иначе. Второ, какво добро би имало в това?

Ако Господ би създавал всеки човек отделно, зрял мъж и зряла жена, без родители и без деца, то не би имало семейство и онази силна любов, на която се крепи семейството. Не би имало съпруги и съпрузи, бащи и майки, родители и деца, братя и сестри, не би имало дядовци и баби. Всеки човек би съществувал сам за себе си, сред чужди хора. Никой не би му помагал в труден момент, не би се грижил за него по време на болест. Тъй че и способностите да се произвежда поколение, да има семейство, деца, родители и други *сродници* Господ е дарил на хората като велико утешение. Е, да продължим. Ти вече знаеш, че новият живот не може да произлезе от живите същества без семена или яйца. Ще се изненадаш, но това се отнася и за човека.

Ако на Андрюша не му беше вече известно, че яйцата биват най-различни видове - от хайвера до невидимото микроскопично яйце в тялото на котката, той, разбира се, много би се удивил, представяйки си как от бялото кокоше яйце излиза...човече. Но сега той почти не беше учуден.

Бащата продължи:

- Човешкото яйце се опложда направо в тялото на майката и расте там почти цяла година - цели девет месеца. През това време с яйцето стават чудни промени: отначало то е просто една точка, която може да се види само с микроскоп, после - малък зародиш, който прилича сякаш на попова лъжичка или на морско конче, и накрая - истинско човешко детенце, което тежи цели 3-4 килограма.

Виждаш ли какво се получава: всеки човек някога е бил част от своята майка. Нейната кръв е протичала в тялото му и го е хранила - не така както обикновената храна, която хората ядат след раждането си, а така, както кръвта ти и сега храни твоето тяло. Дай ръка... Виждаш ли, по синкавите вени и кръвоносни съдове кръвта носи разни вещества до всички части на тялото и всеки орган взима от нея онова, което му е нужно. Нероденото дете не може да яде храна и да я преработва в своя кръв и затова вместо него яде майката и част от нейната кръв влиза в тялото на детето през специална тръбичка. Тя влиза в него на онова място, където на тебе ти е пъпчето. Това става дотогава, докато от малкото зрънце не порасне истинско дете, с ръчички, краченца, очички...

Бащата спря, взе Андрюша на ръце и завърши:

- Ето такава, като теб.

- И аз също ли бях в тялото на мама? - попита момчето, гледайки отблизо бащиното лице.
- Разбира се. Ти порасна в нейния корем.
- Тогава аз бях мъничък-мъничък?
- Много мъничък. Не като сега - даже да те държа е тежко!
- Там беше ли тъмно?
- Там на тебе ти беше много добре - топло, уютно, безопасно. Ти растеше спокойно и за нищо не се грижееше.
- А мама? Тя знаеше ли за мен?
- Разбира се. Знаеше, обичаше те, даже разговаряше с тебе. И чакаше с нетърпение кога ще се появиш на света.
- А ти?

Бащата пусна Андрюша на земята:

- И аз много те чаках и също те обичах, макар, честно да си призная, все още не така, както майка ти. Аз повече се грижех за нея самата, за нейното здраве. Всеки ден ѝ купувах пресни плодове, които са много полезни - нали на майка ти ѝ бяха нужни витамини, с които и ти се хранеше. Аз се стараех с нищо да не огорчавам майка ти и всяка вечер ходех с нея на разходка в този парк. Почти всяка неделя, особено през последния месец, майка ти се изповядваше и причастяваше - тя знаеше, че по този начин Божията благодат се докосва и до теб. Помагах на майка ти в домакинството. През последните месеци преди твоето появяване даже прането сам перях - майка ти не биваше да се навежда и да се изморява...
- А аз?

- Веднъж майка ти ми казва: "Ела да чуеш!" Аз се приближих, сложих ухо до корема ѝ за да чуя как тихичко, но вече равномерно и силно бие сърцето ти. И изведнъж - удар! Ти удари с краченце или ръчичка. Вече ти беше тясно, искаше ти се да излезеш на Божия свят, ти започна да се преобръщаш и да "чукаш" отвътре. Тогава аз казах на майка ти: "Сигурно е момче, виждаш ли какъв богатир!"

Андрюша беше щастлив. Разказът за това как него "го е нямало" и все пак той вече е бил, много му хареса. Беше доволен и от това, какви са били тогава отношенията му с родителите му. Но нали това още не е края на историята?

- А после?
- После дойде време да се появиш на света. Вече бяхме купили и количка, и креватче с дървена решетка - помниш ли я? Бяхме разместили и мебелите в стаята, за да бъде удобно да сложим креватчето и масата, на която трябваше да те повиваме с пеленки. Една приятелка на майка ти ни даде за известно време детска ваничка, в която къпят новородените бебета...
- А ти навярно си мислил: "Време е да излизам на бял свят. Няма накъде повече да раста, а татко там вече съвсем няма търпение!" - и започна да излизаш от своята "стаичка". Ние с теб сме мъже и никога няма да узнаем и да разберем онези страдания, които при това е преживяла майка ти: защото ти вече беше голям, а "стаичката" ти се намираше в маминото тяло! Майка ти я закараха в болницата, където лекарите ти помогнаха да се появиш на света.

- Мама болеше ли я?
- Да. Всяка майка страда, раждайки детето. Това е участието на всички майки след грехопадението на Адам и Ева. Помниш ли, Господ казва на Ева: "В мъки ще раждаш децата си"?...

Но майка ти казва, че всички мъки се забравят, когато детето се появи на света! Като види детето си за първи път, майката вече нищо не помни и не усеща, освен радост!...

- А после?

- Докарах ви с майка ти вкъщи и заживяхме мирно и честито. Ти сучеше мляко от мамината гърд, спеше в своето дървено креватче, растеше не с дни, а с часове. Скоро те кръстихме в църквата с името Андрей: с майка ти много го харесвахме. Знаеш ли в чест на кой светец си наречен?

- На апостол Андрей. Тате, но защо казват, че детето го изпраща Господ? Нали то се ражда от родителите?

- Защото всичко, за което ти разказах, се извършва само по Божия воля. Има хора, които не могат да си родят деца. Помниш ли, в приказките често се казва: "Живяли някога баба и дядо и си нямали деца..." Нямали си, защото Бог не им е дал. А има и такива, които имат твърде много деца... И едните, и другите могат да бъдат недоволни от своята участ. Онези, които имат много деца, могат да се оплакват от умора, че нямат никакво свободно време... А бездетните съпрузи страдат от самота (защото без деца няма истинско семейство!) и завиждат на многодетните родители. Господ по-добре от нас знае, кое е за наша полза...

На нас с майка ти Той ни е дал син - таткото погали сина си по главата. - А скоро, сигурно, ще ни даде и втори син или дъщеря... Ето каква голяма Божия милост!

Андрюша изведнъж се досети:

- Татко, а къде е той сега, този ваш втори син?

- А ти как мислиш?

- Той живее в корема на мама, нали? И може да чуем как той там се обръща?

- Не, още е рано, нищо няма да чуеш.

- А кога?

- Знаеш ли, най-добре питай сам майка си. Като се върнем вкъщи, веднага я попитай...

Сега ти разбираш как трябва с теб да се грижим за майка ти, защото носи в себе си дете! Не бива да я огорчаваме, трябва за всичко да ѝ помагаме... А ето, впрочем, за подаръка. За да не се мъчи, да не изтиска соковете на ръка, хайде да ѝ подарим специална машина - сокоизтисквачка. Слагаш ябълката, натискаш копчето - "Бж-ж-ж!" - и пред теб има чаша пресен сок. Какво ще кажеш?

Момчето радостно се съгласи.

ЧАСТ II

ОБУЧЕНИЕ НА МЪЖЕСТВО

Минаха почти пет години. Андрюша имаше брат Ваня, който вече порастваше, имаше и малка сестричка Наташа, която наскоро навърши три години. Самият той порасна много, източи се и правеше впечатление на искрено, самостоятелно момче, физически силно, с открит и внимателен поглед.

Миналата година Андрюшиното семейство се събра да живее с неговата баба и се премести в нов апартамент, което винаги е свързано и с придобивки, и със загуби. Така, близо до техния блок сега нямаше парк, затова пък на две трамвайни спирки от тях имаше голям мъжки манастир, най-древният в града. Родителите на Андрюша обикнаха протяжното благолепие на манастирските служби. В манастира най-накрая те намериха постоянен духовник, при който започна да се изповядва и най-големият им син. А по-малките майката често водеше тук сутрин просто да се разходят по чистите пътечки сред цветята и старинните надгробни плочи, да подишат, както тя казваше, “свят въздух”.

Към обителта имаше неделно училище за момчета, където се оказа много по-интересно да се учи, отколкото в старото училище при храма: освен обичайните уроци по Закон Божи, децата се занимаваха в разни кръжоци, а които имаха музикални способности се обучаваха на хорово пеене. Към последното Андрюша отначало се отнасяше скептично (“това е за момичета”), докато не чу мъжкия хор на всенощната служба. А когато той след дълги упражнения, застанал редом до новите си приятели, изпя своето първо хорово “Амин”, сам бе поразен от красотата и хармонията на общия акорд, в който плахо звучеше и неговият алт. На съботните репетиции на хора той ходеше с голямо удоволствие.

По съвета на родителите му той се записа в кръжок по дърворезба и за два-три месеца постигна известен успех, така че двамата с татко му успяха да украсят двата прозореца на вилната къщичка с рязани ажурни рамки. Украсата, разбира се, трудно можеше да се нарече ажурна, а познавачът би могъл да забележи и грешки, но главното бе, че майката остана доволна. За рождения му ден баща му подари чудесен стругарски инструмент: маткап и комплект плоски свредла - истински мъжки подарък.

От шестгодишен Андрюша посещаваше спортна секция по плуване. Родителите му тогава избраха именно плуване - първо, за да не се страхуват за сина си, защото в света ежегодно се давят стотици хиляди хора. Второ, плуването най-добре укрепва сърцето и белите дробове и развива всички най-важни мускули. Трето, ако обикновено костите на мъжете растат до двадесет и пет години, то при плувците растежът им завършва по-късно. Накрая, тренировките по плуване водят до добра, здравословна умора и на момчето няма да му останат сили за глупаво и вредно глезене.

Ако добавим към казаното, че Андрюша добре, даже с интерес се учеше, че с желание се занимаваше с по-малкия си брат и сестра си и винаги сам прибираще стаята си, ще стане ясно, че не му оставаше време за безделие. И когато познатите клатеха глава: “Не е ли прекалено натоварен?” - баща му, избягвайки спорове и обяснения, назидателно вдигаше пръст и отговаряше: “Безделието е майка на всички пороци.”

Андрюша още много не знаеше, но със своята неизменна любов към морето и корабите знаеше онова, за което връстниците му няхаха ни най-малко понятие. А и всеки ли възрастен ще отговори, какво е това “такелаж”, “рангоут”, “фордевинд”? Или с какво се различава бригът от бригантината и фрегата от шхуната? А нашият герой можеше да разказва за това с часове. Откъде у градското момче тази любов? Може би е виновна репродукцията на картината на Айвазовски “Деветият вал”, която висеше в голямата стая и от която Андрейчо още като бебе не можеше да откъсне очи? Или е от баща му, който също през целия си живот обичаше морето и корабите? Или работата е там, че небесният покровител на Андрюша свети апостол Андрей Първозвани е покровител на руския флот?...

ПЪРВИ РАЗГОВОР

Защо дъвката е вредна. А ако се дъвче след ядене? Вредните навици. Защо вредното бива вкусно и приятно. Как децата развалят вкуса си. Възбуждащи подправки и напитки. Пиянството. Пияните приличат на ненормални. Как се вкоренява страстта на пиянството и как да се избавим от нея. Какво

е това "пристрастяване". Как се пропушва и как се отказват цигарите. Продължението ще остане за другия ден.

Лятото вървеше към края си. Андрюшиното семейство още живееше на вилата, но след седмица трябваше вече да се преместват в града: свършваше отпуската на бащата, а и беше време Андрюша да се готви за първия учебен ден. Тази година той тръгваше в ново училище, по-близо до дома. А дните бяха топли-топли и така не му се искаше да заминават!...

През последната неделя по време на обяда малкият Ваня изведнъж каза:

- Тате, купи ми дъвка!

Бащата се удиви: в тяхното семейство не се увличаха от дъвки. Навярно е видял навън от децата.

- Каква дъвка? За какво ти е?

- Такава... бяла. За да я дъвча.

- Не, Ваня, няма да ти купя. Знаеш ли, защо? Защото си мой син и аз те обичам, а дъвката е вредна.

- Защо да е вредна? Тя е вкусна...

- Андрей ще ти обясни.

Ваня въпросително погледна по-големия си брат и той, подражавайки на възрастните, бавно, подбирайки думите, обясни така, както бе чул някога от майка си:

- Разбираш ли, Ваня, когато човек дъвче нещо, а ние обикновено дъвчем истинска храна, стомахът ни се приготвя да смила храната и започва да отделя стомашен сок. Това е твърде силно разяждащо вещество, то превръща в стомаха различните продукти, - Андрюша погледна към масата - хлябът, доматиите, чесънът, рибата... в еднородна маса. От нея след това се "изграждат" нашите кости, мускули. Ако например дъвчеш бонбон, то за това дъвчене отива малко време. Тъкмо толкова, колкото е нужно, за да се отдели необходимият стомашен сок. Затова бонбонът разваля зъбите и не вреди на стомаха. А дъвката - обратно. Дъвчат я много дълго - дъвчат, дъвчат, дъвчат... Но нали това не е храна - само залъгалка. Стомахът отделя в това време своя сок, много сок и чака: кога в него ще попадне храната, която трябва да храносмели. А храна няма! Но сокът вече се е отделил, няма къде да отиде и стомахът започва да смила сам себе си. От това стават всякакви болести... Такива болезки вътре в стомаха - "язви". И човекът вече не може да яде - толкова го боли.

Доволен, че разказът направи на братчето му силно впечатление, Андрюша замлъкна. Обаче в процеса на обяснението и у него самия възникнаха някои въпроси, които той реши да зададе на баща си в друго време.

Разговорът се състоя вечерта, когато бащата и синът излязоха да се разтърчат. Те си имаха любим маршрут: да излязат от селището, по края на горичката да стигнат до езерото, да го обиколят от север и да се върнат в селището вече по друг път - през полето, по продължението на руслото на малък ручей. Маршрутът беше дълъг, вървяха с бодра, енергична стъпка и не взимаха засега със себе си Ваня.

- Тате - попита Андрюша, - правилно ли днес обясних за дъвката?

- В общи линии, да.

- Но аз самият още не съм разбрал. Виж, нали всичко това за стомашния сок се отнася за гладния човек... За този, който дъвче дъвка, вместо храна. Преди обяд например. Така ли?

- Въобще, да - повтори бащата.

- А ако дъвчем веднага след ядене? Когато сокът вече се е отделил и смила храната?

- След ядене - моля - и таткото някак странно, изпитателно погледна Андрюша. - Язва няма да има.

Момчето недоумяваше: къщи имаше строга забрана за дъвките и той от опит знаеше, че родителите му нищо не забраняваха напразно, винаги имаше сериозна причина.

- Изобщо - каза бащата - има неща много по-сериозни от язвата. Това са вредните навици.

“Вреден навик”. Андрюша често бе чувал този израз и не беше свикнал да го свързва с нещо кой знае колко сериозно. На масата се случваше баща му да върти в ръцете си чайна лъжичка или замислено да потропва с нея по чашата. Когато майка му го молеше да престане, той отвръщаше: “Извинявай, вреден навик.” Едва отучиха Ваня от вредния навик да си гризе ноктите. И Андрюша също си имаше вреден навик - упорито забравяше да гаси след себе си лампата в банята...

- Виждаш ли - казваше баща му, - ако ти действително се отнасяш към дъвката като към десерт, нямаше да е страшно. Например всички са се наобядвали, след компота майка ти раздаде на всички по парче дъвка и още тук, на масата, всички спокойно подъвчат три-четири минути, след това я изплюят и хвърлят, и се заемат със своите работи... Но ти самият чувстваш, че това е невъзможно. Какво ти там “след обяд”! Като започнат да дъвчат, децата дъвчат и в къщи, и на улицата, и в метрото, и даже в училище. Те играят, работят, общуват, разговарят и при това дъвчат. Други просто не могат да не дъвчат: иначе сякаш нещо не им достига. А това вече е лош признак: признак за това, че се е създад вреден навик.

Постоянното движение на челюстите, прилепването на дъвката по зъбите, след това отлепването, търкалянето ѝ в устата - струва ти се, че това безобидно занимание не изисква никакво умствено напрежение? Но в действителност не е така. Казват, че мозъкът участва и в този процес, т.е., макар и незабелязано, човек не може да не мисли за процеса на дъвченето. Разбираш ли? Дъвчещият човек не може свободно да разсъждава за нещо сериозно, той лошо възприема информацията, не е в състояние да я усвои. Не напразно учителите строго забраняват на децата да дъвчат дъвка в часовете. Не ти говоря вече за онова неуважение, което проявява дъвчещият към събеседника си.

Порочните навици обикновено са много заразителни. Ще попиташ защо? Защото човекът след грехопадението на Адам изобщо е станал по-склонен към злото, отколкото към доброто - “удобнопреклонен към зло”, както пишат светите отци. Към доброто, сам знаеш, се налага човек да се самопринуждава, а злото, греховното кой знае защо така ни и тегли към себе си...

Ако говорим за вредните, лоши навици, то те биват и дребни, незначителни (това, разбира се, не означава, че с тях не трябва да се борим), като например навикът да си бъркаме в носа, или да не дояждаме хляба на масата, или да хвърляме на улицата всякакъв боклук направо под краката си, а биват и много сериозни: те напълно подчиняват човека на себе си, пречупват личността му.

- Например пианството! - досети се Андрюша. Той често срещаше пиани хора на улицата, когато отиваше или се връщаше от училище и се стараше да ги заобикаля отдалеч. За това, че пианството “пречупва личността”, също знаеше: бащиният му стар приятел чичо Витя се пропиваше пред очите им. Андрюша го помнеше като млад, весел, румен, с бели зъби... А сега той изглеждаше като старец - прегърбен, лицето му посивяло, ръцете треперят. Чичо Витя идваше на гости при тях все по-рядко и родителите му много скърбяха за него.

- Да, разбира се, пианството също. Но ще започнем от по-безобидни неща. Макар че ти вече разбра, сред порочните навици напълно безобидни няма.

Помниш ли, когато днес казах на Ванюша на обяд, че дъвката е вредна, той ми възрази: “Ама тя е вкусна!” За малкото момче е трудно да си представи, че тези понятия могат да се съчетават: “вредно” и “вкусно”. Но в живота бива именно така. Вече ти говорих, че поради нашата греховност злото за нас е по-притегателно от доброто. Нас ни привлича онова, което е “вкусно”, “приятно”, “удобно” и т.н. Но в същността на тези неща по-често бива злото и вредата - както за душата, така и за тялото.

Каж ми, Андрей, помниш ли от Свещената история как дяволът съблазнява Ева със забранения плод?

- Помня, разбира се. Змията попитала Ева: “Вярно ли, че Бог ви е забранил да ядете плодовете от всички дървета?” Ева казва: “Не, от всички може, само от това не може, иначе ще умрем.” А змията започнала да

я съблазнява и да лъже: “Не - вие няма да умрете - напротив, сами ще станете като богове!” Ева повярвала на тази лъжа, престъпила Божията дума и изяла плода, а после дала и на Адам...

- Добре. Само че ти пропусна една важна подробност. Преди да вкуси забранения плод, Ева, както се казва в Писанието, видяла, че “дървото е добро за ядене и е приятно за очите и желателно...” Виждаш ли как може човек да сгреша! На Ева ѝ се струвало, че плодът е красив и вкусен, а той се оказал смъртно отровен! (Нали помниш, че след грехопадението Адам и Ева били изгонени от рая и от безсмъртни станали смъртни...)

Но този пример не е научил на нищо човечеството. Много хора изглежда само това и правят, че търсят “приятното” и “вкусното”. И плащат жестоко за това. Вярно, какво значи “вкусно” ние си представяме по различен начин. Аз например никога няма да сравня вкуса на дъвката с вкуса на една истинска прясна ябълка. Надявам се, че знаеш какво ще предпочета, и ти самият ще предпочетеш същото. А има хора, които изобщо не могат да ядат нищо прясно и обикновено. Краставица - само маринована, домати - само силно посипан със сол, чушка, залята с оцет, фасул, картофи, макарони - само с някаква пикантна подправка. Без нея ще кажат: “Пфу, че блудкаво, съвсем безвкусно!”

- А защо е така?

- Вкусът се разваля. Човек си го разваля сам. И на децата си го разваля. Дадат например на момчето, да опита горчица (да речем с кренвирш). То ще опита: “Интересно, нещо ново - малко люти и мирише някак необичайно... Но щом харесва на всички, значи е вкусно.” А след два-три пъти то вече няма и да яде без горчица. И няма какво да се прави - навик.

Оцетът, солта, пиперът, различните пикантни подправки са много вредни за детския организъм: от тях и стомахът се разваля, и сърцето, и сънят се нарушава. Защото е забелязано: тези вещества на всеки човек действат възбуждащо. За малкото дете те са пагубни. Понякога родителите се учудват: защо ли тяхното момче става такова раздразнително, капризно, плачливо? А причината може да бъде в злоупотребата с пикантни подправки.

Същото може да се каже и за черния чай и особено за кафето. На теб сме ти давали чай само след седемгодишна възраст, а кафе и сами не употребяваме. Това също не са особено полезни напитки. Те се отразяват вредно на растежа, на физическата сила.

А по отношение на душата вредата им е по същата онази причина в лесно създаващия се навик. Свикваш лесно, а след това ти се струва, че не можеш да живееш без кафе.

Въобще най-добрата напитка е чистата вода. Плодовият сок също е добро нещо и приятно на вкус, и много полезен за здравето. За малките деца до определена възраст е полезно млякото. (По-големите деца е по-добре да пият кисело мляко, мътеница, айран.) От тези три източника ние получаваме достатъчно течност и нищо друго не би трябвало да прием. След силен чай или кафе на човек му се струва, че нещо е ял, а в действителност тези напитки не дават нищо хранително на тялото и служат само като възбуждащи средства. *Възбуждащи* се наричат онези неща, които действат върху организма като бич: след тях дейността на тялото се увеличава, а сила не се прибавя.

Зимата при нас беше на гости леля Света, мамина братовчедка, със сина си Альоша. Альоша е само на 15 години, обаче ако сутрин не изпие чаша силно кафе, цял ден го боли главата. Ето какво значи вреден навик. Мисля, че на Альоша няма да му бъде лесно в армията - там едва ли ще го поят с кафе. Впрочем, забелязал съм, че такива разглезени момчета, които от детството имат вредни навици, се стараят да избягнат военната служба с всички честни и нечестни средства...

Но най-страшни от всичко са алкохолните напитки. Не напразно пиянството се нарича “зелената змия” - веднага си спомняме за змията дявол, съблазняваща хората в рая!

Забележи, аз не говоря за виното - само по себе си то не се явява зло. Зло го правят хората. Дори светите отци са пили вино, основно за да подкрепят силите си, и при болест. Разбира се, най-често разрежено с вода и в неголеми количества. Но и те се опасявали да не превишат мярката. Един древен подвижник веднъж изпил малка чаша вино, която му поднесли на трапезата. Но когато искали да му налеей друга, той отказал и

рекъл: “Престани, братко! Или не знаеш, че има сатана?” Той е имал предвид, че врагът на нашето спасение, дяволът, само това и чака, християнинът да изпадне в състояние на опиянение - т.е. помрачаване на ума и паметта, и след това да му диктува своята, дяволска воля.

Понякога казват: “Напил се е до безпаметство”, т.е. толкова, че е загубил контрол над действията си, не разбира нито кой е, нито къде се намира, нито кой е пред него. Пияният човек прилича на ненормален и би било смешно да го наблюдаваш, ако не беше толкова... страшно.

Помниш ли как искаше да помогнеш на един пиян да си събере парите?...

Андрюша прекрасно помнеше този случай. Именно и смешен, и страшен. Миналата есен той веднъж се прибирал от училище и на тротоара до трамвайната спирка видя един пиян. Той търсеше нещо в джоба си и се клатеше, облегал на един стълб. Пияните, както е известно, не се отличават с ловкост и добра координация на движенията - той рязко извади ръка от джоба си... заедно с обърнатия наопаки джоб. Оттам се разпиляха дребни смачкани банкноти, хартийки, монетки. Пияният разтвори ръце и тъпо се втренчи в земята - как би могъл да събере парите, които се бяха разпръснали и разпиляли наоколо, като не бе в състояние да измени положението на тялото си?... Тук мътният му поглед попадна на Андрюша и той промуча нещо, обръщайки се към него. Момчето разбра това като молба за помощ и се втурна да събира парите от асфалта. Успя да вдигне само няколко монети, когато настроението на пияния изведнъж рязко се промени. Изглежда му се бе сторило, че Андрюша има намерение да му открадне парите. Той закрепя нещо диво и заплашително и с налети с кръв очи бавно тръгна към момчето. А то от ужас и изненада не можеше да помръдне от мястото си... Добре че наблизо се оказа един съученик с баба си, която бързо въведе ред - пияният започна да плаче като дете и да хленчи. От този ден Андрюша отдалеч заобикаляше пияните. “Предпазливият и Бог го пази”, казваше майка му.

Бащата междувременно продължаваше:

- Пиянството е един от най-пагубните навици. Колко нещастници са почнали още от ученическите години от “само една чаша”, не желаяйки да изостанат от приятелите, или стараяйки се да изглеждат възрастни, а сега загиват - и телом, и духом. Светите отци наричат пиянството страст на винопитието. Тази страст се вкоренява много лесно, а да се избавиш от нея с човешки средства е почти невъзможно.

Ето нашият чичо Витя. Нима беше такъв? Загуби семейството си, работата, живее сам, апартаментът му прилича на кочина. И от сутринта има само една грижа - откъде да намери пари за да пие? Той дори се лекуваше и после с още по-голяма сила започна да пие.

- И какво да се прави?

- Да се излекува човек от този недъг може само с Божия помощ, а не с човешка. Ние с майка ти постоянно му повтаряме това. Първата работа е да се покае на изповед... Е, добре. Да се избавиш от вредния навик е трудно, по-лесно е да не се привиква.

- Тате, а какво е това “пристрастяване”?

- Точно това и представлява пристрастяването: човекът губи вътрешната си свобода и става роб на навика. Някои са пристрастени към бутилката (ако я има - може да се живее, ако я няма - няма живот), а някои - към цигарите... На мен това ми е твърде добре познато...

- Разкажи ми как си отказал пушенето! - Андрюша искаше още един път да чуе тази история, свързана с неговото раждане.

- Отначало ще ти разкажа как започнах. От слабохарактерност; може би даже от страхливост. Макар самият аз да смятах себе си за смел и мъжествен. Само че за истинското мъжество знаех твърде малко.

Аз имах много строги родители. Единият ми дядо, ти знаеш, загина през войната, а другият още като млад умря от рак на белия дроб - страшна, мъчителна болест, предизвикана, както смятаха роднините ми, от пушенето. Затова на мен от детството ми бяха проглушили ушите, че да се пуши е вредно. А момчетата

в училище пушеха едва ли не от твоите години. Аз още се държах. Собствено, на мен и не ми се искаше, разбира се. Тогава още и не можеше да ме тегли към тютюна. Искаше ми се друго - да изглеждам по-зрял, мъжествен. Кой знае защо ми се струваше, че това е свързано с пушенето. Пушачите, между впрочем, имат обилно слюноотделяне - често им се иска да плюят, а слюнката е лепкава, противна. Така че представи си, на мен и тези гъсти плюнки под краката ми изглеждаха "мъжествени". И веднъж в девети клас аз все пак се пречупих. Стоим в двора, момчетата ми предлагат, както винаги да запалят... А трябва да знаеш, че хората, които съгрешават, искат да въвлекат в своя грях и други и няма да се успокоят, докато не те въвлекат - това е по внушение на дявола, разбира се (той иска колкото може повече хора да погуби). Докачаха ме: "Хайде, голяма работа, от какво се страхуваш! Поне опитай." А един казва: "А за да не разберат родителите, ще изядеш после едно бонбонче."

И тук аз проявих малодушие: и запалих, и от бонбончето не се отказах. И стана така, че ме купиха много евтино, разбираш ли? Аз реших да се покажа зрял, смел. А се оказах страхливец: изплаших се да съм различен от другите.

Пропуших и се увлякох дотолкова, че след една-две години, преди армията, пушех вече по цяла кутия. Просто не можех без цигари нито с приятели да общувам, нито да мисля: струваше ми се, че тютюнът за всичко това някак ми помага... Той стана мой господар.

Даже и в казармата не отказах цигарите, само намалих количеството. Дори майка ти нищо не можеше да направи - а колко много не харесваше тя моето пушене!

А как ги отказах? - Бащата се усмихна. - Много исках да ни се роди син. Даже дадох обет пред Бога: ако е момче - завинаги зарязвам пушенето. И когато чух по телефона от родилния дом: "Момче е", първото нещо беше да смачкам кутията цигари и да я хвърля в кофата за боклук, при това отгоре я затрупах с картофени обелки.

- А после? - Андрюша вече знаеше, че после на баща му не му е било лесно.

- Та ти помниш, че половин час след това така ми се допуши, че понечих да извадя смачканата кутия от кофата. Но ме досрамя: е, какво, аз мъж ли съм или не? Взех се в ръце, от цялата си душа се помолих на Бога... Тогава вече бях възрастен: зад гърба ми беше казармата, институтът, син ми се роди. Ето, това е всичко. А по-нататък ти също знаеш: още няколко години ръката ми все се теглеше към джоба за цигари (макар че тях там отдавна ги нямаше). Слава Богу, Той ме запази. Защото тази страст е сериозна, от нея почти като от пианството е трудно да се избави човек. Но най-ужасна от всичко е страстта, която дори няма да наречеш "вреден навик", това е истинска гибел за душата и тялото, в най-чист вид. Наркотиците - чувал ли си за това?

Андрюша кимна. За наркотиците като за нещо забранено, опасно и интересно, му бяха говорили негови познати момчета, които се бяха нагледали на екшъни. Сред Андрюшините приятели имаше и момчета пушачи, и даже които пиеха (във всеки случай те неведнъж бяха опитвали и бира, и вино, и водка), но такива, които да са опитвали наркотици, нямаше. Но бащата беше чел много вестници, знаеше статистиката, общуваше с много хора и имаше основание да се страхува, че след две-три години (а може би и по-рано!) наркомани ще се появят и в обкръжението на неговия син.

- Я, хайде да отложим продължението за утре - каза той, - че майка ти ще се изплаши, като чуе за какво разсъждаваме с теб.

Отвориха портичката и тръгнаха към къщата. През прозорците, украсени с резбовани рамки, вече светеше лампата.

ВТОРИ РАЗГОВОР

Магьосници има не само в приказките. Защо на магьосниците им са нужни различни треви. Как бесовете се вселяват в хората. От какво започва наркоманията. "Път към ада". Телевизорът –

”общодостъпен наркотик“. На какво филмите учат момчетата. Компютърните игри. За вредата от хазартните игри. Трябва да умеем да си отказваме ”прищевките“. Сквернословието – от какво започва и с какво ни застрашава. Навикът да се лъже. Майката ”поръчва“ темата за следващия разговор.

Годината се случи ”ябълкова”. На Преображение селският храм благоухаеше с отбрани плодове. Старите ябълкови дървета, посадени още от покойния Андрюшин дядо, дадоха обилна реколта. Засега не беряха плодовете от дърветата, събираха само от земята, обикновено сутрин, след закуска. Това бе изрично задължение на децата. Ръководител организатор, разбира се, беше Андрюша. Той организираше два ”отбора”: в единия бе сам той, а в другия - Ваня с тригодишната Наташа. После си разделяха ”земята”: за себе си Андрюша взимаше по-труден участък (където има ягоди, и канавки, и неравности), а на отбор №2 даваше по-лесен (равна полянка). Започваше съревнование: кой по-бързо ще очисти своята част от ябълки. Състезаваха се честно, не си правеха шегички (не се замеряха) и на всички им беше интересно...

Този път победи Андрюша. Като издаде победен вик, той помогна на отбор №2, отнесе кофите на майка си в кухнята и тук чу, че тя вика през прозореца: ”Серьожа, постели нещо, земята вече е студена!” Значи баща му е свободен, решил е да полежи на тревата - може да продължат вчерашния разговор. Като взе постелката, момчето излезе в градината...

- Ти, сигурно мислиш - каза бащата, - че магьосниците и магьосничките биват само в приказките?... Грешиш. Те винаги са били, са и сигурно винаги ще бъдат, докато съществува светът. Кои са магьосниците? Това са хората, които съзнателно и доброволно служат на дявола, а не на Бога като християните. Магьосниците встъпват в своего рода сделка с дявола: във всичко изпълняват волята му, правят зло на ближния, ненавиждат всичко свято, а той им дава сила да извършват лъжливи чудеса и власт над глупавите хора... Те могат и да предизвикат болест и, обратно, да лекуват. Само че тяхното ”лечение” се превръща в още по-голямо зло за нещастните пациенти.

- Тате, знам, това са екстрасенсите, нали? В неделното училище ни разказваха.

- Екстрасенсите са един от съвременните видове магьосници. Но искам да ти разкажа за древните магьосници и за това как те влизали в контакт с духовете на тъмнината, т.е....

- Бесовете - довърши Андрюша.

- В приказките магьосниците и магьосничките често се изобразяват до котли с кипящи отвари на треви или над колби и епруветки, където също от различни елементи се приготвя някакво ново вещество. Това дете се вари, е тяхната магьосническа *отвара*. А за какво им е тя?

- Отрова. За да тровят хората.

- Много разни зловредни предназначения има тази отвара, но главното е, и това е известно днес и на учените, и на неучените, и на вярващите, и на невярващите - тя помага на магьосника да общува с бесовете.

- Как?

- Като пие от нея - и влиза в специално, особено състояние като силно опиянение. Само че това не е опиянение, а нещо още по-страшно. Аз не съм специалист, не мога да ти обясня точно, но става нещо такова, при това с главата. Човек не просто губи памет и способност да мисли, той започва да вижда по друг начин целия заобикалящ свят, а освен това бива посещаван и от някакви видения, халюцинации... Работата е там, че като приема по определен начин приготвените отвари, магьосникът поканва бесовете да се възползват от неговите сетива, да обладаят душата му. Т.е., поканва ги да се вселят в него.

Някои за това употребяват отвара от треви (тяхното приготвяне се съхранявало в тайна), други - отровни гъби.

- Те яли ли са ги?

- Не задължително. Могат да ги ядат или да изпият същата тази отвара. Могат да ги изсушат и да ги пушат с лула. Могат да хвърлят тревите в огъня и да вдишват дима. Могат даже да приготвят мазило и да намажат с него цялото тяло. Начини да влизат в това състояние те знаели много, а целта им била една: да получат достъп до ада.

А сега, синко, представи си, че обикновените хора, не магьосниците, като не разбират целта и същността на магьосническите действия, поискат да изпитат същите "тайнствени усещания". Ти, разбира се, ще попиташ защо? На мен това също не ми е понятно. Обикновено това става, защото лекомислените хора се стремят да изпитат "нещо по-така", различно, необикновено, неизпитано. И попадат във властта на дявола.

Ето, синко, откъде се взима наркоманията - навикът към наркотиците, т.е. отровните, опияняващи вещества.

- Отначало този човек още не се нарича наркоман - той просто иска да опита наркотичното вещество, защото на него, виждате ли, му е интересно какво ще види и ще чуе в това състояние. А приятелите му го уговарят: "Не се бой, опитай! Ще изпиташ такова удоволствие! Върхът!"

Вече ти говорих вчера, че хората, обладани от греховна страст, се стремят да уподобят и другите на себе си. Бесът ги учи на това, нашепва им: "Защо да погиваш самичък, хайде влачи и този със себе си! Уговаряй го, разказвай му приказки! Кажу му, че ако не му хареса - веднага ще се откаже!"

Но тъкмо там е работата, че с един опит е невъзможно да се приключи особено когато става дума за юноши, подрастващи. Обикновено първият път бесовете показват на начинаещия нещо много привлекателно, дават видимо наслаждение, а те самите не се показват в своя истински ужасен вид. И при следващите "проби" бесовете продължават да развличат жертвата си - дотогава, докато човек не *свикне* с наркотика. В центъра на живота му тогава застава само едно желание - пак да влезе в онзи свят, който му се открива чрез наркотическото вещество. Той живее не в този, реалния свят, а там. Но с времето бесовете лишават нещастника и от това последно утешение: дозите растат, наркотикът, за да достигне първоначалните усещания, е нужен все повече, но вече нищо не се получава - виденията от приятни стават тягостни, страшни. А когато няма наркотик, наркоманът изпитва такива телесни и душевни мъки, сравними само с адските мъки. За да ги прекъснеш, трябва да намериш наркотик. А наркотиците струват скъпо. И ето - престъпления, кражби, убийства. Такъв живот не може да се издържи дълго. Знаеш ли как обикновено завършват наркоманите?... Със самоубийство. Ненаправно наричат наркоманията "прекият път към ада". За най-дълбоко съжаление, по този път вървят много млади хора.

- Но защо? Нали всички виждат какво става с другите?

- Глупава самонадеяност: на всеки му се струва, че всичко лошо се случва с "другите", а той самият ще може да се справи, ще ги остави, когато поиска. А защо започват, това е въпросът. Оттова, че живеят без Христа, без Църквата; усещат една празнота, неосъзната тъга по благодатта и търсят да утолят тая жажда по различни начини. Душата на съвременния млад човек е затисната от грехове като с каменен блок; той се задушаваша, тежко му е. А какво да прави - не знае. И ето така той се и преселва в "света на мечтите".

Впрочем, съвременните млади хора се готвят за това "преселение" от детството. Знаеш ли как се готвят? С вредния навик към един от общодостъпните наркотици, който е известен на всички, и даже на теб...

- Кой наркотик? - Андрюша мислеше какво ли може да бъде. Кафето?... Подправките?... Да не би дъвката?... Бащата прекъсна размишленията му:

- Това е телевизорът. Мислиш, че е безобидна вещ? Напразно. Много православни семейства напълно са се отказали от телевизора, не го държат вкъщи. Ние не сме го изхвърлили и понякога гледаме, но, ти сам знаеш, подбираме предаванията. Аз строго съм ти забранил да гледаш американски анимационни филми и екшъни: преди всичко именно те оказват наркотично въздействие върху душите на съвременните момчета. Защото в някои семейства децата гледат всичко наред, телевизорът им на практика не се изключва.

Към телевизора много бързо се развива зависимост, към него се пристрастяват също като към тютюна или виното. Съгласен ли си?

Андрюша кимна. И още как! Той знаеше, че някои негови приятели, като се върнат от училище, първото нещо, което правят, е да натиснат копчето на телевизора. Какво се показва там, е все едно, важното е той да говори или пее. За Андрюша това беше неразбираемо. Той само знаеше, че този ред е от възрастните: те по същия начин гледат всичко подред цяла вечер...

- Аз например познавам къщи - продължаваше бащата, - където да се развали телевизорът е страшна трагедия. А и ти знаеш. Представи си, че в семейството на Миша се е развалил телевизорът...

- Те имат друг, стар.

- Е, да предположим, че и двата са развалени. Какво ще правят те вечерно време? Защото в такива семейства, където телевизорът винаги работи, хората престават да четат, да общуват помежду си, да разговарят, да се разхождат заедно. Дори само видът на мълчания, угаснал екран на телевизора ги довежда до състояние на мъка и раздразнение.

Въобще някои така свикват с телевизора, че без него започват да изпитват страшно униние. Нима това е хубаво? При това от екрана на телевизора - той се нарича кинескоп - излиза облъчване, което изтощава детската нервната система. Децата, които често гледат телевизия, си развалят зрението. Също така е забелязано, че при тях отслабва паметта; те по-бавно съобразяват в часовете в училище, не могат да се съсредоточат; сънят им се нарушава; стават лесно възбудими, раздразнителни, свръхчувствителни. Влошават се и отношенията им с родителите особено когато изискват от тях да се откъснат от екрана и да се заемат с нещо полезно.

Не е удивително: защото телевизията пленява душата, оказва хипнотично въздействие. Не само детето, но и възрастният човек с неговата по-здрава и устойчива психика не може да противостои на това въздействие даже ако възприема критично онова, което гледа.

Най-страшно от всичко е това, че телевизорът действа разрушително на личността на детето, кара го да живее не по Божиите заповеди, а по законите на света, показан на екрана.

- А какви са тези закони?

- Такива закони са: "Силният е винаги прав", "Главното в живота са парите", "Можеш да потъпчеш човешкия живот в името на своите цели", "Добре е да подчиниш хората на себе си", "Ако не можеш да завладееш със сила - завладявай с хитрост" и много, много други. Харесват ли ти тези закони? Би ли искал да живееш в свят, в който те властват?

- Нима телевизорът учи на това?

- Учи, доколкото по него се показват филми с такъв морал. Ти за щастие не си гледал такива филми и ти е трудно да съдиш. Но знай, че дори и сред твоите връстници има много такива, които се опитват да следват тези образци, показани на екрана. Най-често тези момчета се държат безцеремонно, дръзко, подиграват се с всичко, никого не уважават, отговарят грубо на по-възрастните. Пушат и пият алкохол. Те предполагат, че заприличват на "истински мъже". Само че истинският мъж е великодушен, сдържан, възискателен към себе си и снизходителен към другите. Той никога не демонстрира своето превъзходство и не унижава достойнството на ближния. Никога не бива роб на вредни навици.

При това като подражават на едни и същи образци, момчетата постепенно губят своята индивидуалност, неповторимостта на своята личност - обезличават се. А ако някой не прилича на тях, значи е "страхливец", "момиче", и те ще се опитат да го направят по-скоро като всички! И тук, Андрюша, е нужно истинското мъжество - уменията да не се подчиним на законите, които не ти се харесват, даже и ако болшинството ги следва. Да останеш верен на Бога, Църквата, семейството си, на самия себе си.

- Тате, аз не разбрах много добре: защо нарече телевизора наркотик?

- Точно така е: той е слаб наркотик (слаб в сравнение с истинските наркотици), но и той е пагубен за детето.

Онова, което детето вижда на екрана, както разбираш, не е истинският живот. Нищо такова просто не съществува. Актьорите са били снимани някога, към тях са били насочени прожектори, един и същи кадър се е повтарял, снимал пак и пак и така се е получил филмът. Той е записан върху специална лента и може да се показва по телевизора. Това не е животът, не е истината - това е *като че ли живот*. Това явление се нарича "илюзия". А детето е толкова беззащитно вътрешно, че му е много по-лесно, отколкото на възрастния да се потопи в света на илюзиите като в истински свят. И доколкото този живот е къде къде по-интересен, по-богат на събития от неговия собствен, делничен живот, то и той предпочита онзи живот. Седейки пред телевизора, той губи усещането за реалност и се потапя в странно лунатическо състояние, напомнящо опиянението от наркотика.

Телевизионният живот, в който детето е преживало такива силни усещания, му изглежда "по-истински" от реалния. По неволя, връщайки се от илюзорния свят, то намира съществуването си сиво и скучно, близките си - незначителни и жалки. Той престава дори да ги обича както по-рано, започва да съжалява, че се е родил в Русия, а не някъде в Америка или в Западна Европа.

- Аз обаче Русия за нищо няма да я заменя - с патос каза Андрюша.

- Но маратонки ще нося все пак корейски - в тон с него продължи бащата. Андрюша леко се смути. Баба му за рождения му ден му подари маратонки от фабриката "Парижка комуна" и момчето не можа да скрие своето разочарование: искаше му се други, вносни като на Миша.

Бащата се разположи на сламената постелка по-удобно и продължи да разказва:

- Има още един "детски наркотик" - компютърните игри. Помниш ли как през пролетта ми се беше обидил?

Момчето си спомни как приятелят му от съседния вход му даде за една седмица простичката компютърна игра "Тетрис". И още първата вечер, когато Андрюша само успя да влезе в логиката на подреждане по полето на движещите се квадратчета и други фигури, тъкмо-тъкмо започна да добива прилични резултати в играта, дойде баща му и му отне играчката. Дори нещо повече, поиска Андрюша незабавно да отнесе "тетриса" на неговия собственик. И тъй като момчето продължаваше да мрънка, да го уговаря да остави играта "макар и само за ден", баща му не се полени да се облече и да отиде до съседния вход. Върна се без играчката и Андрюша беше страшно обиден, даже не искаше да разговаря с него... Примирението стана чак преди лягане.

- Помня...

- Между впрочем, твоето поведение онази вечер тъкмо потвърждава сходството на тези игри с наркотиците. Ти винаги си се доверявал на мен и си знаел: щом забранявам нещо, значи няма за какво да се спори. Ако не разбираш причините за забраната - ще ги разбереш по-късно. А когато ти отнеха електронната играчка, ти умоляваше, възразяваше, не слушаше и в края на краищата отиде в стаята си и се хвърли на дивана, където пролежа цялата вечер. Това поведение, абсолютно непривично за тебе, показва, че ти беше прекалено увлечен, намираше се в състояние на хазарт, захвърли всичко и бе готов да забравиш целия свят.

Игрите на големите компютри с широк екран и цветни картинки са още по-хазартни и увлекателни. Играчът става като че и режисьор, и участник в това, което става на екрана: встъпва в игри и битки с различни същества, или "бяга" от противника, или го "унищожава". Случвало ми се е да наблюдавам играещите подрастващи - те изцяло се намират там, в илюзорния свят, съществуващ по жестоките и примитивни закони. Забравяйки окръжаващите, те като че стават роби на някаква тъмна сила.

Не говоря вече за вредата за здравето - увлечените от компютърната игра престават да водят активен начин на живот, облъчват се от монитора... Или за вредата за учението: онези, у които навикът да играят се е вкоренил, т.е. образувала се е страст, са готови да играят на "тетрис" и в училище, направо в час, а къщи не им е до изпълнение на домашните задачи. Работата е там, че хазартната игра може да продължава безкрайно - като загубиш, ти се иска да спечелиш, а като спечелиш - да затвърдиш успеха.

- Тате, но на човек му се иска да поиграе!

- Разбирам. Може и да поиграеш малко, ако си сигурен, че във всеки един момент ще можеш да спреш. Само че кой може да бъде сигурен в това? По-добре да се учиш да си отказваш в някои явно не полезни желания. Това умение да се справяш със себе си, с усилия на волята да погасиш греховното желание, е една от проявите на истинското мъжество. А като християни ние с теб знаем, че никакво волево усилие не може да ни помогне понякога, ако не потърсиш в молитва Божията помощ. Например, когато аз отказвах цигарите, то в първия месец без малко да се пречупя. На работа приятелите ми предлагат: "Хайде, Сергей, запали! Какво толкова, после пак ще ги откажеш!" Аз им отвърщам с шега, а сам усещам: няма да издържа. Един път сякаш вече реших: "Е, добре - само една цигара. Нищо не е. Ще снема напрежението, ще я изпуша и повече никога." Виждам, че волята ми е потисната, плътта (а и бесовете!) я контролират. И се помолих на Бога. Не с някаква известна молитва, а просто се помолих с вяра, от дъното на душата си: "Помогни ми, Господи!" - така, навярно, вика давещият се. И какво мислиш? Като че някой сне с вълшебна пръчица всяко желание...

А ако във всичко си даваме воля... Защото всякак се случва: ту ти се иска да удариш ближния, който с нещо те е закачил, ту ти се иска да кажеш нецензурно ругателство...

- Това също ли е вреден навик - да говориш лоши думи?

- Охо! И още какъв! Същото нещо - лесно е да се придобие, а да се избавиш е много трудно. Започва се оттам, откъдето и всички останали, от желанието да бъдеш като всички и да изглеждаш по-мъжествен, както казват сега, "железен". Минава известно време и момчето вече незабелязано за себе си произнася скверни думи. Някои постоянно посипват речта си с тях, без цел и без смисъл - навик!

Но сквернословието е лошо не само защото оскърбява слуха на околните (а нали сред тях могат да бъдат и жени, момичета, малки деца), но и с това, че осквернява самия човек, погубва душата му. Защото Господ в Евангелието предупреждава, че за всяка празна дума човек ще трябва да даде отговор на Бога. Ако към празнословието има такова строго отношение, то какво тогава да говорим за сквернословието!

- И това е всичко? Няма ли други вредни навици?

- Не, те са твърде много. Ние говорихме за най-грубите, примитивни и опасни. А има и по-тънки. Например навикът да се лъже. Имам предвид не съзнателната лъжа заради някаква изгода, а именно навика да лъжеш безцелно. Знаеш ли кога бива това? Когато например момчетата разказват един на друг своите приключения и почти незабелязано за себе си в някои подробности вземат, че послъжат.

- Защо? За да се похвалят ли? Или за да се покажат по-добри, отколкото са в действителност?

- Ами, без причина, там е работата - по навик. Например, разказвайки какъв голям огън са запалили през лятото на село, обезателно ще добавят: "Пламъкът беше ето такъв - до върха на тези дървета! А искрите отлитаха - от тука до къщата!"

- Голяма работа! - засмя се Андрюша.

- Това, разбира се, е дреболия. Е, поукрасил си мъничко... Лошото е, когато преувеличението в тези разкази става навик. Лъжата - тя си е лъжа. Тя във всякакъв вид си остава лъжа...

Те не забелязаха как се приближи майката:

- За какво така оживено беседвахте, ако не е тайна?

- За вредните навици - въздъхна бащата.

- А за полезните навици ще говорите ли?

- Разбира се.

- Добре. Да вървим да обядваме!

ТРЕТИ РАЗГОВОР

За ползата от послушанието. Добрите навици не ни лишават от свобода на волята. Какво е това "хигиена". Най-страшният грях. Полезните навици, свързани с храната. Какво ще помогне да опазим зъбите от разрушаване, а ближните от неприятната миризма. Защо е необходимо често да се мием. Страшните микроби. Колко пъти на ден си мием ръцете. Дневният режим. Организмът се нуждае от отдиш! Ползата от утринната гимнастика. Как да успеем всичко да свършим. Вежливостта също е добър навик. "Духовните навици". За кръстното знамение. Помненето на Бога. Добрите и лошите навици растат заедно с човека.

Наближаваше денят да се преместват в града. На Андрияша му се искаше за последно още да потича, да покара колело, да обходи любимите вилни места. А ето че го карат да седи и да реже на резенчета десетки, стотици ябълки - майка му и баба му бързаха, варяха компоти за зимата, затваряха бурканите. Момчетата от улицата го викат на разходка, но нали не можеш да зарежеш работата, имаш *послушание*, както казва баща му? А ябълките никак не свършват... Само една радост има - че баща му работи заедно с него, кълца ябълките със своя знаменит немски нож. И размишлява, утешавайки сина си:

- На мен това занимание ми напомня армията. Знаеш ли, там колко картофи ни се налагаше да изчистим на един път! Планини. Какво са нашите ябълки! Отначало, като че започнеш да униваш, даже се сърдиш, а после се смиряваш, разбираш, че все едно няма къде да се ходи и веднага ти става по-леко. Незабелязано свършваш своята част от работата и само се учудваш колко бързо си се справил. И в манастира също има подобни ситуации - там никой не си избира сам *послушанието*. Ако те пратят да доиш кравите - ще доиш. Ако трябва да прибиращ масата в трапезата, да миеш тоалетните, да отговаряш на писмата в канцеларията - където настоятелят те благослови, там и ще идеш.

Това, между впрочем, е полезно - да отсичаш своята воля. В това е и смисълът на послушанието. Помниш ли, онзи ден с теб говорихме за умението да се отказваш от своите желания? Така най-често се отказваме от греха. Когато правиш не това, което искаш, а което са ти възложили, то и на душата е леко. Не си ли забелязал? Хубаво е всичко да се прави по послушание! Аз само така бих и живял. По-тежко е, когато ти сам трябва да взимаш решение...

Знаеш ли, че във всяко послушание, даже и в най-еднообразното, може да се намери нещо интересно. Ето и към нашето занимание може да се подходи по различен начин, според това каква цел имаме: да нарежем красиво или да нарежем бързо. Но във всеки случай поръчението трябва да се изпълнява добросъвестно...

- Тате, ти се канеше да ми разкажеш за полезните навици.

- Да, братко, полезните навици са велико нещо. Може да се каже, че това е основата на личността. Човекът, разбира се, е сътворен свободен, но, ако той всяка минута от живота си наново трябваше да решава: да прави това или да не го прави, да си мие ли зъбите или не и т.н., би било много трудно да се живее. За щастие много добри неща ние правим по навик, вече без да се замисляме защо е нужно това. Навикът не означава автоматизъм, не - свободата на избора си остава, ти сам знаеш, но се спестяват много душевни сили.

Полезните навици, или, както ги наричат светите отци, добрите навици, обикновено се изработват от нас в детството.

Да започнем от най-простото. Това, преди всичко, са хигиенни навици. Знаеш ли, какво е това *хигиена*? Това е правилното отношение към тялото си, към физическото му състояние. Това е разумната грижа за запазване на телесното здраве. Какво значи "разумна"? Достатъчна, но не прекалена. Защото се случва, че човек мисли единствено за здравето си, изучава различни диети, страхува се да направи излишна стъпка да не би да навреди на здравето си... В този случай той си създава култ към собственото тяло, покланя му се като на идол, разбираш ли?... За щастие децата много рядко съгрешават с това. При тях по-често бива обратното - те пренебрегват правилата на хигиената, а значи, и своето здраве. А това също е грях.

- Защо? - не разбра Андрияша.

- Кой грях е най-страшен? - отговори бащата с въпрос. - Всеки грях се отмива с покаяние, а този - не. Човекът, който го извършва, отива в ада и дори не може да се молим за него. Кой е този грях?

- Самоубийството - несигурно каза момчето.

Отговорът се оказа верен. Бащата кимна с глава и продължи:

- Но не трябва да се мисли, че самоубийството бива само, да кажем, такова: взимаш пистолет и си пускаш куршум в челото. Бива и бавно, постепенно самоубийство. Например наркоманията. Или пианството. Или пушенето. Аз вече ти говорих за това. Но трябва да знаеш, че и пренебрегването на елементарните правила на хигиената, доколкото то нанася несъмнена вреда на нашето здраве, също е близо до греха на самоубийството.

Елементарните правила - значи, най-простите, най-основните. Точно те се вкореняват в нас от детството във вид на добри навици.

Например правилното хранене. С него са свързани множество добри навици. Първият - да се изяжда умерено количество храна, не толкова, колкото ще се "побере", а колкото е необходимо за насищането. Преляждането е опасно с това, че организмът не е в състояние да преработва прекалено голямо количество постъпила в него храна и тя се "утаява" в него във вид на ненужни, даже вредни вещества - шлака.

Вторият добър навик е да се яде по едно и също време, с определени интервали. Учените медици, специалисти по храненето, препоръчват децата да приемат храна четири пъти на ден.

- Защо четири?

- Много просто. За смилането на храната са нужни три-четири часа. По този начин закусваме в осем-девет часа, обядваме около един, около четири имаме следобедна закуска и в седем вечерта - вечеря. Цялата поета в умерено количество храна успява да се преработи към момента на приема на новата храна. Майка ти придава на режима на вашето на хранене много голямо значение и тя е права. Затова тя се огорчава, когато се забавиш в училище, закъсняваш за обяд. Ако се храним винаги по едно и също време, целият организъм своевременно се приготвя за приема на храната - отделя се стомашният и чревният смилателен сок. В резултат храната добре се усвоява. Но ако е дошло време за обяд, а човекът не е ял, храносмилателните сокове ще се отделят напразно, което е вредно за организма.

Това е главното правило за храненето при децата - да се стараят да се хранят винаги по едно и също време.

- Но нима не може да се случи, че определеното време минава, а не ти се яде?

- Че защо да не ти се яде?

- Ами, нямаш апетит..

- Синко, ако не отстъпваш от веднъж установения ред, апетитът винаги ще се появи навреме. Спомни си: нима майка ти някога те е хранила насила?... А знаеш ли, защо? Защото в нашето семейство съществува правило: да не се яде между общите трапези.

Това е третият добър навик, свързан с храненето: да се яде само на масата. Защото твърде много хора ядат не навреме, и не е задължително това да е месо, каша или супа - по-често това е нещо "вкусничко": бисквитки, курабийка, сандвич...

- Шоколадче, баничка, бонбонче... - продължи Андрияша.

- Що се отнася до лакомствата, то по тях въобще не си струва да се увеличаваме. По много причини. Първо - за да не станем чревоугодници. А освен това, заради неумерено консумиране на сладко може не само да се наруши обмяната на веществата в организма, но и много рано да останем без зъби. Бонбоните, шоколадът,

сладоледът доставят голямо удоволствие, но и носят голяма вреда. В нашата уста и без това е влажно, а ние още добавяме там и въглехидрати, които се съдържат в сладкишите - храната на микробите.

А зъбите, братко, трябва да се пазят... Други няма да има. Добре ѝ е на Наташа: нейните зъбки са още първите, млечните. Те скоро ще паднат, затова пък ще пораснат нови, здрави, постоянни.

- Тате, значи на нея тогава не ѝ е нужно и да ги мие! Щом като все едно скоро ще паднат. А мама ѝ купи мъничка четка, паста "Ягодка" и я кара всяка сутрин да си мие зъбите.

- Разбира се, на Наташа не ѝ е толкова необходимо да си мие зъбите, както на нас с теб. Но майка ти постъпва съвършено правилно - с това тя помага на твоята сестричка да изработи полезен навик, който много ще ѝ бъде необходим в бъдеще. Този навик го имаш и ти. Ти миеш зъбите си ежедневно, сутрин и вечер преди лягане и се надявам, не изпадаш в задънена улица всеки път пред сложния проблем: "Струва ли си човек все пак да си мие зъбите?", а правиш това без разсъждения. Ето това е добър хигиенен навик.

- Ами аз просто няма да заспя, ако не си измия зъбите. В устата ми сякаш нещо не е наред... И да си изплакваш устата след ядене, също е добър навик, нали, тате?

- Разбира се. За да не остават останките от сдъвканата храна между зъбите. При хората, които нямат този навик, не просто се развива кариес, т.е. загниване на зъбите, а още и лошо им мирише от устата. За околните това не е твърде приятно. Разговаряйки например с някое момче, на което му гният останки в устата от храна, другите момичета или момчета се стараят да се отстранят от него по-далеч, а някой път и да се обърнат настрана. Вежливите хора ще направят това тактично, почти незабелязано за събеседника, но все пак е неприятно и срамно, нали?

Андрюша кимна. Разбира се, не е хубаво. Той веднага си даде дума никога повече да не го мързи да си плакне устата след ядене. А бащата продължаваше:

- Ти каза, че няма да заспиш, ако не си измиеш зъбите. Това значи, че хигиенният навик вече се е изработил. Надявам се, за цял живот. Но бих искал ти да не можеш да заспиш и без вечерен душ. Защото ми се налага често да те подканям. Даже в онези дни, когато имаш тренировки и дълго си бил във водата и си взел душ след басейна, все едно си струва да се измиеш преди лягане. Поне да си измиеш краката.

В нашия организъм става постоянна обмяна на веществата. Полезните вещества, получени например чрез храната, се преработват в кръв, кости, мускули... А вредните се отстраняват от организма с помощта на червата, бъбреците, пикочния мехур. И освен това маса ненужни вредни вещества нашият организъм изхвърля през кожата, по която има пори - мънички, невидими за окото отворчета. За да бъде човек напълно здрав, тези отворчета не бива да се замърсяват. Ако ненужните вещества, които излизат през порите, останат върху кожата, а не бъдат измити навреме с вода, те ще запушат порите и човек ще се почувства нездрав. Затова именно е и нужно тялото винаги да бъде чисто. Трябва колкото може по-често да се мием, за да не се замърсяват порите и освен това за да не причиняваме неприятности на околните.

- Околните?

- Да, на хората, които живеят около нас. Потта, която излиза през порите, има неприятна миризма, особено на някои места на нашето тяло. Например между пръстите на краката и на стъпалата. Ако човек не е свикнал да си мие краката, околните веднага забелязват това, макар възпитаните хора никога да не покажат своето отвращение. От човека, който винаги е съпроводен от тежката миризма на пот, околните се стараят да се отстранят по-далеко. А да се избави от тази неприятна миризма ще помогне само чистотата...

Така... - бащата помълча, помисли. - Какви добри хигиенни навици има още? Да си мием ръцете преди ядене - за това дори и не споменавам. Да не си миеш ръцете, това вече е малка крачка към самоувреждането.

- Тате, аз помня, че когато бях малък и се опитвах нещо да си пъкна в устата, особено на улицата, ти ми разказваше страшни истории за вредни невидими микроби, които седят върху всичко и искат да проникнат и в мен.

- Че какво, не съм те лъгал - точно така си е. Може би моят разказ не е бил напълно научен, затова пък ти е помогнал да придобиеш добър навик. Винаги миеш плодовете преди ядене и без напомняне си измиваш ръцете. Само не забравяй освен пръстите и дланите да миеш и китките - ето тук. Това е заради майка ти, да и бъде по-леко да пере маншетите на нашите ризи.

Андрюша сложи ножчето на масата и потръска изтръпналите си ръце. После ги вдигна нагоре и ги подържа така, свивайки и разпусайки юмруците. После разпери пръстите. Преди да продължи да работи, той се загледа в бащините си действия. За учудване на момчето при баща му и тази, изглеждаща напълно женска работа, се получаваше много добре. Той режеше ябълката така ловко, само с няколко еднакви движения, три пъти обръщайки я в лявата ръка, че беше просто красиво за гледане. Резенчетата му излизаха не като Андрюшините, а добре отрязани, еднакви. "И още как! - помисли си момчето. - Татко има такъв нож..."

- Тате, хайде да си разменим ножовете.

- Моля. Само че моят нож е тежък, трудно е да се свикне с него. Ти не бързай и гледай как режа...

След пет минути се наложи да направят обратна размяна. Андрюшиното кухненско ножче се оказа по-удобно. Той започна да реже по-бавно, по-спокойно, пестеше движенията като баща си. Колкото и странно да е, започна да се получава по-бързо. Баща му изведнъж се прозина, Андрюша го погледна с удивление.

- Извинявай, не съм се наспал. Вчера четох до два часа, сега естествено, ме тегли към сън. Главата ме боли...

Това, между впрочем, е също добър хигиеничен навик - да се спазва определен дневен режим. Да си лягаш по едно и също време и никога не по-късно от определения час. Ваня и Наташа трябва да си лягат не по-късно от девет (Наташа при това задължително спи през деня два часа), а момче на твоите години не по-късно от десет. Човешкият организъм се нуждае от отдих и ако го лишиш от почивка, той ще ти се отплати със сънливост, нетрудоспособност. Когато не се напиш, бързо се изморяваш. В часовете мислиш по-лошо... А ако редовно не си доспиваш, може и дори сериозно да се разболееш. Затова пък, когато си лягаш по едно и също време и това ти е станало навик, то и заспиваш бързо, и спиш здраво, и ставаш сутринта леко, по звъна на будилника. И целият ден имаш свежа глава.

Още един много хубав навик е да правиш утринна гимнастика. Макар и няколко упражнения - дихателно, за краката, за раменния пояс, за коремната преса, за да се "събудиш", ободриш. Че иначе, знаеш ли, има една поговорка: "Да станат, станали, да се събудят, не се събудили"... Това е важно особено за момчето.

- Ако правиш гимнастика, няма да успееш да се помолиш...

- Всичко може да успееш, ако имаш изработени ред добри навици! Звъни будилникът - веднага ставаш (също важен навик), не лежиш, не чакаш кога ще влезе майка ти или баба ти да те буди, че и аз с чаша студена вода. Ставаш, прекръстваш се пред иконите с поклон, а после веднага - вдишваш-издишваш, правиш няколко клякания, въртене от кръста с гимнастически гири... После се измиваш, миеш си зъбите. След това се обличаш, решеш се и се молиш. Спокойно, съсредоточено - нали вече си се събудил, ободрил, вече си измит, облечен. Правилото ти за сега е кратко, всичко на всичко четири-пет молитви.

Прочитай ги внимателно, помолил си Божията помощ за деня - и на закуска. Чантата ти, както се полага, е приготвена още от вечерта (също полезен навик)... За колко време според теб може да се направи всичко това?

- Не знам... макар че ние сме опитвали...

- Забрави ли? Половин час до четиридесет минути. И всичко ще успееш. И ще се чувстваш прекрасно в училище. А и не само в училище - през целия ден. Ще разсъждаваш добре, ще бъдеш съсредоточен, спокоен, вежлив.

Тъкмо за вежливостта. Случайно чух как вие с Миша вчера разговаряхте със съседката, леля Валя. Честно казано, ми стана срамно за тебе.

- Тате, ама тя казва, че ние късаме нейните ябълки! Представяш ли си? Като че ли си нямаме наши! А ние няма къде да ги слагаме!

- Е, и какво? Тя е възрастен, болен човек. Самотен. Няма нито деца, нито внуци. Цял ден е сама с мислите си. В Бога не вярва. Какво ли не може да ѝ се стори... А вие как се държахте? Изсмяхте се едва ли не в лицето ѝ! Не я доизслушахте, а просто се качихте на велосипедите си и изчезнахте. А един от вас още и извика: "Остави ни на мира!" - надявам се, че не беше ти?

Андрюша се изчерви. Извикал беше не той, а Миша, но той напълно одобряваше поведението на приятеля си, беше единен с него. Затова предпочете по-добре да премълчи, отколкото да се оправдава.

- А какво трябваше да направим?

- Да потърпите. Да сложите велосипедите на земята. Да поговорите с леля Валя спокойно. Ти би могъл да ѝ кажеш, че кражбата (в която те обвинява) е грях и на тебе би ти се наложило да се каеш на изповед, защото си православен. Бихте могли да кажете, че тази година във вилното селище има толкова много ябълки, че дори ги тъпчат с крака, само че всичко това без раздражение, без насмешка. Спокойно, уважително. Вежливо.

- Но тя говори такива глупости! Как може да я уважаваме!

- Синко, ти като християнин си длъжен не само да уважаваш леля Валя, ти си длъжен да я обичаш. Да я обичаш, разбираш ли? Като свой ближен, като образ Божий, макар и да е помрачен от грехове. Вежливостта, особено по отношение на по-възрастните, трябва да стане за тебе навик. За да може, когато в трамвая влизат възрастни жени или мъже, да не се двоумиш: "Струва ли си да отстъпя мястото? Може би съм по-изморен, отколкото тя (или той)... А може би някой друг ще отстъпи?..." - не би размишлявал така, а веднага по добър навик да ставаш от мястото си.

Човекът, свикнал да бъде вежлив с ближните, не се пъха пръв във вратата - отстъпва пътя на другия, няма да прекъсва събеседника, а ще го изслуша докрай. Той никога няма да забрави да благодари (даже продавача и касиера в магазина), да поздрави и да каже довиждане... А защо постъпва така? Защото той би искал да обича ближния, но засега не умее, тъй като любовта е висша християнска добродетел и затова, не умеейки още да обича всички хора, той уважава във всеки Божия образ и изразява това с вежливост. Да даде Бог и на тебе да придобиеш този добър навик!

- А когато човек вече умее да обича ближния, тогава вежливостта не е ли нужна?

- Не знам. Вежливостта на другите към нас е удобна и приятна. Защо да не постъпваме с другите така, както бихме искали да постъпват с нас?... Впрочем, ти зададе много интересен въпрос. Навярно вежливостта все пак е житейско, светско понятие. Хората, притежаващи дара на любовта, са хора на високия духовен живот. Те, струва ми се, могат да изглеждат на нас, светските, "невежи". Какъв пример да ти приведа? Ето, да речем, юродивите. Блажените. Те, както знаеш, в своето поведение и отношение към хората не са се отличавали с вежливост. Василий Блажени изтръгнал ботушите на случайно закачилият го обушар и ги хвърлил в калта... Но той обаче е направил това не от грубост или от злост: обушарят, нали помниш, се смутил и вдигнал ботушите, а те били пълни със злато!... А някои старци, имащи много ученици, могли да ги ударят и зад врата, че и с пръчка да ги накажат... Обаче любовта им била толкова дълбока и духовна, че за вежливост може да не се говори. Това засега е само за нас с теб, ние сме още хора малко духовни.

- А има ли духовни навици?

- Духовни навици? Има. Например навикът никога да не пропускаш молитвеното правило, каквото и да се случи, колкото и да си уморен. Човек да не може да легне да спи, без да се помоли. При това независимо от обстоятелствата. Даже и в онази същата училищна столова. Съгласен съм, на теб ти е неудобно да стоиш и да се молиш на глас, с поклони. Но да кажеш наум "Отче наш" и да прекръстиш храната, си длъжен да не забравяш никога! Да правиш кръстното знамение, да го полагаш върху себе си и върху обкръжаващите предмети - това трябва да ти стане навик, без който не може да се живее. Знаеш, че в годините на гоненията на Църквата вярващите са били изпращани в затвор. И дядото на майка ти също е лежал в затвора за

вярата си. Той е разказвал на майка ти, че за него, православния човек, било нетърпимо трудно да не се помоли преди ядене. А как да се помолиш, как да прекръстиш храната? Наоколо са само надзиратели и доносници сред затворниците (наричали ги “кълвачи”)! И ето какво маминият дядо, Иван Петрович, измислил: незабелязано за другите с лъжица чертал направо в чинията с яденето кръст и по този начин храната се освещавала... А се молел, разбира се, наум. Така са правили и другите затворници. Надзирателите може и да са забелязвали това, но сигурно са решили да гледат през пръсти. Така че ако и в затвора вярващите преди хранене са се молели, то на нас с теб сам Бог е заповядал и в училище, и на работа да не се срамуваме от кръстния знак.

- Аз не се срамувам.

- И слава Богу. Има още един добър навик, най-духовният. Паметта за Бога. Знаеш ли какво е това?

- Да помниш за Бога.

- Да помниш винаги, че има Бог, че Той те вижда и знае не само твоите постъпки и думи, но и най-тайните ти мисли. Тази памет ни защитава от греха. Тъкмо искаш да съгрешиш и веднага си спомняш: “А нали Бог ме вижда”, и отминаваш злото. Само че този навик е трудно да се придобие. Знаеш ли как се придобива?

- Как?

- Както и всички добри навици: с принуждаване на себе си. Както ти говорих, нас ни привлича злото. Значи трябва насила, с усилия на волята, с помощта Божия да се принуждаваме към добро. Принуждавай себе си да си спомняш за Бога по-често и ще свикнеш да помниш за Него винаги...

А сега иди да се разхождаш. Момчетата отдавна те викат. Малко остана, аз сам ще ги нарежа.

Не, на Андрей не му се искаше да оставя баща си сам. Заедно почнаха - заедно трябва да свършат. При това той реши да следва бащиния съвет - да се принуждава към добро.

- Аз май че ще поработя още - каза той.

Бащата кимна.

- Знаеш ли, Андрей, добрите навици, както впрочем и лошите, растат заедно с човека. Човек расте и съзрява и навичките, т.е. привичките му, се затвърждават в него, засилват се. Помниш ли белезите на брезата? Когато ти навършиш годинка, те изправих до ствола и направих няколко дълбоки резки, с този същия нож. С едната резка отбелязах твоя ръст, а с другите написах “А 1” (т.е. “Андрюша е на една година”). Добре помня, че те бяха съвсем мънички, сантиметър височина. А сега! Първо, напразно отбелязвах ръста ти, развалях дървото, защото брезата расте! И второ, виж как самият надпис се е увеличил, сега той се вижда от другия край на двора. Ето така, заедно с нас също растат и нашите навици и слава Богу, ако те са добри и полезни. Колкото повече от тях се формират в детството, толкова по-добре.

Момчето се замисли над думите на бащата. Минаха десетина минути в мълчание и... Андрюша извади от кофата последната ябълка.

ЧЕТВЪРТИ РАЗГОВОР

Майката е обезпокоена. За риба! Съветите на опитния рибар. Истинската пустиня. Как се разпъва палатка. Какви видове огън има. Началото на разговора. Защо Андрюша не иска да ходи на училище. ”А ти как би постъпил?” Примери от жития на светиите. Защо свети Александър Невски се е бил с шведите, а пред Ордата се е смирявал. Бащата предлага да се опита мирен път. Ползата от мъжкия разговор. Боят като краен изход. ”Който се пази – Бог го пази”, но на обиждация връстник е по-полезно да се даде отпор. Възможният резултат от боя. Бащата предлага още един начин да се възстанови дружбата. Да нямаме в сърцето си злоба. Любимата песен.

След вечерята майката помоли бащата за минута внимание:

- Чуваш ли как момчетата играят с количките, те без край имат аварии и взривове. Само чуй.

Действително от стаята на момчетата се носеха майсторски възпроизведени от тях рев на мотори и взривове: “Дж-ж-ж!... Вървя с всичка сила! Я-а-а-у!... Тук има мост - бу-бух!” Бащата неволно се усмихна - никога нито едно момиче няма да достигне такова съвършенство в звукоподражанието... А майката продължаваше:

- Може би това е признак за жестокост, агресивност? Ние ги лишихме от военни играчки, оръжия и те компенсират с аварии? Дори това да е игра, но нали и в играта се подразбира, че в колите има хора, шофьори...

- Не-не, при тях съвсем няма такова нещо. За момчетата колата е като че самостоятелна същност, почти живо същество: просто кола, мощен двигател, скорост - за някакви хора вътре няма дори и мисъл. А аварията... Нали не могат просто да пътуват по права линия. В играта, чувал съм, децата снемат напрежението. Нека да пошумят, това ще мине.

- Но ти все пак поговори с тях, разбери... И още нещо, по-сериозно. Андрей само от четири дни ходи в новото училище, а се връща винаги разстроен. Оказва се, че момчетата лошо са го приели. Особено едно момче, вероятно, лидерът, Миша Баулин. От първия ден се закача с Андрюша, ту ще го блъсне, ту ще го осмее, а днес ни в клин, ни в ръкав му избил от ръцете чантата... А другите момчета се смеят... Какво искат от Андрюша?

- Изпитват го, защото е новичък. Въобще, обичайна работа. А възможно е и момчето да е усетило в Андрюша нещо, което го кара да се страхува за своето лидерство.

- А какво цели той?

- Да го подчини, да го пречупи.

- Разбираш ли, той сякаш го предизвиква към бой.

- Е какво пък, ще трябва да се бие.

Майката поклати глава:

- Не може така. Учителите ще кажат, че в училището е дошъл побойник. И после това не е по християнски. Къде са смирението, търпението и любовта?

- Аз не мога по богословски да ти обясня, но ми се струва, че работата тук е малко по-друга. Преподобният Серафим са го били и той не се е защитавал; но спомни си, какъв вече е бил тогава. Да го сравняваме с нашия Андрюша е глупаво. Аз знам само едно: постоянно да търпиш унижението, това за бъдещия мъж е много вредно. “Да не обръща внимание” на издевателствата той няма да може, а и кой би могъл? Значи, ще стане натегач или по-скоро ще бъде сред децата като саможивец, самотен, затворен... А после? В армията? А когато се ожени?... Не, това е невъзможно.

- Сержожа, може би аз да отида в училище и да поговоря с учителката?

- В никакъв случай! Момчетата ще презират Андрей, ще кажат: “Мамичка дойде да се застъпва.”

- И какво да правим? Главното е, че той и не иска да говори на тая тема - веднага се затваря...

- Добре, ще се разберем - каза бащата, като се насочи към стаята на момчетата. А майката, колкото и странно да е, се успокои.

Синовете, седейки на пода, бутаха колички: в играта бяха задействани няколко модели.

- Защо вашите коли се удрят? Шофьорите правилата ли не знаят?

- Ама това са надбягвания, тате - сериозно обясни Ваня. - На състезание колите винаги се преобръщат - скоростите са много високи.

- А-а. Е, добре... Андрей, искам през почивните дни да те взема на риболов. С нощуване. Само трябва да се подготвим.

Андрюша не повярва на ушите си: с нощуване! На истински риболов с баща му през есента - това е супер!

- А аз? - нерешително попита Ваня.

- На теб ти е рано. И после, нима може всички мъже да напускат дома? Трябва поне един да остане с жените.

Настъпи дългоочакваната събота.

Още от вечерта бащата с Андрюша внимателно изучиха картата: от спирката на влака трябваше още час да пътуват с автобус, а след това около пет километра да вървят пеша, покрай едно село, през полето и гората към езерото. Зад гърба им останаха шумният, замърсен, пълен с пушеци град, мамините наставления, училищните проблеми. Двамата мъже - големият и малкият, оставили раниците на скамейката, пътуваха с електричката. И разговорът вървеше мъжки - за лов на риба.

- Каракудата - говореше бащата - е най-непретенциозната риба, тя може да живее във всякакви водоеми с тинесто дъно. Каракудата обича да седи сред водораслите и има една особеност: дълго държи примамката в устата си. Затова дърпаш въдицата рязко. Но днес аз не се надявам много на каракуда - през септември тя кълве слабо. А и дъното на това езеро, където отиваме, не е тинесто, а по-скоро пясъчно-глинесто. Затова пък каква платика имат там! Те обичат чиста течаща вода и се ловят през цялата година. Може дори вечерно време да хванеш, но все пак е по-добре сутрин, при изгрев... Платиката става голяма, до седемдесет сантиметра - ето такава (бащата разтвори ръце - типично рибарски жест). За да засечеш платиката, е нужно специално дърпане, не рязко, но силно.

- Как така?

- Ще ти покажа на място. Напомни ми. Ако ни провърви, можем да хванем щука. Ние с чичо Витя веднъж хванахме на това езеро. Само че щуката през есента кълве не сутрин, а през деня. А иначе стръв за нея имаме. Може и да клъвне...

- А ако не кълве? - се безпокои момчето.

- Ще опитаме да ловим на различни дълбочини и на различни примамки. При това има най-различни рибарски хитрости. Може например да вдигнем мътилката от дъното с някакъв предмет, само че без шум - от това понякога кълве повече. Все нещо ще клъвне, не се безпокой! Поне попчета ще хванем.

Но момчето не искаше попчета: то мечтаеше за щука или в краен случай за голяма платика...

Разговаряйки така, незабелязано стигнаха мястото. Когато, вече на брега на езерото, Андрюша уморено се отпусна на едно пълче, се оказа, че всичко тепърва започва.

- Почивка десет минути - каза бащата. - Няма да се отпускате - вече е пет и нещо, а ние с теб имаме две големи задачи - палатката и огънят. Трябва да успеем, преди да се стъмни. Ето, засега си хапни сандвич.

Андрюша се огледа. Пусто, тихо място. Истинска пустиня, не такава с дюни и пясъци, а такава, в каквито са се оттегляли светиите. Оттегляли се от света, поставяли кръст, строили си килия или землянка... Ето и преподобният Сергей, светецът на баща му, в също такава гора, само че по-гъста, е живял сам, хранил е една мечка, а по-късно на това място е основал манастир... Може би и тук някога е живял свят отшелник?... Гората на брега беше рядка, към водата се навеждаха храсти. На пясъка се блискаха неголеми вълни от преминалата някъде моторница. Захладнаваше.

Първата работа беше да поставят на един клон на близкото дърво взетата от дома малка икона на Спасителя. Стана по-уютно. После, като се благословиха, разстлаха на земята палатката, забиха в земята алуминиевите колчета и закрепиха дъното. Бащата, работейки, обясняваше защо е важно да умееш да разпънеш палатката бързо и сигурно. Той разказваше как през студентските години с приятелите му разпъвали палатки "за норматив" и успявали да се справят за три минути. Как са се учили да строят колиби от клони и в походни условия да минават без простуда.

- Виж, как стои палатката. Теренът е леко наклонен и ние отчетохме това, за да бъде главата ни по-високо от краката. А входът на палатката обикновено се разполага към водоема. Така, сега влизаме вътре.

Бащата и синът разтвориха спалните чували.

- Искам да ти дам туристически съвет - говореше бащата, - когато легнеш в спалния чувал, втория пуловер го нахлузи само на врата си, като го оставиш целия отгоре, около врата и главата. Ето така, разбра ли? Ще ти бъде много топло. А за осветление ще окачим джобното фенерче, ето тук.

Момчето се стараше да прави всичко заедно с бащата, да не изостава от него и да не му бъде пречка и в тежест като малък, а истински помощник.

Накрая работата стигна до огъня. Бащата леко, като на игра, нацепи еднакви цепеници, подреди ги по специален начин, отдолу подложи тресчици, клекна с гръб към вятъра и запали огън от една клечка кибрит... Синът с възхищение следеше действията му.

- Запомни ли? - попита бащата. - Утре сам ще опиташ.

- А ти как подреди цепениците?

- Такъв огън се нарича "кладенец" - две дебели цепеници, върху тях още две като квадрат, после още две - все едно че строим кладенец. И засега стига. Е, и тресчици, вършинки, сухи клонки за подпалка. Такъв огън дава нисък и широк пламък и много топлина. На него е удобно да се готви храна в котле - тъкмо това, което ни е нужно. Има различни видове огън. Огън като пирамида, когато цепениците се слагат, ето така (бащата направи с длани "къщичка"), който дава висок пламък, добре осветява наоколо. А ако вали дъжд, бихме запалили "полинезийски" огън - за него се изкопава трап...

Андрюша внимателно слушаше, помагайки на бащата да бели картофи. Бързата детска памет прихващаше новите понятия, полезните сведения, непознатите думи. Бързо се смрачаваше, но съвсем не беше страшно. В огъня пукаха съчки, леко горчиво миришеше на пушек, беше топло и уютно. Обстановката предразполагаше към поверителен разговор.

- Аз днес пропуснах хора... замислено каза Андрюша.

- Не съжаляваш ли, че дойде с мен?

- Какво говориш, тате! Просто исках да кажа, че там, в неделното училище, ми харесва. Там момчетата са добри.

- А в обикновеното училище, в новия ти клас? - внимателно попита бащата и веднага усети как вътрешно се сви неговият син. - Изобщо, на ново място никога не е лесно.

Андрюша мълчеше.

- Защото новичките обикновено ги изпитват - продължаваше бащата, - проверяват струва ли си да ги приемат в своя кръг, да дружат с тях. Мнозина са преминали през това.

- С мен изглежда не искат особено да дружат... - проговори Андрюша.

- Какво, братле, тежко ли ти е?

- Главното, аз не знам защо той се заяжда с мен, този Баулин... Не ми дава да мина от първия ден. Завчера събори чантата от ръцете ми. И всички се смеят. Така ми се иска да му цапна един!

- А той силен ли е, спортен тип?

- Много е як. Но не мисля, че се занимава със спорт. Между впрочем, се учи добре, умен е. Какво да правя? Да се бия, не бива, а така да търпя... Даже на училище нямам желание да ходя.

- А ти опита ли се да поговориш с него?

- Ами не... Първият път, когато ме блъсна (така, че се залепих за стената), аз се изненадах, попитах го: "Ти какво?" А после реших просто да чакам: все някога ще му омръзне.

- Страхувам се, че няма да му омръзне... Какви са отношенията му с другите момчета?

- Нормални, всички са му приятели. Там само всички обиждат едно момче, Дрюнкин. Той е нисък на ръст и е един такъв пухкав, с него всички се подиграват. През едно междучасие си играеха с него като с топка: блъскаха го в кръг, докато учителката не забележа. А Дрюнкин само се смее. Но видът му е жалък.

- А ти нали няма да станеш като него?

- Е, тате! - Андрюша дори се обиди.

- Да - продължи бащата, - ситуацията е сложна.

- Кажи, а ти как би постъпил, само че честно? - момчето напрегнато чакаше отговора.

- Майка ти може би няма да одобри моите думи, но аз отначало бих опитал да "урегулирам конфликта с мирни средства", а ако не се получи - бих му отвърнал, бих отишъл на честен бой. Удивен ли си?... Но хайде да си спомним някои примери от житията на светиите. Те, разбира се, не са били побойници. Но ето виж, свети Николай, като чул богохулните речи на един еретик, не издържал и пред всички го зашлевил, т.е. ударил. Вярно, тогава не са оскърбили лично него, а Бога... А ето съвсем друг пример - наш руски светец, благоверният княз Александър Невски. Защо, кажи ми, той е воювал с шведите, а пред Ордата се е смирявал?... Първо, защото шведските "псета-рицари" са искали да откъснат Русия от Православието, да насадят в нея чуждата католическа вяра. А татарите по негово време не са посягали на вярата ни, уважавали са свещениците и даже в Ордата е имало православен епископ. А освен това, князът е бил не само храбър, но и мъдър воин. Умеел е добре да преценява силите си. Тогава ние не сме могли да се мерим с Ордата - просто биха ни стъпкали. Трябвало да се учим да живеем в съгласие, да се смиряваме. И Александър се смирявал, ходел да прави поклон при хана, носел богати дарове... На твое място, подражавайки на свети Александър Невски, аз бих обмислил всичко, бих премерил силите си и отначало бих се опитал да изгладя отношенията с Баулин. Разбира се, без да се умилквам и да се унижавам пред него: ти не си по-лош от него (както и той не е по-лош от теб). Опитай спокойно да поговориш с него, при това започни ти. Как се казва?

- Миша.

- Приблужи се към него спокойно, може пред свидетели... Слушай, ти да не се страхуваш от него?

- Не се страхувам.

- Тогава ето какво. И кажи: "Миша, аз обидих ли те с нещо?" И виж какво ще бъде по-нататък. Може и да поговорите.

- Ами-ами! Той само ще издевателства!

- Откъде знаеш? Опитай! С нещо си го засегнал. Възможно е той да се страхува, че ти вместо него ще станеш водач на момчетата. А може пък точно ти да му харесваш и той да те проверява дали си страхливец или не? И ако се убеди, че не си страхливец и не претендираш за мястото му, ще те остави на мира. Тогава

ти и ситуацията с Дрюкин постепенно ще можеш да я обърнеш - не може в края на краищата да се гледа спокойно, когато унижават човека.

- А как ще му покажа това, че не съм страхливец?

- С пряк мъжки разговор. А ако пък той стане съвсем нагъл... Въобще, избягвай боя до последната възможност. Ако усетиш, че те "сърбят ръцете", отначало предупреди, че отдавна се занимаваш със спорт и знаеш хватки за самозащита, в това число и болезнени. Е, и в краен случай, ако той започне да размахва юмруци, тогава... Но това в краен случай. Главното е той да види, че ти не се страхуваш от него, просто не искаш да се биеш. Това те съветвам като приятел...

Някъде на улицата, ако пиян или хулигани ти досаждат, трябва само да се бяга. Това не е страхливост - "Който се пази, и Бог го пази." Въобще, трябва да бъдеш внимателен и предпазлив. Да не влизаш във входове, ако зад тебе върви непознат. Още по-малко в асансьор. А ако има нещо - да викаш с цяло гърло, колкото може по-силно. Знаеш ли как едно момче се спасило от един престъпник? Започнало силно да вика във входа: "Пожар! Пожар!" И хората започнали да отварят вратите от страх от пожара. Престъпникът се уплашил и избягал... Но отношенията в класа са съвсем друга работа. Тук не може да се огъваш пред грубостта и наглостта. Не би донесло полза и на самия Миша Баулин, ако той никога и от никого не получи отпор. Усещайки своята безнаказаност, той ще става все по-зъл...

- А ако той победи в боя?

- Е, какво пък! Ако той победи, ще ти надвие по сила, главното е, че ти все пак не си пасувал пред него. Възможно е, това да не бъде вашият последен бой. Между прочем, често след честен бой, независимо от неговия изход, момчетата стават приятели. А ако ти победиш, не забравяй да кажеш, че ти не си искал боя, но си бил принуден...

Войнственият дух на разговора не се връзваше с околната тишина. Но бащата и синът и двамата бяха доволни, че разговорът се е състоял. Вече съвсем се мръкна, само полянката, където се бяха разположили отшелниците, бе осветена от пламъка на огъня. Помолиха се и седнаха да ядат картофи със задушено. После пиха чай с хляб и бащата предложи:

- Хайде да поканим твоите съученици у нас. Ще им покажеш своите модели кораби, с нещо ще се занимавате заедно, аз нещо ще ви разкажа... А после ще идем на полето да пускаме хвърчило - искаш ли?

- Аха! Само без Баулин.

- Не, именно с Миша. Това не е и по християнски, и не е по мъжки, а е някакво отмъщение. Да, още, когато ти говориш с него, кажи, че ти нямаш зло към него... Или това не е така?

- Не е така. Аз през цялото време се озлобявам към него.

- Ето това озлобление, неприязън трябва да преодолееш.

- Как?

- С Божията помощ. Помоли се на Бога, кажи: "Господи, защо ли се сърдя на Твоето създание Михаил? Ти и двамата ни обичаш! Помогни ни да преодолеем враждата и да живеем в мир!" Така че покани момчетата. А още по-добре, хайде, докато е топло, да идем всички заедно на поход, също такъв, с огън, котлета, само че без нощуване, защото вече пада слана.

- Хайде, тате! Тогава в понеделник ще поканим всички.

- Но отначало все пак изясни отношенията. Поговори...

Време беше за сън - иначе няма да станеш в четири сутринта за риболов. Бащата въздъхна:

- До огъня винаги ти се допява. Хубави песни. Хайде да изпеем нашата любима... - и тихо поде:

На палубата, братя, всички по местата!

Последният парад настана!

Момчето подхвана:

На врага не ще се предаде нашият горд "Варяг",

никой не иска пощада.

Вторият куплет пяха дружно и силно:

Знамето е вдигнато,

пушките гърмят,

котвите се вдигат,

готови са оръдията,

зловецо на слънцето блестят.

Когато стигнаха до най-любимия Андрюшин стих:

"Прощавайте, приятели! С Богом! Ура!" - както винаги го обхвана вълнение. В песента в това изречение бе всичко: не само героично потъващият "Варяг", но и цялата му Родина, със същите такива езера и огънове, "пустини" и манастири, с нейните свети православни воители, полагащи душата си "за приятелите си" - с една дума, онова, чието име момчето още не знаеше.

ПЕТИ РАЗГОВОР

Неприличната картинка. Защо на Андрюша му стана срамно. "Не казвай на мама!" Окръжаващите ни предмети и изображения влияят на нашите мисли. Нечистите мисли ни внушават бесовете. Защо е съвестта на човека. Как човек става "безсъвестен". От времената на Адам и Ева хората прикриват своята голота. В какво се проявява безсрамието. Душата и тялото. Тялото е дом на душата и храм на Светия Дух. С кои грехове се осквернява този храм. Осквернява го също и безсрамието. Как да постъпваме с порочните мисли. "Защото това е нечия сестра!" Утре на изповед.

- Татенце! Виж какво намерих! - тригодишната Наташа протегна на баща си малка цветна хартийка, наподобяваща онези, които слагат понякога в опаковките на дъвките. На тях обикновено са нарисувани колички или някакви фантастични същества, герои от анимационни филми...

Но на картинката, която Наташа намери, бе изобразена разголена жена в предизвикателно непристойна поза. Изображението бе мътно, некачествено, линиите му бяха размазани. Но все пак... Като подържиш такава картинка, ти се иска да отидеш и да си измиеш ръцете.

- Откъде взе това?

- Ей от там, на пода. Където лежи ръкавицата.

Бащата се приближи до закачалката. Андрюшината вълнена ръкавица беше леко влажна - сигурно по пътя от басейна е играл с момчетата на снежни топки. Втората ръкавица стърчеше от джоба на якето му, яката на което още бе покрита с капки от топящия се сняг.

- Ай-ай-ай! - каза бащата. Ръкавиците на брат ти са мокри! Как ще ходи той утре на училище? Хайде да се погрижим за него: нищо няма да му кажем, а ще вземем ръкавиците и ще ги сложим на парното. Той сутринта ще ги търси, а те са на парното.

- И той ще се зарадва ли?

- И още как! Ето, носи ги. После разкажи на баба си как помогнахме с теб на Андрияша. А аз трябва да поговоря с него.

“На какво да се чуди човек? - мислеше бащата. - Не можеш да сложиш момчето под стъклен похлупак. Той общува с другите деца, върви по улицата, по подлезите, вижда рекламните билбордове, вижда вестникарските будки... Той е склонен към грях като всички хора, а врагът не дреме... Не, трябва да поговоря с него без отлагане.”

Андрияша беше в детската сам: Ванечка беше настинал и за да се избегнат “семеините епидемии”, лежеше в бабината стая. По-големият му брат, припявайки си нещо войнствено, увлечено се занимаваше с любимата си работа: започваше да сглобява нов модел платноход от епохата на Петър Велики. Старателно, с помощта на маникюрна ножичка и ножче за бръснене, той отделяше детайлите на бъдещия кораб от матрицата, изрязваше излишните, крепещи елементи и зачистваше готовите детайли със специална малка пиличка. Това трябваше да се прави много прецизно, за да не пречи после нищо на доброто залепване.

В стаята влезе бащата; момчето приветливо го погледна, но веднага забеляза, че той е загрижен за нещо.

А бащата реши да започне направо, без подготовка:

- Андрияша, на мен тук ми попадна странна картинка, изглежда е твоя. Беше паднала на пода в антрето, под твоето яке...

Момчето силно се изчерви и наведе очи. То не искаше и не можеше да се преструва, да лъже. Отлично разбирайки, че става дума за него, Андрияша изпитваше изгарящ срам, при това някак особен: не просто го уличаваха в лоша постъпка, но притежаванието на *тази* картинка като че поставяше непреодолима стена между него и родителите. Колко ужасно, че баща му е разбрал! Колко срамно! В отговор той можеше само да изрече насила:

- Къде е тя?

- Изгорих я. Надявам се, ти разбираш, че мястото ѝ не е къщи? Представи си, че Ваня я намери...

- Но тя е чужда, даде ми я един младеж.

- А ти му кажи, че баща ти я е намерил и я е изгорил. Ако иска, нека ми позвъни, аз сам всичко ще му обясня. Можеш за утеха също да му подариш картинка - някой от твоите кораби.

- Добре...

Андрияша го измъчваше само една мисъл: “Баща ми *знае*. Какво ще стане сега? И как можах, как можах да я изпусна! А какво ако и мама *знае*?”

- А мама *знае* ли? - попита той, все още, без да вдига очи.

- Не. А защо?

- Не ѝ казвай, моля те? За нищо на света не ѝ казвай!

- Защо да не ѝ казвам? - Бащиният глас беше строг и студен.

- Не бива - нима не разбираш? Тя... няма да ме обича.

- Добре. Няма да кажа на майка ти. Но виж какво се получава - ти носиш в джоба си нещо, което не просто криеш от нас, но и отлично знаеш, че майка ти като я намери у теб, ще започне по-малко да те обича. И като знаеш това, ти все пак държиш у себе си това нещо! Как така?...

Момчето мълчеше. Всичко бе правилно: той се надяваше, че родителите му няма за разберат за лошата картинка, а защо тя е лоша и защо му е нужна, той и сам не можеше да обясни.

- Виждаш ли, синко - продължаваше бащата по-меко, - когато гледаме окръжаващите ни предмети, хора, изображения, в главата ни идват разни мисли. Например гледаш тези детайли и си представяш бъдещия кораб, а заедно с това си спомняш и как цар Петър е създавал руската флота и още нещо подобно. А когато гледаш иконата, си спомняш за Бога и Неговите свети угодници, мисълта ти се откъсва от всичко належащо, земно и се възнася в духовния свят. Много е важно какво виждаме около себе си, какви предмети и изображения ни обкръжават. Работата е там, че някои от тях могат да навяват и порочни, греховни мисли. Например тази картинка. От нея могат да се породят такива недобри мисли, които ти никога не би казал на нас с майка ти. Разбира се, картинката не е виновна сама по себе си - нечистите мисли ни внушават враговете на нашето спасение, бесовете. Защото, ако помислим, какво нечисто има в тази картинка? Изобразено е човешко тяло. Е, и какво? Обаче ние с теб знаем, че картинката е неприлична, порочна, че не бива да се гледа. Вярно ли е, че знаем?

Андрюша накрая се отвлече от горестните си мисли за това, че баща му е разбрал за картинката и сега, следвайки хода на неговите размишления, се опитваше да се ориентира в себе си. И наистина той знаеше, че да се гледа тази картинка е грешно. Макар че стоеше въпросът: откъде знаеше това?

- Да. А откъде знаем?

- А за какво му е според теб на човека съвестта? Съвестта е нравствено чувство, дадено ни от Бога, за да можем самостоятелно да различаваме доброто от злото. Наричат я "глас Божий в човека". Ти, разбира се, си чувал израза: "Мъчи го съвестта"? Това значи, че човекът извършва нещо лошо, а вътрешното му нравствено чувство го изобличава. Само че характерното за съвестта е, че тя оставя свободна нашата воля и дори чувайки нейния изобличителен глас, ние можем да продължаваме да грешим. Хората, които не слушат заповедите на съвестта си, постепенно я губят, стават "безсъвестни".

Това може да се сравни със звъна на будилника сутрин. Случва се, навиваш будилника в стаята си за седем часа сутринта, за да станеш рано, и първата сутрин при звъна се плашиш и веднага скачаш от леглото. Ако без бавене станеш и се облечеш, после всяка сутрин ще се събуждаш и ще ставаш при звъненето му. А се случва, че будилникът звъни, а ти си казваш: "Може още да поспя" - и спиш, докато възрастните не те събудят. В този случай след два-три пъти при звъна на будилника ти вече за нищо на света няма да станеш.

Същото нещо е и със съвестта. Ако я слушаме от самото начало, всичко върви както трябва. Но когато ставаме равнодушни към това, дали тя порицава или одобрява нашите постъпки, след известно време вече абсолютно не чуваме нейните призови, започваме да грешим открито и като че ли и съвсем нямаме съвест.

Обаче в дадения случай аз мога да ти обясня защо тази картинка е неприлична и защо християнинът не бива да я гледа. Човешкото тяло, особено в някои свои части (ти знаеш кои), трябва да бъде прикрито с дрехи. И да се разголва публично пред всички е голям срам и грях.

Ти и сам чувстваш, че да се открива голотата е *срамно*. Този срам, казват, има висок нравствен произход. Адам и Ева след грехопадението забелязали, че са голи и се *засрамили* от своята голота. На нас, техните потомци, чувството за срам е дадено като дар, като охрана на чистотата и защита от блудни грехове. Но срамът прилича на съвестта - ако не му обръщаш внимание, човек става *безсрамен*. Когато срамът изчезне, сякаш часовой напуска поста си и враговете смело могат да се втурнат в крепостта и да я грабят.

Затова е грешно не само сам да се събличаш пред другите хора, но и да гледаш чуждото разголено тяло. Това е безсрамие. Един човек безсрамно се снима без дрехи, друг безсрамно гледа тялото му. От това могат да възникнат порочни мисли - те се наричат блудни помисли, и други грехове.

А знаеш ли какво спомага разпространението между момчетата на тези безсрамни изображения? Неправилната представа за човешкото тяло. Те те просто не знаят какво представлява нашето тяло, а знание за това на човека дава само Църквата.

Човешкото тяло е устроено премъдро, дори съвършено. Ако малко поне познаваме неговото устройство и си представим как работят органите му, който и да вземем - или сърцето, или бъбреците - то може да ни се стори най-сложна машина. Нашето тяло се появява от яйцеклетка, расте, живее, клетките му се обновяват, става обмяна на веществата, освен това тялото боледува, старее и накрая... А ето може ли да се каже, че "тялото умира"?

- Умира не тялото, а човекът - като помисли, каза Андрюша.

- Именно. Тялото след смъртта остава, предават го на земята. Какво тогава представлява смъртта? Как ви обясниха в неделното училище?

- Това е разделяне на душата от тялото.

- Така. Ето и главната разлика на човешкото тяло от другите органични творения. В него по време на живота на човека обитава безсмъртна душа. От ранно детство аз все това ти напомням. Никога, никога не забравяй тази истина... Какво представлява душата?

- Душата е главното в човека. Тя е невидима като всички духове, като Ангелите. Само с душата живее човек; когато тя излиза от тялото, той умира. Известно време тялото и душата съществуват отделно един от друг, до Страшния съд. А после по гласа на Архангела всички души ще се съединят с телата си и всички хора ще възкръснат. За това възкресение на всички хора се говори в Библията, в книгата на пророк Иезекиил...

- Това е вярно. Човешкото тяло е дом на душата. Само с помощта на тялото душата може да съществува в тукашния материален свят и да общува с другите души.

Но ще ти кажа и повече: тялото е не просто жилище на нашата душа. То още се нарича *храм на Светия Дух*, защото душата ни с по-добрата си, духовната част се съединява с Бога. Когато се причастяваме, ние приемаме в себе си Самия Христос под вид на хляб и вино... При това се осветяват и нашата душа, и нашето тяло.

А да се осквернява храмът на Светия Дух е голям грях. Знаеш ли с какво човек го осквернява?

- С какво?.. С греховете.

- Да, на първо място с плътските грехове: чревоугодие, блуд. Тези страсти оскверняват тялото и даже външно го загрозяват.

- Тате, а какво е това "блуд"?

- Това е такъв грях, когато човек встъпва в брачни отношения не със своя съпруг или със своята съпруга, а с разни странични хора. Когато той встъпва в такива отношения без благословието на Църквата - т.е. без венчание. Накрая, когато тези брачни отношения стават извън семейството не за да се раждат деца, а просто така, по греховна прищявка на лекомислените хора. Грехът на блуда е страшен, смъртен грях. В Писанието ясно е казано, че блудниците няма да влязат в Царството Небесно, т.е. чака ги адът, ако разбира се, не се покаят и поправят.

Греховете на чревоугодие и блуда не само погубват душата, но действат пагубно и на тялото. Чревоугодниците често страдат от заболявания на стомаха и червата, нарушена обмяна на веществата. Блудниците често заболяват от неизлечими болести, при които тялото гние приживе, отравя се кръвта, разпада се носът...

Това става с хората, които съгрешават с дела. Но ти знаеш, че е страшен и мисленият грях. И към собственото тяло, и към тялото на нашия ближен сме длъжни да се отнасяме не просто с уважение, а с благоговение като

към храм, в който обитава Светият Дух. Нямаме право да оскърбяваме този храм със своето безсрамие. А ако случайно погледът ни падне на разголено, неприкрито с дрехи тяло, трябва по-скоро да сведем очи и да се помолим на Бога Той да ни запази от безсрамни мечтания и нечисти мисли.

А от приятелите, които ти дават неприлични картинки, те съветвам да стоиш по-далеч. Те извършват двоен грях: не просто сами проявяват безсрамно любопитство, но се стараят да заразят и другите. Аз ти говоря, че бесовете учат хората да въвлечат в своя грях и ближните, за да не погиват сами.

Бих искал моят син да запази и своето тяло, и своята душа в чистота. Това е трудно, разбира се. Но затова пък хората, които са достигнали тази съвършена чистота, се уподобяват на първородния Адам преди неговото грехопадение. На тях дори и дивите зверове се покоряват, както са се покорявали на Адам в рая...

- Тате, а ако недобра мисъл все пак дойде в главата, какво да правя с нея?

- Какво да правиш? Прогонвай я с друга мисъл, висока, свята. С паметта за Бога. С молитва. Или например с мисъл за изповед: за това, че за недобрата, нечиста мисъл ще се наложи да се покаеш...

Но в случаите, когато душата ти е застрашена от реална и сериозна опасност, молитвата трябва да бъде искрена и гореща. Не такава, както когато понякога "изчиташ" вечерното правило - езикът ти произнася думите, а сърцето ти остава студено. Не, молитвата в минута на опасност за душата трябва да излиза от сърцето. Искаш ли да ти покажа образец на истинска молитва, каква трябва да бъде тя? Този образец го имаме вкъщи...

"Кой ли е нашият истински молитвеник? - успя да си помисли Андрюша. - Сигурно, мама."

Бащата междувременно стана и отвори вратата към голямата стая. Право пред Андрюша, на противоположната стена, висеше отдавна познатата му картина - "Деветият вал". По чудо оцелелите моряци се хващаха за парчета счупена мачта - всичко, което беше останало от огромния, претърпял корабкрушение кораб. А наоколо бушуваха страшни вълни...

- Ето кой действително вика към Бога за помощ - онзи, който разбира, че, освен Него, няма кой да му помогне. Когато усетиш опасност за душата, че искаш да се загледаш в безсрамно изображение, че се появяват порочни, нечисти мисли - моли Бога за помощ, както тези моряци...

А на мен например, знаеш ли какво ми идва в главата, когато виждам на улицата, по кориците на списанията такива безсрамни изображения? Мисля, че тези жени и девойки са нечии сестри, дъщери... Минувачите гледат техните изображения и не се замислят за това.

Ти би ли искал сестра ти, когато порасне, да се окаже ето на такава картинка и глупавите момчета да си предават картинката един на друг?... По лицето ти виждам, че не - тази мисъл те довежда до негодуване. Тогава не оскърбявай с безсрамен поглед и чуждите сестри. Е, това е. Смятам тази тема за изчерпана, нали, синко?

- Да. Само на мама не казвай!

- Няма. Но ти, братко, не отлагай изповедта. Нашият свещеник тази седмица всеки ден изповядва. Да идем при него направо утре, за да не носиш калта в душата си. Ще станем по-раничко, за да не закъснееш за училище.

- А на мама какво ще кажем?

- Обяснението с майка ти поемам аз. А ти помисли, подготви се за изповед.

Бащата разроши Андрюша по косата и излезе от стаята.

ЧАСТ III

“ТРУДНАТА ВЪЗРАСТ”

На възраст около тринадесет-петнадесет години момчетата особено видимо се променят. Здравото и сръчно дете незабелязано се превръща в издължен, несъразмерен юноша, незнаещ къде да си дене ръцете и краката. Над горната устна започват да покарват мустаци, гласът губи детската си звънливост, става по-нисък и глух, в него се долавят мъжки нотки... Всичко това сочи, че момчето се превръща в юноша.

Рядко този период минава безболезнено за самия подрастващ и близките му. Външните промени се съпровождат и от вътрешни. Момчето става обидчиво, нервно, губи предишната си самоувереност и простотата в общуването. То като че наново определя своето място в света и преразглежда ценностната си система: онова, което по-рано безусловно се е приемало на вяра (от думите на родителите), сега се препроверява. А и отношенията с родителите често се развалят: момчето се обижда на недоверието от тяхна страна, а на тях на свой ред им се струва, че синът им ги обича по-малко. Такова взаимно отчуждение е толкова по-печално, защото на подрастващия в този период му е нужен разбиращ и умен наставник, който да му помогне да разбере самия себе си...

Ето и нашият герой навлезе в подрастващата възраст. Несъмнено, на него му беше по-леко отколкото на мнозина негови връстници - спортните занимания, бдителният родителски контрол и ежедневната натовареност с полезни дела в голямото семейство го предпазваха от разслабващата празност, пълна с много пороци, а църковното възпитание му помагаше да се ориентира в бурното море от изкушения и съблазни. Накрая, и в юношеството си, Андрей за щастие бе съхранил доверителните отношения с баща си, който си оставаше за него по-голям приятел и наставник.

Семейството растеше. През изминалите четири години в него се появиха още две момчета: Владимир (той беше на около три години) и най-малкият, Георги, когото майка му още кърмеше. Порасналата Наташа помагаше на майка си да ги гледа.

Андрей за съжаление бе принуден задълго да прекъсне заниманията в манастирския хор - гласът му мутираше, и лекарите забраниха пеенето за две-три години. А тази година се наложи да напусне и спортната секция - тренировките по плуване ставаха все по-професионални, изискваха пълно отдаване и не оставяха сили и време за нищо друго. Освен това Андрюшините родители започнаха да забелязват, че духът на съревнование и шампионството, царящ в секцията, започва да развива в техния син гордост, високомерие и презрение към по-слабите... Разбира се, жалко беше да лишат момчето напълно от плуването - родителите започнаха да му взимат месечни абонаменти за басейна.

Затова пък Андрей не само посещаваше кръжокът по дърворезба с предишното усърдие, но приобщи към това интересно занимание и брат си Иван. Вкъщи и особено на вилата всичко беше резбовано, при това направено със собствените ръце: от гребенчетата и лъжиците до кухненските етажерки и табуретки. Майка им казваше, че от това вкъщи е уютно и топло. Особено ценно от гледна точка на родителите беше, че увлечението на Андрей от резбата не прерастваше в страст - момчето с удоволствие се заемаше с работа, но също така леко я и оставяше, ако се налагаше да превключи на нещо друго.

А морето? Увлечението по морето и корабите отмина, както отминават много други детски увлечения. Вярно, че и училището оставяше все по-малко време за моделиране.

Андрюша както и преди се учеше добросъвестно. Той нямаше особено силна памет и с известно затруднение усвояваше учебния материал. Налагаше му се да учи уроците си по-дълго, отколкото надарените му съученици. Но родителите благодаряха на Бога, че от техния син няма да израсне талантлив лентяй, свикнал с леки победи и пречупващ се пред неудачите. Неговите знания, добити с труд, ще бъдат по-трайни. И главното, те добре знаеха, че способностите са от Бога, а трудът и усилията - от човека. “Царството Божие на сила се взима” (Мат. 11:12), и онзи, който е привикнал на труд, ще прилага усилия и в делото на духовното възрастване.

И така, плодовете на родителското възпитание вече се виждаха (макар че самите родители смятаха, че са допуснали много грешки). Андрей преживяваше по-леко от своите връстници трудния период на юношеството. Но все пак...

ПЪРВИ РАЗГОВОР

Как Андрюша обиди баба си. "Не бих искал да доживея до старостта!" Бащата в защита на старостта. Душата се освобождава. Самотата на старците в семейството. Трябва да проявяваме към тях любов и грижа. Защо сме длъжни да почитаме по-възрастните. Как бащата наказал сина си, офицера. Старостта и добродетелта на смирението. Да се надаваме само на Бога! Предаването на себе си на Божията воля ражда мъжеството. "Божие то глухарче". Какво значи "да умееш да се молиш". Новият поглед върху дремецата старица. Защо старците имат различни лица. Заповедта за любовта към ближния. "Аз съм твой брат!" Да не бъдем като "каракудата-идеалист".

- Андрюша, побързай - няма да успееш да закусиш! - се чу от кухнята маминият глас.

Момчето премълча и се протегна за джинсите, с които обикновено ходеше на училище. Вчера поради кишата те бяха до коленете зацапани с кал, а днес, старателно почистени и изгладени, висяха на облегалката на стола. Баба му се бе потрудила за любимия внук. Закопчавайки джинсите, Андрей изведнъж забеляза в тях нещо не така... Уви, баба му се бе престарала - поради незнание ги беше изгладила с остри ръбове-"стрели", както обикновено на панталоните. Ами те ще му се присмиват заради нея! Кой я е молил! Раздразнен, със страдалческа въздишка, момчето извади от гардероба стария панталон...

В кухнята баба му се учуди:

- Защо не си облякъл джинсите? Аз ти ги оправих.

- Много благодаря, видях - в гласа на Андрюша звучеше убийствена ирония. - По-добре да отида със стария панталон.

Баба му се разтревожи, нищо не разбирайки...

Вечерта майката се оплака:

- Да беше поговорил с него! Той понякога е такъв затворен, чужд. Днес обиди баба си - джинсите му не била изгладила както трябва... Някаква жестокост се е появила, подигравателност. Или така ми се струва? Понякога не знам как да подхожда към него - обижда се, дразни се. А към баба си се отнася лошо, с презрение.

- Трудна възраст - отговори бащата. - Ще поговоря, разбира се. Ако има удобен случай.

Случаят дойде в най-близката събота. Бащата и синът взеха раниците, чантите-"колички" и се отправиха на пазара за евтини картофи. Вървяха пеша, през дворовете. По обратния път няколко пъти се спряха да починат, да поседят на пейката. През една от тези почивки бащата с усилие изправи рамене и въздъхна:

- По-рано ме се струваше, че вечно ще бъда млад. Задъхване, сърцебиене, умора? Това беше нещо неразбираемо, нямаше към мен никакво отношение. Преди десетина години такава раница бих занесъл като на игра, а сега ме тегли да се поспра, да поседна. Шега ли е, братко - вече съм на четиридесет години! Така незабелязано ще дойде и старостта...

Сърцето на Андрей се сви. Четиридесет години - та това вече е старост! Но баща му изобщо не е стар... Момчето не искаше той да старее - мисълта за старческата немощ никак не се връзваше в съзнанието му с неговия баща, който всичко знае, всичко умее, с който е така сигурно и спокойно. Той понечи да възрази, да каже, че и самият той се е уморил, да измисли нещо смешно, но... кой знае защо премълча, само вдигна рамене.

- Какво да се прави - говореше бащата. - Човешкият живот има граница, седемдесет-осемдесет години. Дори в Писанието е казано за това. Колкото и да пазим своето тяло, то старее, износва се. Зрението

отслабва, слухът, паметта... Лошо, когато човек не е готов за това и преживява настъпването на старостта като трагедия. Приятно е, разбира се, да бъдеш млад, красив, силен, но и старостта не е лошо време.

- Просто прекрасно - мрачно се усмихна момчето. То гледаше една старица, която тъкмо излезе от входа, подпирайки се на тояжка. Старицата направи няколко крачки, седна на съседната пейка, бавно, с треперещи ръце отвори найлонов пакет с намокрени корички хляб... “Гули-гули-гули!” - затрепери гласът ѝ, на който, откъдето и да погледнеш, долетяха гълъби и започнаха да пърхат в краката ѝ. Ръцете ѝ, деформирани от ревматизъм, трепереха, главата ѝ трепереше. И още Андрей забеляза, че независимо от топлия слънчев ден, тя беше с дебело палто, пухен шал и валенки... Видът ѝ предизвикваше жалост и в същото време неприязън: защо е *такава*?

- Аз не бих искал да доживея до старостта - заяви той. - По-добре да умра млад.

- Защо?

- Защото старостта - това вече не е живот - отговори Андрюша, гледайки старицата с гълъбите.

- Ако наричаме живот активността, движението, общуването с хората, постигането на разни земни цели, съм съгласен, старостта не е живот. А ако говорим за вътрешния, тайнствен живот на душата, то старостта съвсем не му пречи. Напротив - бащата също гледаше старицата, но виждаше нещо съвсем различно. Представи си тиха вечер. Трудовият ден е отминал с неговите грижи, суета, шум - всичко затихва, всичко е в миналото. Душата престава да гони призраците на земното щастие, тя си почива. Животът се представя пред нея като път, пълен със скърби, и този път е близо до своя край. А какъв ще бъде краят, зависи от стремежите и нагласата на душата, ти сам знаеш. Погледни - нима не съм прав?

Но Андрюша не можеше или не искаше да се настрои на висок тон. Той забелязваше в облика на старицата, която вече беше свършила да храни гълъбите и дремеше на слънчицето, само неприятното, отблъскващото - издутите вени на ръцете, грозната вдлъбната уста... Момчето никак не можеше да разбере какво хубаво може да има в нейния живот. Той с удоволствие си спомни своята баба - слава Богу, тя не ще стане скоро като тази...

- На нея дори ѝ е трудно да ходи. Сигурно всичко я боли - забеляза той.

- А къде да ходи? На теб ти се иска да ходиш, да пътуваш, да гледаш, да опознаваш. А на нея вече не. В старостта нашето жизнено пространство се стеснява. В юношеството ние искаме да обиколим цялата земя, а в старостта това вече не ни е и нужно. Стига ни нашето дворче с гълъбите, после нашият апартамент, после една стая, после едно легло... Но това, братко, всичко е външно, телесно. Душата при това се освобождава, свободно се устремява към Бога! А болестите напомнят, че скоро съвсем ще се раздели с тялото... Някъде четох за един свят подвижник, който живял като затворник, в килия. През прозореца на килията му се откривала изумително красива гледка: планини, зеленина, море! Но той закрил този прозорец с нещо плътно, за да не вижда красотата на творението. Защо? Защото постоянно се молел и виждал с духовните си очи нещо много по-прекрасно - духовния свят. На обикновения човек такъв подвиг не му е по сили. Но, знаеш ли, струва ми се, че старостта слага всеки от нас (говоря за вярващите хора) в подобно положение: за нас се затваря видимият свят и се открива невидимият.

Само че самотата, неизбежният спътник на старостта, е тежко да се приеме. Може би най-тежко от всичко.

- Самотата?

- Разбира се. Дори ако старият човек живее в голямо семейство. Може би там самотата се чувства още по-силно.

- Защо? Та нали хората са наоколо - децата, внуците.

- Да, но няма връстници, няма с кого да си поговориш като с равен, няма с кого да споделиш спомените. Децата, внуците - това е съвсем друго... Представи си например, че тебе те настанят в детска градина, в най-малката група, при това завинаги... Не, това е неудачен пример. Старостта - това е съвсем друго самотничество. Децата отдавна имат свой живот и свои интереси: работата, приятелите, различните

проблеми. Честно казано, на тях не им е до старците. А внуците... Ако са малки - това е шум, викове, шетня. Когато пораснат, обикновено се отделят от бабите и дядовците: дразни ги мудността на старците и дори тяхното грижовно внимание им се струва натрапчиво... Мислиш ли, че на баба ти не ѝ е самотно?

- Че нали всички ние я обичаме! - не се съгласяваше Андрей.

- За обичане я обичаме, но не винаги умеем да покажем своята любов. А баба ти се нуждае от това. Услугите ѝ приемаме като нещо дължимо, а неволните грешки не прощаваме. Наскоро имаше случай - срамно е да си спомня. Чаках важно делово обаждане по телефона, позвъниха и телефона вдигна баба ти. Тя нещо обърка (може би не забележа, че вече съм се върнал от работа) и каза, че ме няма къщи. Стана объркване, срещата се провали. И аз не се съдържах, не можах да скрия своето раздражение, макар че баба ти се извиняваше, чувстваше се виновна... И ти не си постъпил по-добре с твоите джинси. Баба ти се е старала - чистила, гладила ги е, когато ние всички вече сме спали. А ти заради незначителна грешка се отнесе с нея така, като че ли тя за теб е вещ, парцалът е по-скъп от нейните трудове и грижи.

Трябва да проявяваме повече внимание и любов към старите хора: и към онези, които живеят близо до нас, и към онези, които срещаме случайно на улицата. Ти би могъл да попиташ: “А защо, собствено, “трябва”? На нас и така ни е добре, живеем си весело и интересно. И ако ние с теб бяхме не православни християни, а невярващи светски хора, бих ти отговорил защо: по закона на бумеранга. Както ти се отнасяш с твоите баби, дядовци, родители, така на своето време ще се отнасят и с теб твоите деца и внуци. Обаче щом сме вярващи хора, ще ти дам друг отговор. Да проявяваме внимание и любов към старците, своите и чуждите, сме длъжни като изпълнение на Божията заповед: “Почитай баща си и майка си.” Нали знаеш, тя повелява да почитаме не само своите родители, баща и майка, но и въобще всички възрастни хора. “Почитай” - значи уважавай, цени, не огорчавай, не обиждай, а ако си допуснал нещо подобно, гледай на това като на *гряхи* се кай на изповед. В стари времена в руските семейства - между впрочем и в дворянските, и в селските - са почитали старците, слушали са ги, за всичко са искали разрешение. Имали са послушание и в това послушание към родителите (даже когато сами са ставали възрастни) са калявали волята си, т.е. учили са се да отхвърлят собственото “искам” заради изпълнението на Божията воля. При това го правели не от страх от наказание, не за някаква изгода, а от *страх Божий* - страхували са се да нарушат заповедта. И родителите (т.е. всички възрастни в семейството) са знаели това и са *изисквали* послушание.

Спомням си един поразителен случай, който е станал с един стар баща и с неговия вече възрастен син в началото на миналия век. Синът, артилерийски офицер, който имал медали и бойни награди, бил на гости в имението на баща си. Той обичал бързата езда и преуморявал бащините си коне. Старецът няколко пъти му правил забележка и веднъж влязъл след сина си в неговата стая и поискал да свали офицерския мундир и кръстовете. Онзи се удивил, но ги свалил. Бащата му казал: “Докато на теб са дарените от царя кръстове и мундирът, аз уважавам в теб царския служител. Когато ти ги свали, виждам само своя син и смятам за свой дълг да те накажа с пръчка (т.е. да го набие) за непослушанието.” Синът отначало се възмутил, напомнил, че отдавна вече не е дете, започнал да моли за прошка... А старецът му отговаря: “Е, братко, ако не смяташ за дълг да изпълниш моята воля, тогава ти не си ми син и аз не съм ти баща. Който не почете родителите, той не ще почита нито Бога, нито царя и няма да признава никакъв дълг. Прави както знаеш - или аз ще те накажа, или ние винаги ще сме чужди хора.” В края на краищата синът офицер се смирил, легнал на пода, а старецът веднъж го пернал с метлата, след което сам се разстроил и те се помирили.

Разбира се, този случай и тогава е бил изключение. Не искам да кажа, че при нас трябва да е така. Но още по-лоша е другата крайност, която най-често се проявява по отношение на внуците (децата и подрастващите) към бабите и дядовците. Те обичат старците, но си позволяват някакво пренебрежително отношение към тях - могат да ги прекъснат в разговора, не ги изслушват докрай, забравят да благодарят за грижите и услугите, въобще не проявяват дължимото уважение. А за послушание дори и не говоря... А старците какво да правят! Смиряват се, търпят, прощават... и с това ще спасят душата си. Само не бива да мислим, че егоистичните, невежливи внуци правят нещо добро, като “помагат да се смиряват” старите хора. Както е известно, да се смиряваме сами, е спасително, а да смиряваме другите - абсолютно не.

Ето, между впрочем, още една положителна черта на старостта - тя ни смирява. През целия си живот християнинът иска и не може да се смири, да преодолее страстта на гордостта. Защото с теб добре знаем,

че “без смирение няма спасение”, че са *блажени нищите духом*, че сами по себе си, без Бога, ние сме едно нищо - нищо не значим. Но всичко това е теоретично. При това си живеем така, сякаш всичко можем и представляваме нещо важно. Ценим своето мнение, обичаме да побеждаваме в споровете, а ако някой ни засегне с каква да е забележка, дори справедлива, в душата ни се надига гняв срещу него, който понякога дори не можем да сдържим. За това, че трябва да се укорим при това, даже няма и дума, не, напротив, ние още дълго си спомняме обидата, съжаляваме, че недостатъчно остроумно и дръзко сме отвърнали на забележката, помисляме даже за отмъщение. Нима това е по християнски?

Андрей прекрасно разбираше, че става дума за него. Действително той в последно време абсолютно не можеше да понася забележки, даже от страна на възрастните. Той можеше раздражено и хапливо да отговори на майка си, но повече от всички отнасяше баба му - понякога той демонстративно пропускаше нейните наставления покрай ушите си и това беше особено оскърбително. Излизаше, че Андрей - умният, силният, сам знае какво прави и може да не обръща внимание на нечие досадно бръмчене край ухото. Баба му се сърдеше, възмущаваше се, но след минута всичко забравяше и прощаваше, защото обичаше Андрияша до крайност. Сега, слушайки баща си, момчето видя тази ситуация от страни - баба му, с нейното смирение и любов, и той самият, студен, егоистичен, груб, утвърждаващ върху нейното смирение своята самостоятелност...

А бащата продължаваше:

- Но идва старостта и сама ни смирява. Неизбежно, независимо от това дали искаме или не искаме. И мен, и теб те чака това, ако Господ ни даде да доживеем до старостта. Изведнъж ще започнеш да забелязваш, че твоето мнение не интересува никого. Говориш нещо, искаш да споделиш своя опит - а теб не те слушат, и твоят опит не е нужен. С теб постепенно престават да разговарят - за какво ли да говорим с него, освен за неговите болести!.. А болестите наистина напират от всички страни - костите болят, краката трудно се движат, сърцето, съдовете, очите... Старият човек има нужда от чужда помощ, от грижи. А хората се грижат за старите хора, забележи, с къде къде по-малко желание, отколкото за децата. В децата хората виждат себе си, своето продължение. Децата растат, стават по-умни, с тях е приятно да имаш работа... А старците - за тях се грижат по-скоро от чувство за дълг, по Божията заповед, защото да ги обичаш, както се обичат децата, е все по-трудно... С една дума, налага се старците да се смиряват пред всички - пред децата и внуците въкъщи, пред младежите на улицата. Старият човек вижда своята немощ и разбира, че няма на кого истински да се надява - само на Бога. А това означава духовно прозрение.

- В какъв смисъл “да се надяват само на Бога”?

- Да чака помощ от Бога, любов от Бога, внимание и разбиране от Бога. Когато човек престане да се надява на “князете, на синовете човешки”, защото разбира, че “в тях ... няма спасение”, т.е. не те ще спасят душата му, той изцяло се обръща към Бога. Понякога е удивително - откъде у външно слабите, немощни хора се е взело безстрашието пред заплахите, мъченията, дори смъртта? Не толкова за древните мъченици говоря, колкото за вярващите хора, живели в нашия век. Един писател, самият преминал през съветските концлагери, разказва, че някои старици са довеждали следователите до изумление, а после до бясно състояние със своето спокойствие, сила на духа. Веднъж такова бабче, “Божие глухарче”, на разпита отказало да отговаря къде се крие епископът, който бил търсен от властите. Питат я: “Ти знаеш ли къде е той?” - “Знам, но на вас няма да кажа.” “А известно ли ти е какво можем да направим с тебе?!” - “Правете каквото искате, за всичко има Божия воля... А за смъртта за Господа аз и сега съм готова.” Така и нищо не могли да узнаят от нея.

Старицата на съседната пейка все още дремеше на слънцето. Тя също можеше да се нарече “Божие глухарче”. Такова бабенце с пръст не можеш да пипнеш - ще падне, ще се разпадне. Андрияша си представи как тя седи на разпитите и фъфли: “Ако трябва и сега съм готова да умра, а от вас не се страхувам.” И какво? Не е чак толкова невероятно. Нашата представата за героизма най-често е свързана с младостта и красотата, а защо ли? Тази старица също може да се окаже безстрашна като древните мъченици. Ако, разбира се, е вярваща... От какво да се бои? Какво да губи? С какво могат сериозно до ѝ навредят хората? Май че баща му е прав: старостта дава духовна свобода, това съвсем не е жалко живуркане, а ново, особено състояние на душата. Но само ако има вяра. А ако вярата е твърда, то и младите няма от какво да се страхуват: нито затворът, нито заточението, нито мъченията могат да причинят вреда на душата. Андрей си

спомни прокименът, който се пее в църквата на всеки водосветен молебен: “Господ е моя светлина и мое спасение - от кого ще се убоя?”

- Тя навярно дълго се е молела - каза той, размишлявайки, имайки предвид старицата от бащиния разказ.

- Навярно. И не просто много, а *по-различно* от нас. Човекът, който се предава на Божията воля и се надява единствено на Бога, се моли не само с устата, както това често бива при нас, а със сърцето. Има много вярващи хора, които много години ходят на църква, четат духовна литература, извършват утринното и вечерното правило, но при това не знаят, какво значи истинска молитва. Един свещеник, също така бил на заточение през годините на гонението на Църквата, така и разказвал - че се е *научил да се моли* чак в единичната килия, когато останал сам и не могъл вече да се надява на никого от хората. По-вярно, не сам, а с *Бога*.

Веднъж чух как попитаха една старица енориашка в църквата: “Трудно ли Ви е, да живеете сама?” А тя отговаря: “Аз не съм сама - аз съм с Бога.” Ето, това е вяра, това е сила! Колко слаб и жалък изглежда до нея някой млад човек, роб на модата и на общественото мнение, подражател на западните кумири, който повече от всичко се бои от това да бъде не “като всички”, да се различава от своите връстници в облеклото, поведението, навиците...

Погледни още един път старицата. Ето, тя извърши своята ежедневна разходка и заедно с това направи добро дело, нахрани птичките. Седи, грее се на слънчице и навярно благодари на Бога, че още има такава възможност - да пообщува с птичките, да поседи на пейката... Сега ще си отиде вкъщи, ще пийне чаец. Навярно има своя стая или поне свое ъгълче, цялото с икони. Ще седне на постелята си или ще полегне и ще се моли на Бога, на Пресвета Богородица... Нима това не е живот? Според мен е съвсем истински, действителен, съдържателен живот!

- Добре, ако се моли. А може би гледа телевизия?

- Не-не, ти погледни по-внимателно. Виждаш ли какъв хубав, спокоен израз на лицето има? Забелязал ли си, че старите хора имат много изразителни лица? Има лица приветливи, добри, а биват и такива, на които като че е застинала гримаса на злоба, присмех, уплаха, недоверие, злоба, надменност. Знаеш ли, защо е така? Защото с времето на лицето на всеки човек се отпечатват основните му страсти - ако не се бориш с тях, те стават явни за всички.

Нашата съседка има съвсем друго лице: в него се отразява душевен покой, вътрешна тишина... И още - погледни лявата ѝ ръка.

Момчето се загледа. Из под ръкава на топлото палто се подаваше черно вълнено пискюлче с кръстче... Това е броеница! И как баща му веднага забеляза?

- Тате, може би тя е даже тайна монахиня?

- Всичко може да бъде. Във всеки случай е усърдна молитвеница. Виждаш ли как бива! Нека това да ти бъде за урок за в бъдеще: да бъдеш по-внимателен и добър към старите хора. От тях можеш на много неща да се научиш, а да изтърпиш техните немощи, сигурно не е чак толкова трудно, нали? Да се смириш пред тях, да не настояваш на своето, да проявиш любов и уважение. При това трябва да започнеш от своите близки.

- Да, но... Трудно е все пак да понасяш мърморенето, желанието да поучават. После старците често така лошо се отнасят с младежите, така не ни обичат! Не всички са така добри като баба ми или такива молитвеници, като тази бабка с броеницата. Ти сам каза, че в старостта при грешните хора страстите много дълбоко се вкореняват, даже се отразяват на лицето.

- Е, тъкмо тук трябва да си спомним заповедта за почитане на по-възрастните, а главното - заповедта за любов към ближния. Иначе какви християни сме тогава, ако не се стремим да живеем по заповедите? Понякога трябва и да се принуждаваме. Знаеш ли пословицата: “Живей не така, както ти се иска, а както Бог повели”?

- Знам я.

- Е, и как Бог повелява да обичаме ближния?

- Като самия себе си.

- А защо е така, знаеш ли?... Защото всеки човек носи в себе си Божия образ, ако и да е помрачен от грехове. И още затова, че всички ние сме деца на Небесния Отец, а следователно, сме братя и сестри. Даже се молим: “Отче наш” - забележи, не “мой”, а “наш”, т.е. на всички хора. А щом е така, защо да презираме болните братя и сестри (защото техният грях е болест на душата), да се отвърщаме от тях с ненавист като от чужди?

Помниш ли, четохме с теб “Шинел” на Гогол? Как младежите в учреждениято презирали възрастния чиновник Акакий Акакиевич и се подигравали с него? Плешив, малък, сгърбен, бедно облечен, вечно усърдстващ над преписването на документите, при това и не много умен, ограничен човек, той бил удобна мишена за насмешки. При това Акакий Акакиевич се страхувал от всичко и не можел да отстоява себе си. Той само се молел: “Оставете ме! Защо ме обиждате?” И веднъж в тези жални думи един юноша, който бил намислил заедно с приятелите си да се подиграе над нещастния, чул друго: “Аз съм твой брат.” Като разбрал това, юношата променил отношението си към стареца и даже престанал да общува с приятелите, които отначало му се стрували весели, остроумни, интересни хора... Аз преразказах неточно, а при Гогол много силно е написано, прочети го пак някой път.

“Аз съм твой брат” - ето какво сме длъжни да помним, сблъсквайки се при всякакви обстоятелства с всякакви хора.

Разбира се, не говоря за хората, обладани от бесовска злоба, агресивни, опасни, с които в наше време също много лесно можеш да се сблъскаш. Тук опитът да проявиш внимание или разбиране може да стане опасен за живота. Можеш да се окажеш в положението на каракудата-идеалист.

- Каква каракуда-идеалист?

- Не знаеш ли? Така се нарича приказката на Салтиков-Шчедрин, много смешна. Ще ти я дам вкъщи да я прочетеш. На каракудата ѝ се струвало, че с добра дума може да поправи шуката. Те се срещнали и каракудата тържествено казала: “Знаеш ли ти, шуко, какво е това добродетел?” Е, и... сам разбираш.

- Изяла я е, така ли?

- Разбира се. Така че ако ти например се приближиш към някой маниак убиец, обладан от дявола, с нравоучения на тема “всички хора са братя”, то твоята постъпка може да се разтълкува като самоубийство. Както виждаш, даже изпълнявайки заповедта, трябва да се ползваш от даруваната ни от Бога способност за разсъждение...

Обаче ние с теб се заседяхме. Да вървим ли по-нататък?

- Да вървим!

ВТОРИ РАЗГОВОР

Бесът на корицата на списаниета. Какво е това “боди билдинг”. Как културистите си “тренират мозъка”. Невъзможно е да се служи на двама господари. Светската и християнската представа за телесно съвършенство. Култът към силата и могъществото (суперменството) е чужд на християнството. “Тихият и лек ветрец”. Дяволските примамки за младежта. Една от тях е рок музиката. Как Андрияша беше на младежка дискотека. Ритмите пробуждат тъмното начало. Подсъзнателните съобщения. Жертвоприношение на сатаната. Полузвяр-”полубог”. Какво е “съвременна младежка култура”. Отрезвяващото значение на службата в армията. Армията и патриотизмът. Заниманията със спорт трябва да бъдат целесъобразни.

- Виж, колко е страшен - Андрей извади от чантата си едно младежко списание и десетгодишният Ваня изтръпна: от корицата го гледаше чудовище в човешки облик. Смуглото лице с татуировка беше изкривено като че от гримаса на отвращение или от дяволска усмивка. Сплетените черни коси стърчаха като копа сено, потната гръд бе оголена, кожените панталони сякаш бяха враснали в тялото. Фигурата бе неестествено извита. В ръцете, украсени с тежки метални гривни, имаше китара със странна форма. До него Ваня прочете надпис, червени букви на черен фон: “Ще играеш ли с нас?” - с огромен въпросителен знак.

- Кой е този? - попита той.

- Рок певец. Звезда от шоубизнеса.

- А какво значи “Ще играеш ли с нас”?

- Това няма отношение към него. Там, в списанието, има реклама на една шоуигра... Не е важно. Дай го тука, ще го прибера.

Бащата, който се вслушваше в разговора на момчетата, дойде по-близо.

- Ти, щом показваш, обясни на брат си както трябва, с полза за душата - каза той.

- Как? Че това е “лошият чичко”?

Бащата пропусна ироничната забележка покрай ушите си.

- Този певец, Ванюша - обясни той, - е пример за това как може човек да изкриви в себе си Божия образ. Със своя облик той, волно или неволно, се уподобява на бесовете. А това значи, че са станали сериозни разрушения и в душата. По-скоро той е сниман в състояние на невменяемост, под въздействието на алкохол или наркотици. Възможно е да е обладан от бесовска сила, затова е и такъв страшен. А надписът на корицата - формално може би е и свързан с рекламата на някаква игра, но фактически е обърнат към теб, към Андрияша, към всяко момче, в чиито ръце списанието ще попадне. Това е призив да станеш същия като този бесноват певец на корицата. Впрочем, Андрей, защо си донесъл това?

- Едно момче от училище ми го даде. Тук има статия за бодибилдинга. Доста интересна.

- Бодибилдинг - това културизъм ли е, Арнолд Шварценегер?

- Да. Знаеш ли, тате, в този вид спорт има нещо. Разбираш ли, здравословен начин на живот, всички вредни навици се изключват. При това не е просто спорт, но и изкуство, наука и философия. В основата на истинския културизъм не е да помпаш мускули, а вътрешната работа над себе си, тренировката на духовните сили.

- Кои-кои? Духовните ли?

- Е, може би по църковному това не е съвсем точно. Тренировката на волята, разума, уменията да се концентрираш... С една дума, стил на живот.

Това не се хареса на бащата. Ако синът му беше съобщил, че иска да усвои няколко упражнения по бодибилдинг за увеличаване на бицепсите или просто така заради интереса, той нямаше да се обезпокои. Но “философия”, “тренировка на духовните сили”, “стил на живот”...

- Така, каза той. - Я да видя каква е тая статия.

Андрей отвори нужната страница. Популярната статия, посветена на модерния вид спорт, беше снабдена с фотографиите на най-добрите културисти в света, притежаващи званието “Мистер Олимпия”.

- Охо! - каза Ваня, разглеждайки мощните торсове.

Фотографиите на культуристите напомняха картинките от учебника по анатомия: червен “човек” без кожа, по тялото на който се виждат всички групи и мускулни преплитания. Поразяваше скромното значение на главата върху тялото на культуриста - тя изглеждаше като нещо почти незадължително на фона на непомерно развитите мускули.

- Според мен е прекалено, не намираш ли? - обърна се бащата към по-големия син.

- Такива резултати малко хора постигат - обясни Андрей. - Това са образци, които показват какво може да се постигне по пътя на правилните тренировки. Имам познати момчета, които се занимават по две-три години. Те, разбира се, са далеч от тези майстори, но, знаеш ли, резултатите са забележими. При това не само в строежа на тялото - това не са просто някакви “помпи”, а истински культуристи философи, спокойни, невъзмутими, съзнаващи своята сила момчета.

- Това ли са образците за тях? - в размисъл говореше бащата, преглеждайки статията.

Статията запознаваше читателите с теорията и практиката на този спорт - “изкуство-наука”, наричайки го и “философия на строителството на тялото”, и “научна методика”, и “тренировка на интелекта”. Авторите не прелъстяваха момчетата с бързи успехи, те предупреждаваха, че ги чака “дългогодишен упорит труд”, който в края на краищата ще се увенчае с “невероятен, превъзхождащ най-смелите надежди резултат във физическото развитие на телата”.

- Няма що - каза той. - Не дай Бог ти да се увлечеш от това.

- Защо?

- Е, хайде да видим. Външният резултат е натрупване на нови мускулни влакна и по този начин, абсолютна промяна на тялото. Как се постига този резултат? Нужни са няколко години упорити тренировки - за начинаещите тук се казва, четири пъти седмично по 45 минути, с пълно отдаване. Освен това, виж, “обилно хранене, не по-малко от четири пъти на ден”. Още се казва: “Всичко е напразно, ако ядете малко.” Съгласи се, че на православния юноша няма да му бъде лесно да съчетае това изискване с християнския образ на живот: продължителния пост, участието в църковните богослужения, въобще, с принципите на умереност и въздържание в храната. Казва се също, че “основният процес на напompването става в интервалите между тренировките”. По какъв начин? Отговорът е: “Да се прави всичко за съхраняване на енергията.” Съветват те да спиш по десет часа и още през деня да лягаш да си почиваш. Правилото на культуристите е: “Ако стоиш - седни, ако седиш - легни, ако легнеш - постарай се да заспиш.” Според мен звучи много комично, прилича на пародия, ти как смяташ?

Андрюша малко се обиди за своите приятели культуристи:

- Смисълът е в това максимално да се отдаваш на тренировките, а цялото останало време да харчиш минимално сили - да ги пестиш за следващата тренировка. А силите най-добре от всичко се възстановяват в съня.

- Е, тогава, братко, се получава, че культуризмът е: много да се яде, много да се спи, да пестиш сили за новата тренировка, в резултат на която при тебе ще се появят няколко нови мускулни влакна. И това според теб е живот? Не им ли е жал на твоите приятели за тази “философия” да харчат цели години на юношеството и младостта си?

- Тате, ти прочети: тук се казва, че “първият “мускул”, който трябва да се натовари, е вашият мозък!” Мисълта стои начело на всичко. Тя управлява тялото и на тренировките, и през почивките.

- Но коя мисъл, мисълта за какво? Не напразно мозъкът тук се нарича “мускул”, макар тази дума да е сложена в кавички. Един от мускулите. Виж снимките - само не бицепсите, не краката и коремите, а лицата. Защото когато се запознаваме с някой човек, го гледаме в лицето. Нека тези младежи ме простят за съмнението в техните умствени способности. Виждам нос, бузи, очи, вежди. Волева брадичка. Напрегнат поглед. Но лицето, на което обикновено се отразява съкровеният живот на душата - къде е то? Виж, лицето съвсем се

губи пред мощния, отлично развит врат. Ръцете, раменете дори са по-интересни за гледане - може да се изучава анатомията... Жалко, ако младежите се измерват с такива образци.

Прегледах цялата статия и не намерих точно обяснение: каква е тая мисъл, с която културистът трябва да натоварва мозъка си? Православният християнин носи в душата си паметта за Бога, мисълта за своята греховна лична отговорност на Страшния съд. И ако съумее да запази тази мисъл, може да се каже, че тя управлява всички негови постъпки. Лекомислените, слаби хора мислят за удоволствията и развлеченията, търсейки ги навсякъде. Разсеяните не могат върху нищо да се съсредоточат - увличат ги сменящите се един след друг помисли... Доколкото разбирам, културистът философ, както ти го наричаш, не се отнася към нито една от тези категории. За Бога той не може да мисли...

- Защо?

- Защото никой не може да служи на двама господари - така е казано в Евангелието. Културизмът е култура на тялото, а “култура” произлиза от “култ”, което значи *поклонение*. Като се покланяме на своето тяло, ние лишаваме себе си от възможност да се покланяме на Онзи, Който единствено е достоен за поклонение - Бог. Културистът е длъжен да се учи да “концентрира енергията си в определено време” - преди всичко, по време на тренировка. Върху какво да се концентрира? Не е казано, но можем да се досетим. По време на тренировката - пишат в статията, - “вие трябва да забравите за всичко, освен помпането на мускулите”. Т.е. мисълта трябва да бъде за онзи мускул или група мускули, над които работи културистът в дадения момент. Нали така?

Андрей кимна: “Така”.

- Значи, съгвайки например краката на тренажора (бащата посочи картинката), истинският културист концентрира всичките си умствени и душевни сили върху мисълта за мускулите на краката и седалището, т.е. целият като че става нужния мускул... Не прилича ли това на самохипноза, на някаква медитация, напълно чужда на православното вътрешно трезвение?

Андрей помисли и отново кимна.

Накрая, обърни внимание на рекламата: “С помощта на бодибилдинга вие можете да станете такива, каквито ви рисува вашето въображение.” Много привлекателно за всяко момче заявление. Че кой ще се откаже да стане силен и красив? Ето още една вътрешна директива, основана на празната мечтателност, на превъзходството над другите. При това се дава и съпътстваща директива: да достигнеш събдването на мечтата си със собствени сили, без Бога. Разбираш ли?... Яж, спи, пести енергия, тренирай, мисли за мускулите - и ще станеш като Шварценегер.

Що се касае до красотата на културистите, то това, както се казва, е въпрос на вкус. Може би на някого се и харесват малки глави върху здравеняшки вратове и изпъващи дрехите мускули. Но лицата... Няма да говорим за атлетите на снимките - все пак това са живи хора, които не ми се иска да осъждаме. А ето просто картинката, обобщеният портрет на културиста. Виж какво е лицето - просто безполезен придатък към тялото. Чертите сякаш са правилни, а няма на какво да се гледа. Това не е лице на човек, на висшето Божие творение, надарено със свободна воля и творчески способности. Това е лице на робот или полуживотно: в него абсолютно няма душа.

Спомни си портретите на оптинските старци. Спомни си книгата за руските новомъченици - какви са там лицата! Ще ти бъде по-леко правилно да се ориентираш и да разбереш, за какво ти говоря.

Лица според нашето християнско разбиране - няма. Затова пък тялото е прекалено развито. Дотолкова, че от него се е загубило нещо човешко.

- Напротив - казват, че бодибилдингът е наука за телесното съвършенство.

- В християнството няма такова понятие - “телесно съвършенство”. Добро е това тяло, в което е удобно и спасително на душата. Едни хора са надарени от Бога и родителите си с красиво, пропорционално и стройно

тяло. Ако човек не го загрозява с грехове (чревоугодие, блуд, порочни навици), то ще си остане такова. Други хора имат телесни недостатъци, но може би това защитава душата им от гордост и високомерно отношение към ближните, а някого ще опази и от блудни грехове. Т.е. телесното “несъвършенство” (някакви например клепнали уши или къси крака) се оказва за тях спасително. А се среща и телесно уродство, чрез което на християнина, при правилна нагласа на душата, даже е по-леко да придобие смирение. Да се пренебрегва здравето на тялото е грешно, но и да се култивира здравето и телесната красота, да се прави от тялото идол - също е грешно. Спортът, както ти е известно, е добър с мярка, защото иначе той стимулира гордостта, завистта и другите страсти. Едно нещо е утринната гимнастика с гирички, която ти помага да укрепиш силата на мускулите и да се ободриш в началото на трудовия ден. И друго нещо - “религията” на бодибилдинга, който подчинява на себе си и тялото, и душата. Затова според мен е по-добре простото “помпане”, за което ти се изказа с известно презрение, отколкото културиста “философ”, който се занимава със съмнителни умствени упражнения. Ти се възхищаваш на спокойствието и уравнивешеността на познатите ти “философи”, а виж какво ще стане с тях, ако майките им или бабите им не им предоставят навреме “обилната калорична храна”, или не им дадат да се наспят, или някой вярващ човек се опита да ги убеди в ползата от поста. Страхувам се, че тук ще срещнем най-бурна реакция.

Тялото е дом на душата и то трябва да *знае своето място*, а не да изпъква напред. Обаче ако всички сили се посветят на съвършенството на душата, ако се води внимателен живот, ако се молим, трезвим, избягваме греха, борим се със страстите, изповядваме се и се причастяваме - това и на тялото ще даде всичко необходимо. При светиите тялото също се е преобразявало от Божията благодат, за това свидетелстват техните чудотворни нетленни мощи. Но какво общо има тук помпането на мускулите, грижата за новите мускулни влакна и т.н.? Погледни иконите: там светиите са нарисувани в преобразено състояние. Те са почти безтелесни, безплътни - като Ангели Божии.

Струва ми се, културизмът е забъркан върху култа на суперменството. Кои са супермените, героите на съвременните фантастични екшъни, полухора-“полубогове”? Помисли! Защото за голямата част от момчетата този спорт несъмнено е свързан с пожелаване на силата и властта над другите. На някои повече от всичко друго на света им се иска да им се възхищават и в същото време да се страхуват от тях. А култът към силата и властта е сроден с култа към сатаната.

Пътят Христов е съвсем друг. Това е смирение на Себе си до смърт на Кръста. Даже в Стария Завет Господ предупреждава за това човечеството чрез пророк Илия. Помниш ли, Той се явява на пророка в “тихия освежителен глас” (т.е. в лекото подухване на вятъра), а не в бурята, която кърши дървета и скали...

Погледни: ето младежкото списание, предназначено за подрастващи. На корицата - беснуващ рок музикант, вътре възхвалява бодибилдинга... Нима не виждаш сходство между едното и другото? Не виждаш ли как съвременният свят, където господства дяволът, улавя вашите души с разни примамки, само и само за да ви отклони от Църквата, от Христа? Един примамва с културизъм, друг с рок музика.

- Но това са различни неща, - неуверено възрази Андрей.

- Външно са различни. Но целта е една. За онзи, които е способен да се труди, да прилага усилия, е подходящ бодибилдингът. За ленивите, разсеяните, търсещи само развлечения - дискотеките, рок музиката, наркотиците. По втория път, разбира се, няма да придобиеш сила, власт, затова пък леко се стига до илюзията за това. Илюзията за сила, свобода и... прекият път към ада. Защото всичко това е сатанизъм. В скрита форма, разбира се.

- Дискотеката действително напомня ада - каза момчето. - Когато ми разреши да ида на дискотека (помниш ли, през октомври, с учениците от горните класове?), аз честно казано, се удивих: какво място все пак... А много ми се искаше да видя. След това разбрах защо ме пусна - за да видя със собствените си очи ада и повече да не ме тегли натам. Действително прилича. Мрак; избухват и се въртят разноцветни огънове; всичко се тресе от “музика”! Ритъмът е такъв, че ти се смразяват костите, преставаш да мислиш, удря и удря в главата ти. Дим виси над хората - всички пушат, няма какво да се диша. И видът на младежите е страховит: тресат се, извиват се, лицата са замъглени.. Там не може да се издържи дълго, ако не искаш да се “влачиш” заедно с всички.

- Как да се влачиш?

- Това е такъв жаргон. Значи да се подчиниш на този ритъм, грохот и да получиш удоволствие. Вярно ли е, тате, че ритъмът на рок музиката е от ритуалните сатанински заклинания?

- Твърде е възможно. За рок музиката сега много се пише в православната литература. Без съмнение, ритмите ѝ пробуждат у човека тъмното, злото, греховно начало, съживяват страстите, които ние обикновено в състояние на бодърстване контролираме, не им даваме ход. Даже четох, че в много записи, поръчани от рок групите са вложени подсъзнателни съобщения - страшни, богохулни призови и заклинания.

- В думите на песента?

- Те са зашифровани, мажеш да ги откриеш само при прослушването на записа в обратен ред и на друга скорост. Например певецът под пулсиращия ритъм на ударните и бас китарата пее нещо най-безобидно по съдържание: “Вали сняг, а аз така обичам дъжда...” и т.н... Но при обратно прослушване изведнъж се чува нещо страшно: призив към блуд, към убийство или самоубийство, богохулство, възхваляване на сатаната...

- Но кой върти записите на обратно?

- Там е работата, че тези фрази се улавят на подсъзнателно ниво, те се разшифроват от подсъзнанието, дори ако звучат на непознат чужд език и улягат някъде в тъмните дълбини на душата, за да излязат наяве в своето време.

Между впрочем, това също съм го чел - болшинството рок групи са членове на сатанински секти. Много от знаменитите певци, рок звезди, не го крият, както и това, че употребяват наркотици. И ето такива болни, загиващи хора днес са кумирите на младежта!

Болшинството големи рок концерти се съпровождат с човешки жертви. Твоята дискотека е дреболия, размахът е друг. А при огромните сбирки на обезумели подрастващи мнозина биват стъпкани или удушени в натискането, или загиват от свръхдоза наркотици. Това е своего рода жертвоприношение на сатаната. Ето каква е тая “музика”!

- Аз се опитвах да питам момчетата какво им харесва в рока. Не разбирам: шум, блъскане в главата, съпроводено с крясъци и свирене. Нима това е музика? Гледат те като че си тъпак: “Ама ти какво! Рокът, това е класа, това е полет...” И това е всичко.

- А болшинството и не разбират природата на въздействието на рок музиката. Разбира се, това не е естетическо наслаждение. Това е сродно с пианството, наркоманията. Благодарение на особеното съчетание от ритми, обстановка, думи на песента, поведението на артистите, у слушателите и зрителите се отключват низките, животински инстинкти. Човек се чувства, от една страна, *полузвяр*, на когото “всичко е позволено” и няма нищо срамно, а от друга страна, *полубог*, който “може всичко”.

Това, синко, е много страшно явление. Идеалът на полубога-полузвяр за невярващите, слаби, дребни хора е изпълнен с голяма привлекателност, а защо - те и сами не знаят. Затова пък бесовете добре знаят и се радват на тяхната гибел.

Ето каква е “съвременната младежка култура”. При нас в Русия тя е дошла от Запада като своего рода агресия, само че не военна, а духовна. Тя е насочена срещу младежта и подрастващите, които нямат нравствени ориентири в живота. А ориентирът, както знаеш, дава само Църквата.

- А какво става по-нататък с тези, които не могат да се ориентират и стават жертви на агресията?

- Трябва да им се помогне да се ориентират. Някои неща са по силите ти. Ти повече от твоите приятели си чел, чувал си от свещеника, от мен, а главното - ти си член на Църквата Христова, който се изповядва и се причастява. Учиш в неделното училище и имаш дар слово. Така че - говори, обяснявай. Но само на онези, които са готови да слушат. Че иначе ще получиш обратен резултат - хула на Бога и Църквата, ненавист и вражда.

Но и онези, които не се вслушат в твоите думи и няма да оставят увлеченията по рок музиката, не бързай да смяташ за окончателно загинали. За Бога всичко е възможно. Ти знаеш, че се случват абсолютно неочаквани, чудни вътрешни обръщания... При това на всички вас предстои великата школа - трудна, но полезна, а за някого спасителна - армията. Тя може да отрезви и рок фанатиците, да избие от тях всяка глупост.

- Тате, почти всички момчета се страхуват от армията и правят всичко, за да я избягнат. Родителите им още от сега се стараят да разузнаят как да направят това.

- И напразно. В армията, разбира се, не е леко. Особено за изнежените и горди момчета. Там ще се наложи и да се потрудят, и да се закаляват, и да се смиряват пред началството. Затова пък армията ще им даде възможност да развият и проявят сила, ловкост, мъжество, смелост. А да се избягва армията с помощта на хитри начини... ми се струва, че не е достойно за един мъж.

Кой тогава ще защитава Отечеството? Ти напразно се усмихваш - говоря абсолютно сериозно. На силната армия е основано могъществото на страната. А силата на армията е не толкова в оръдията и танковете, колкото в духа на православно воинство. Нашите предци са имали такава поговорка: “На служба не се натискай, от службата не се отричай!” Всеки призован на воинска служба е служил на Отечеството с вяра и правда.

Нашата Рус някога е била могъща държава, пред която са треперили враговете, а приятелите са разчитали винаги на нейната помощ. Затова пък сега на нас ни се смеят... Защото армията е отслабнала от такива точно изнежени “мамини синчета”, които избягват службата.

Нима можеш да си представиш руския дворянин да се крие от военната служба и да си лежи у дома? Това би се разтълкувало като безчестие. Руският патриот, от което съсловие и да произхожда, се е стремил да послужи на царя и Отечеството. В този дух - любовта към Родината, към нейните светини - момчето е било възпитавано от детството.

А сега - виж какво става! - Бащата с горчивина посочи злополучното списание и махна с ръка. - Синът ми, момче от православно семейство, донесе къщи ето това, показва го на по-малкия си брат и даже не умее да му обясни какъв е този “лош чичко”.

- Сега ще мога, - каза Андрей, пъхайки списанието в чантата. - А какво да правя все пак с бодибилдинга? Според теб християнинът съвсем ли не бива да се занимава с него?

- Спомни си какво пише апостол Павел: “Всичко ми е позволено, но не всичко е полезно.” Изясни си към какво се стремиш, кое за теб е главното и кое е второстепенното. Сложи всичките си занимания по местата, разгледай ги в светлината на християнските заповеди. И решавай: дали няма да има противоречие между едните и другите? Само че, приемайки решение, не забравяй да получиш благословение от духовника.

- Да искам благословение от свещеника, за да се занимавам с культуризм?!

- Разбира се.

- А ако той попита за какво ми е нужно това?

- Обезателно ще те попита. Затова обмисли всичко предварително. Силовите видове спорт изискват време, напрежение, специален режим, отказ от други занимания. Това трябва да бъде целесъобразно, да отговаря на поставената цел - съгласен ли си?

- Съгласен съм.

- Ако твоята цел в живота е да станеш професионален военен, да служиш във вътрешните войски, в полицията, т.е. защитата на Родината и гражданите да стане твоя професия, тогава, разбира се, развитието на мускулатурата, силата, издръжливостта *свърх обичайната норма* ти е необходима. Имаш ли такава цел?

Андрюша неопределено вдигна рамене: сякаш не, той нямаше намерение да стане професионален военен, полицай, охранител...

- Ако ли пък - продължаваше бащата - се ориентираш към други професии, - тогава е друга работа. Сам разбираш, на свещенослужителя или лекаря, или дърворезбаря, или певеца телесната сила е нужна в по-малка степен. Разбира се, с каквото и да се занимава в живота си един мъж, той не бива да бъде слабак: възможно е да му се наложи да защитава семейството си и своето Отечество, да иде на война. А в Русия традиционно всеки мъж от детството се е готвил за защита на Отечеството - тренирал е издръжливост, закалявал се е. За това, струва ми се, е достатъчно и онова, което вече са ти дали заниманията с плуване и продължават да ти дават часовете по физкултура, ските и обичайната утринна гимнастика с гиричките. Ти как смяташ?

- Може би, трябва да помисля - отговори Андрей.

ТРЕТИ РАЗГОВОР

Защо Андрюша наруши поста. "Нима мога да те осъждам?"... Християнският пост трябва да бъде доброволен и съзнателен. Постът не е цел, а средство. Диалогът със сектантите. Какво привлича младежта в сектите. "Те не са сатанисти!" Отсечените клони. Без Църквата няма спасение. Защо съществуват различните вери. Защо на младежта в храма иъ е скучно, а на сектантския "купон" е весело. Сектантите обещаваат лек път на спасение и игнорират историята. Православието също трябва да се учи. Православната младеж ще намери в Църквата приложение на своите способности. Предложението да се отиде в манастир.

Действително годината се очерта трудна. А има ли леки времена в семействата, където растат деца?... Андрюшините връстници един след друг губеха душевния контакт с родителите си. "Не ни разбират, не ни се доверяват", говореха те и намираха това "разбиране" на улицата, в дискотеката, в своята компания на "купон". Родителите на Андрей се опасяваха, че и на техния син "улицата" ще окаже своето недобро влияние...

Веднъж в един мразовит декемврийски ден (беше през Рождественския пост) бащата се връщаше от работа малко по-рано. До метрото, където бяха будките с различни храни, той видя група ученици и сред тях - познатата плетена шапка на сина си. Неговият Андрюша, беседвайки с момчетата, преспокойно ядеше "хот дог".

На всички е известно това ядене, изместило от руските градове обичайните пирожки: кренвирш между две половинки безквасно хлебче. Ястие, съвсем не постно.

Бащата беше неприятно изненадан. Андрюша от тригодишен знаеше постните дни сряда и петък, а от седем, започвайки да ходи на изповед, спазваше и продължителните пости заедно с възрастните (разбира се, с известна снизходителност като дете). Никога това не му е било в тежест, никога не се бе оплаквал, не бе изразявал недоволство. А и лицемерието не бе характерно за него...

Андрей настигна баща си, той явно беше смутен:

- Тате, аз не те забелязах! Ти какво, сърдиш се, че съм нарушил поста ли?

- Хайде да се поразходим малко, ако не си замръзнал?

Момчето кимна и вместо да се качат на трамвая, те бавно тръгнаха пеша.

- Ти само не мисли, че аз често правя така! - оправдаваше се момчето. - Просто днес така се получи - вървахме, обсъждахме разни работи, замръзнахме, спряхме до сергиите, всички си взеха по чаша чай и "хот дог". Ако имаше обикновено хлебче, аз бих си купил. Но нямаше нищо друго. Беше някак глупаво да искам хлебче без кренвирш... И аз помислих: "Нали един кренвирш няма да погуби душата ми!" А в това време идваш ти... - Андрюша говореше нарочно отвореняшки, убеждавайки баща си и себе си, че нищо особено не

се е случило, но на душата му беше скверно. Погледът му попадна на бащината стара чанта - натъпкана с продукти (хляб, фиде, зеле...), тя не се затваряше и се беше издула. Сърцето му се сви болезнено от нещо. Колко е тежко бащиното мълчание! По-добре да беше му се накарал...

- Тате, ти ме осъждаш, така ли?

Бащата отговори с прям и учуден поглед. Неочаквано той подхвана чантата с лявата ръка, прегърна сина си и го потупа по рамото... Изминаха още няколко крачки и той накрая заговори:

- Нима мога да те осъждам? Та ти си мой син. Аз сега вървях и мислех: все пак трудно е на християнина сред нецърковни хора!... Да вземем дори поста. Ето например в петък - столът в учреждението. Всички наоколо ядат месо, кюфтета, за нищо не мислят, а ти искаш супа без сметана, за второ - само гарнитура... И даже зеленчукова салата не можеш да вземеш, ако е полята с майонеза... Надига се смях: едни те обвиняват в скъперничество, други, които знаят, че си вярващ, почват да разсъждават за поста - каква, моля ви се, за Бога, е разликата със сметана ли е или без... С една дума, изкушение! Най-трудното тук е да понесеш тези забележки, насмешките без злоба, без малодушие, да останеш самия себе си, да не предадеш вярата си. Знаеш ли колко ми е познато всичко това! Понякога, вярно, има помисъл: “Абе, хайде, по-добре да изям това кюфте или кренвирш, само да не ставам център на общо внимание, да не провокирам осъждане на Църквата!” Но тук, явно Ангелът хранител подсказва друга мисъл: “Ето така, от дреболиите, от човекоугодие започва отстъплението от Христа!..” Е, и се държиш, търпиш всичко това... Аз обаче съм възрастен, на мен ми е по-лесно. А за теб е по-трудно...

Излизаше, че бащата не само не му се скара, той оправдаваше Андрюша. Оправдаваше го, но като *слаб човек* - момчето разбираше отлично това. Действително, той просто се засрами пред връстниците си, не искаше да изглежда “бяла врана” - предпочете да бъде “като всички”... Той хем изпитваше облекчение от това, че бащата го разбира, хем се срамуваше от себе си: да наистина не му достига мъжество.

- Лично на мен ми олекна - продължаваше бащата, - когато аз самият разбрах добре какво представлява православният пост. Като проумях, се научих кратко и ясно да обяснявам това и на другите. Ти сега каза: “Нали един кренвирш няма да погуби душата ми!” Естествено, няма. Сигурно, това беше шега? Или според теб постната храна спасява душата, а блажната я погубва?

- Не, разбира се...

- Разбира се, не: душата я погубва грехът, а не тази или онази храна. Християнският пост е все едно тоягата за странника - той помага да се върви.

В човека плътското, телесното начало през цялото време се опитва да потисне висшето начало, духовното. А постът, доброволният и съзнателен отказ в определени дни от определени видове храни - тъкмо той помага плътта да се подчини на духа. Християнинът, който умее да се отказва от това, което му “се иска” - това се нарича *въздържание*, - по-лесно успява в борбата с греховете вътре и вън от себе си. Той става стопанин сам на себе си, не зависи от своите телесни “похоти” и се оказва действително свободен човек. Благодарение на поста укрепва волята, а силната воля е много необходима при среща с по-сериозни изкушения. Т.е. постът - това не е самоизтезание и наказание, а помощник в борбата с греховете.

Отношението към поста не бива да е суеверно. Помниш ли случая с крадеца, който уби едно момиче заради няколко жалки гроша? Когато го питали на следствието защо не е изял яйцата, които жертвата му е носила на пазара, той даже се възмутил: “Защото беше петък!”... А някои, случва се, забравят, че днес е постен ден, изяждат нещо блажно по свое или нечие друго недоглеждане, а после се сетят и стигат до ужас, смятайки себе си едва ли не за загинали... Такова е суеверното отношение към поста, когато той става самоцел. А постът е само едно от средствата за достигане целта на християнския живот, която ти е добре известна. Църквата ни предлага това спасително средство, а ние го приемаме, доброволно и съзнателно. Не забравяй това, нали?..

А какво така оживено обсъждахте с момчетата?

- Днес в училище идваха сектанти.

- В училище?!

- По-точно до училището. Група момчета и девойки пазеха до външния вход и канеха на своята сбирка. При това така канеха, че не можеш да разбереш какви са. Много вежливи: “Момчета, вие вярвате ли в Бога?... Може ли да ви поканим на проповед?” “На каква проповед?” “За Христа.” Аз лично от първите думи усетих нещо нередно. Православните биха поканили на служба, а не на проповед, и после - защо да канят? Храмовете са отворени, времето на службите е известно, кога може да се чуе проповед, също е ясно... Така че лесно можеше да се досетиш, че не са православни.

- И какви се оказаха?

- Ето, слушай. Един от нашите пита: “В църквата ли?” “Не, - казват. - Ние, младите християни смятаме, че църквите са за старите и болни хора, а на младежта ѝ е нужно нещо друго.” С една дума, техните сбирки стават в кината. Двама от горните класове, които излязоха по-рано от нас, твърде грубо ги помолиха да не досаждат. А те, вместо ответна грубост, много гладко и вежливо казват: “Извинете, моля. Само искахме да ви предложим интересно общуване.” Това учуди мнозина от момчетата. Някои започнаха да разпитват, каква е тая сбирка, къде и кога. Те всичко обясниха, много дружелюбно, обещаха концерт на някаква група и филм, при това всичко безплатно... Едно момиче от десети клас все пак се досети да пита по същество (тя е православна, виждал съм я в манастира): “Как се казва вашата организация?” Те казват: “Това е “Църквата на Христа”, младежка християнска организация”. “Православна ли е?” “Какво значи “православна”, “неправославна”? Христос е Един”, - и така, знаеш ли, снизходително, с добро. Започнаха да се хвалят колко много са в Русия, във всеки град: “Елате - сами ще видите.” “А отдавна ли съществува вашата “Църква на Христа”?” “Не чак толкова отдавна, от 1979 година. Това е млада организация, както и ние.” И знаеш ли, тате, те веднага се отвърнаха от нея: усетиха опасност... После от училище излезе още една група момчета и сектантите се прехвърлиха на тях.

- Е, и как са твоите приятели? Ще иде ли някой на сбирката?

- Да, някои искат да отидат. Някои се хванаха на безплатния концерт, на други просто им е интересно. Аз им казвам: “Та това са сектанти, какво ще търсите там? Ако вярвате, ходете в истинска църква - там има богослужение, свещеници, монаси, хор... Икони, свещи... Там е красиво... Но на тях им е все едно: “Има ли някаква разлика! Там е Христос и тук е Христос; там е църква и тук е църква, само че тази е младежка, за нас.”

- Ти да беше обяснил, че Църквата не се дели по възрастов признак.

- Ами аз се опитвах нещо да кажа... Но, разбираш ли, един от нашите вече беше ходил на такава проповед в киното. Той остана невярващ, но казва на всички: “Там е върхът - обикновен младежки купон, като на рок концерт.” На някои им е просто любопитно да отидат и да опитат...

- Да беше казал, че не всичко си струва да се опитва: така веднъж може да се “опита” отрова...

Андрей мълчеше. Беше му съвестно да си признае, че настроението на съучениците му отчасти беше завладяло и него. Даже му бе пробляснала мисълта - дали да не отиде там просто да погледне с едното око с какво е толкова привлекателно? Защото канеха на проповед не някакви наркомани или подозрителни личности, а обикновени момчета и момичета. Той, разбира се, никога не би заменил манастирските служби за тия купони, но все пак... Нали това, в края на краищата, не е “църква на сатаната”, а е “Църква на Христа”!

- Тате, но те все пак не са сатанисти, а християни. “Църква на Христа”. Значи, те служат на истината, макар и неправилно.

- Почакай, при тебе нещо е объркано. Как може неправилно да служиш на истината?... Ти вярно си преценил, че сектанти са ви канили на сбирка. А какво е това секта?

- Е, такава група хора, отделени от Църквата. Вярно, че сами себе си те наричат “църква”. Тук наистина има объркване.

- Не объркване, а лукавство. Църквата, основана от Христос, е само една. Едната Света Съборна Апостолска Църква. Православната. И ако изучим нейната история, ще се убедим, че всички изповедания, освен Православието, в по-голяма или в по-малка степен са се отклонили от истината.

Размисли над думата “секта”. “Отсичам”, “да отсечеш”... Представи си огромно могъщо дърво, дълбоко пуснало корени в земята и получаващо от нея всичко необходимо. Това е едната Църква. И ето, от дървото се отсича голям, тежък клон, пада на земята. Какво ще стане с него? Корени няма, да се храни от ствола също не може, щом е отсечен. След известно време му е съдено да изсъхне. Не желаейки това, малките клончета от това клонче се надяват да преживеят самостоятелно и се отсичат от него, едно след друго. Но сега те са обречени на още по-бърза смърт - те нямат дори запасите храна, които се съхраняват в големия отсечен клон...

Ето какво представляват сектите, които могат да се наричат както си поискат, дори “църкви”. В тях няма главното, което дава живот на Църквата... Когато ти предлагаше на приятелите си да идат в храма, ти говореше за пеенето на хора, за свещите и красотата на службата. А главното не е това. Главното са Църковните Тайнства, преди всичко Кръщението, Покаянието, Причастието... Без тях е невъзможно спасението, а те са само в Светата Христова Църква, съществуваща две хиляди години, а не петнадесет-двадесет като сектите - клончета наскоро отсечени от големите клонове.

Знаеш ли, защо не можа да убедиш момчетата и дори забрави да им кажеш главното? Защото самият ти понякога си вътрешно неустойчив. Говорил си от името на Православната Църква, а самият ти по време на поста ядеше блажна храна, нарушавайки нейния устав... Никога не забравяй своята отговорност - за твоите приятели ти си *вярващ, православен*. Мнозина ще съдят по теб за нашата вяра и Църква.

Един съвременен богослов разказва как е дошъл в православната вяра. Той бил в това време невярващ студент и съпровождал група чуждестранни туристи в Троице-Сергиевата Лавра. На излизане от Троицкия събор той видял юноша, който пред входа се обърнал с лице към олтара, за да се прекръсти за последен път и да се поклони. И ето, студентът за пръв път видял отблизо погледа на вярващ човек - светъл, осмислен, пълен с живот. И го пронизала мисълта: “Този човек е мой връстник. Защо той тук си е у дома, а аз в руския манастир ходя като чужденец? Това момче в училище са го учили на същото, на което и мен, тъй че какво знае той, което аз не знам?” Като се върнал в Москва, той започнал да чете богословски книги, светите отци, придобил вяра и постепенно разбрал: най-доброто, което може да направи вярващия човек, това е не да се опита да създаде църква по свой вкус, а просто да се просъедини към вече съществуващата хилядолетия Апостолска Църква. А как да се присъедини? Само чрез нейните Тайнства.

Виждаш ли, за някого от твоите познати ти би могъл да бъдеш онзи юноша, чийто поглед обърнал и определил живота на бъдещия богослов. Но има ли в твоя поглед тази твърда, осмислена вяра? Защото нея не можеш да я “изобразиш”, да я “изиграеш” - тя идва от душата...

- Тате, но няма Бог не може със Своята власт да примири и да обедини всички? Значи на Него заради нещо Му е нужно на земята да съществуват различни вери, различни отсечени клонове и клончета?

- Ти смяташ, че всичко, което съществува, е *нужно* на Бога? Но тогава ще се наложи да признаеш, че са Му нужни убийците, блудниците и въобще всякакви грешници. Ти бъркаш волята Божия и Божието *допущение*. Злото, в това число и отсичането от Църквата на разни обединения, става по Божие допущение, по свободната воля на хората. А тях, на свой ред ги тласка към това врагът на човешкия род, дяволът. Светът лежи в зло, но това не значи, че Бог иска злото. А съществуването на сектите, повтарям, е несъмнено зло. Виждаш ли, какво разделение внасят те в младежките среди!

- За мнозина момчета в нашата Православна Църква е скучно. Те са кръстени от детството, след това някои дори са водени на Причастие. А сега започват да се замислят и не разбират какво да правят в храма. На някои момчета им се струва, че в храма унижават младите. А ето, младежките религиозни организации са специално за тях, там те са свои, там се разбират потребностите на младежта.

- Но ти гледай по-надълбоко. Сектите затова така привличат лекомислените и слабите млади хора, защото обещават прекалено лесен път към спасението. Виждаш ли, всеки човек несъзнателно търси вярата. Но ето

той узнава, че Православието е не само наслаждение на църковното изкуство, не само свещите и красиво пеене. Обясняват му, че православната вяра - това е тесният път. Истинските последователи на Христа следват Него, носят своите собствени кръстове. Помниш ли как казва Спасителят: “Вземи кръста си и Ме следвай!” Този *свой кръст* - е борбата с греховете, покаянието, трезвението, постът, преодоляването на съблазните и изкушенията, молитвеният труд... А ако човек хем иска да вярва и да се спаси, хем в същото време да живее леко, весело, с наслаждения и развлечения? Православният ще каже, че това е невъзможно: не може да се служи на двама господари, за спасението трябва да се потрудиш. Какво да прави младият човек?... И ето тук се появяват сектантите и предлагат своя “изход”: “Хайде при нас! Спасението може да бъде леко и приятно!” Поседиш веднъж в месеца в киното, послушаш “проповед” от естрадата, с микрофон покрещиш заедно с всички: “Амин!!! Амин!!!”, попееш в хор с приятелите си хванати за ръце песен за Христа - и си живееш спокойно. И никой няма да те пита как се бориш с греховете си...

Удивително как при това младежите не се замислят над прости неща: защо с такава лекота е отхвърлен опитът на Православната Църква, цялата история на човечеството?

Аз бих попитал тези момчета, които ви каниха в киното, какво мислят те за преподобния Сергей Радонежки или за Серафим Саровски. Нима те смятат, че до 1979 година в Русия не е имало истински духовен живот?! Как изобщо те, руските хора, се отнасят към Святата Рус? Нима по тяхното мнение толкова поколения техни предци са се заблуждавали и само сега от Америка е дошло истинското християнство?

Имай предвид: ако срещнеш религиозно учение, което не желае да се съобразява с историята на човечеството, не разбира и не обяснява родната история, а просто... я игнорира, ти имаш работа със секта, отсечена и обречена на гибел клонка.

Ти казваш, че на младежите не им е интересно в храма?

- Е, да - скучно, неразбираемо какво четат, какво пеят, какво изобщо става. Защо целуват иконите, палят свещи, ходят с чинии, събират пари... Защо трябва да се сваля шапка, и т.н....

- А какво са направили, за да разберат това? Нали трябва да се положат усилия. На тебе нали всичко ти е ясно - и думите, и свещеноедействията... Вярно, заслугата не е твоя...

- Аз нали от детство ходя на църква!

- Освен това, пак заради второстепенното ти забрави главното. Не това е основното за разбиране, защо се сваля шапка, защо се стои на колене (тук е по-добре просто да се смириш и да правиш като всички), а това, какво е Православната вяра и как се живее по вярата, какво е това Църква, защо са важни църковните Тайнства, защо съществува църковният устав и неговите постановления, споменатият вече пост...

- И кой в храма ще им разкаже това?

- Защо обезателно в храма? Има книга “Закон Божий”, навсякъде се продава, написана е на много достъпен език. Има неделни училища при храмовете и манастирите за деца на различна възраст. Накрая, те имат вярващи приятели - ти например. Често ли те питат за Църквата?

- Случва се...

- Сам понякога е трудно да започнеш проповед, а и не бива. Светите отци не съветват да се говори на тези теми, докато не те попитат. Не винаги хората са способни да възприемат словото на истината. Но има ситуации, когато не може да се мълчи. Като днес например.

Когато младият човек се определи в главното, тогава той ще разбере и службата и ще я заобича. Тогава и ще намери в Църквата приложение на своите сили и способности. Да пее в хора, да чете на богослужението, да прислужва в олтара... Всеки свещеник с радост ще помогне на този млад човек да намери в храма работа по душа. Или в манастира...

- Да, тате, по-големите момчета, които завършиха неделното училище, вече водят занятия по Закон Божий в затвора! Страшно трудно, но интересно!

- Нашият свещеникът ми каза, само че не в затвора, а в детския приют. Децата престъпници ги държат там по един месец, след това ги пращат в интерната.

- ...И нашите момчета идват там всяка неделя и беседват с тях за вярата, разказват, отговарят на въпроси.

- Много добро дело. Тези деца, попаднали на заточение, ще чуят словото за вярата и Църквата от своите връстници и по-добре ще го възприемат. Може би някой от тях и ще се замисли: “А защо той, вярващият, знае това, което аз не знам? Не може ли и аз да узная това, не от чужди думи, а от опит?”

- А някои помагат във военната болница - посещават войничетата, разговарят, носят им пратки...

А също може да се работи в манастирските работилници, като нас. На нас - които отдавна се занимаваме в кръжока, скоро ще поръчват да изрязваме кивоти. Или да работим на манастирските строежи - да помагаме, да чистим... А през лятото - в далечните манастири, да се грижим за животните, да помагаме в прибирането на сеното...

Андрей говореше и сам се учудваше колко интересни занимания може да се намерят за вярващите момчета в Църквата. А неговите приятели виждат само външната, обредната страна на богослужението, която изобщо не разбират... Не е чудно, че им е скучно!...

Когато вече се качваха с асансьора, бащата предложи:

- Слушай, а ако това лято заминем за седмица в някой манастир или скит? Ще вземем Ваня, а ако искаш, и някой от твоите приятели, които повече клонят към Православието. Нека да видят как живеят монасите, ще видят друг начин на живот, ще се потрудят на *послушанията*... А ти през останалото време се опитай да поговориш с тях, дай им нещо да почетат, покани ги у нас - с една дума, подготви ги за пътуването. Ти сигурно още сега знаеш кого искаш да вземеш със себе си?

Андрюша кимна:

- В общи линии, да.

Вкъщи бащата и синът се прибраха като приятели, напълно забравили за краткото скарване.

ЧЕТВЪРТИ РАЗГОВОР

Анкетата. "Какво да се прави?" Какво се случи в часа на класния ръководител. Какъв проект готви Асоциацията за семейно планиране. Какво именно се "планира". Защо някои хора предпочитат блуда пред брака. С какво се е занимавала Лигата по контрол на раждаемостта. Пропагандата на блуда – средство за намаляване на раждаемостта. Русия също ли ще стане страна от "третия свят"? "Безопасният секс" е лъжа! Разрушаване на архитипа. Какво значи това? Как в Рус са разбирали "половото възпитание". За изповедничеството и отстъпничеството. Християнинът е длъжен да се учи на трезвение. Какво представляват помислите и как да се борим с тях. За Иисусовата молитва. Христовите заповеди като компас в житейското море. Заключение.

- Сергей, отбий се след вечерята при Андрюша.

- Нещо случило ли се е?

- Знаеш ли, някаква анкета им раздали в училище. Отбий се, той сам ще ти разкаже.

Андрей лежеше на дивана, сложил ръцете си зад главата, и като че разглеждаше върховете на чехлите си. "Дори и чехлите не си е събул. Това е нещо ново", помисли си бащата. При неговото появяване момчето се надигна.

- Каква е тая ваша анкета?

- Ето: “Какво знаеш за секса?” Раздадох я в часа на класа.

- За какво, за какво? - бащата се намръщи.

Вместо отговор Андрюша взе от масата листа и го подаде на баща си. Хартията беше луксозна, шрифтът майсторски... Бащата машинално започна да чете... Като прочете първия въпрос, той не повярва на очите си; вторият въпрос го накара да се изчерви. Той сгъна анкетата на руло, пак я разгъна...

- Какво е това?!

- Нали ти казвам: след часовете класната ръководителка ги раздаде, помоли да отговорим на въпросите.

Андрюшиният баща вече бе чувал разговори за подготвяне на програмата с лукавото наименование “Семейно планиране”, за това, че в руските училища възнамеряват да въведат курс по “полово възпитание”. Той бе чувал за това, възмущаваше се, но в дъното на душата си не вярваше, че настъпването на злото ще започне така внезапно и веднага ще засегне сина му. Как да го защити? Какво да направи?... Да го отпише от училище? Но Андрюша вече беше сменял училището. В горните класове нова смяна не е желателна. И после, къде е гаранцията, че на другото място няма да бъде същото?... А Андрей? Разбира ли той самият какво става?

- Да, братко... Работата е сериозна - каза той, сядайки на масата и слагайки на нея анкетата. - Поседни, разкажи ми по-подробно за днешния час на класа: какво се случи?

- Е, отначало всичко вървеше както обикновено. Поговорихме за отсъствията, после Марина Яковлевна започна да разсъждава за това, че ние вече сме големи хора, трябва да се ориентираме в съвременния свят, че някаква Асоциация за планиране на семейството е подготвила анкети... Раздаде анкетите, раздаде и празни листове и ни помоли да ги попълним. А аз мислех, че там наистина има нещо за семейството...

- Е, и как се отнесоха момчетата към анкетата?

- Различно. Някои се подсмиваха, други дори се зарадваха... Маша Прохорова попита дали е задължително да се отговаря. Класната не настояваше, каза: “Както искате. Това е напълно доброволно.”

- А ти?

- Аз като започнах да чета въпросите, веднага ми стана противно. Попитах, може ли да взема анкетата къщи, да я покажа на баща си. Тук Марина Яковлевна се притесни, каза, че анкетите трябва още днес да се предадат, че тя е длъжна да се отчете за тях. С една дума, ако искаш отговаряй, ако не искаш - недей, а къщи не бива да се взимат. Това, разбира се, на мнозина не се хареса. Ти нали знаеш, че нашите момчета лесно не можеш да ги минеш! Баулин пита: “Значи, това е нещо порочно? Може би дори противозаконно?” А тя: “Какво говорите, какво говорите, момчета! Това е експеримент, готви се проект...” и т.н. Въобще, няколко човека се възползваха от нейната разсеяност, тръгнаха си и взеха анкетите със себе си. И аз в това число.

- А какъв е този проект, дето се готви, не знаеш ли?

- Момчетата казват, че ще ни учат как да живеем в семейството, за да няма разводи...

- “За да няма разводи”?... Ама всичко това е лъжа! Нима не виждаш, какво става?

- А какво, действително ли е толкова сериозно?

- По-сериозно не може и да бъде. Представи си, някакви “умни глави” готвят програми по... превръщането на хората в животни.

Андрюша със съмнение вдигна рамене. А бащата продължаваше:

- Има една такава организация - “Руска асоциация за семейно планиране”. Като начало размисли над това название: “семейно планиране”. Какво значи в този случай думата “планиране”?

- Е, тате, съставяне на план: как трябва да се развива семейството, как да се водят разходите, да си отстъпват един на друг, да не се карат...

- Там е работата, че не. Това е “съставяне на план” за децата. Неясно ли е? Да допуснем, че някой иска да има пет деца, друг - не повече от две, някой само едно, а друг - въобще нито едно. И ето така планират.

- За какво е тогава семейството, ако има такава “планиране” - “не повече от едно”, “нито едно”? И после - нима зависи от хората колко деца ще имат?

- Децата ги дава Господ, но хората са измислили средства против зачатието им, за да живеят не по волята Божия, а по своите прищевки. Ти сигурно си чувал за тези средства?

Андрей наведе очи. Уви, той беше и чувал, и виждал: трудно е съвременното момче да запази незнание по този въпрос. Но той не мислеше, че такива неща, измислени от развратени хора, имат отношение към семейството, което нали и затова се създава, за да има деца. Бащата, не дочакал отговора, обясни:

- Разбираш ли, децата - това е отговорност, това са трудности, това е, накрая, жертвеност. Човекът, който има деца, вече не може да пърха като пеперуда, в безкрайно търсене на развлечения и удоволствия. От много неща ще се наложи да се откаже заради детето, което трябва да се износи, да се изхрани, да се отгледа, да се изучи, да се обува, облича, лекува от болести, да се възпитава... Колкото повече са децата, толкова повече са проблемите - ти сам виждаш и разбираш това.

Затова хората, които в живота се ориентират към удоволствията и развлеченията, се стараят дори сключвайки законен брак, да имат по-малко деца, едно-две, а някои и въобще да нямат нито едно. Другите и в брак не искат да встъпват - предпочитат греха, блуда. А в блуда - какви ти деца?... Ето че и “планират”, който както иска.

Сега познай с какво се занимава “Асоциацията по семейно планиране”? Не знаеш? Тя разработва всякакви “проекти”, за да се раждат по-малко деца. Разбираш ли? Не повече, а по-малко.

- За какво им е нужно това?

- Нашата Руска асоциация е филиал от Международната федерация по семейно планиране. Усещаш ли? Международната, всемирната. А тя откъде се е взела? Началото ѝ е положила много отдавна, през 1921 година, една друга организация - “Американската лига за контрол на раждаемостта”. Както виждаш, това е по-откровено название. “Контрол на раждаемостта” - какво ще си помислиш за това?

- Страшно звучи. Контрол - това е проверка, наблюдение. Получава се, че за живота на семействата следи някой страничен: “Колко деца се раждат там у тях?” За какво е нужна такава организация?

- Виждаш ли, синко, в Америка през това време е имало много висока раждаемост сред работниците, бедните и националните малцинства, т.е. негрите, индианците... А защо им е на богатите, управляващите бизнеса, “господари на живота” високата раждаемост на бедните? Значи те ще бъдат все повече. Ще им потрябва работа, нови работни места, заплата, жилище... А там и без това е имало безработица (сега я има и у нас, в Русия). А като се увеличи безработицата, значи ще има вълнения, стачки и т.н. Какво да правят? Да съкращават раждаемостта. А как да накарат хората да се откажат от раждането на деца? Защото това е най-естественото им право!

- Наистина как?

- Ето така и възниква тази Лига, по-късно наречена “Федерация за семейно планиране”. “Умните глави”, специалистите по медицина, психология, реклама започнали да мислят как да съкратят раждаемостта сред онези, които не се харесват на “господарите”? И намерили изход - в пропагандата на блуда. С помощта на

вестници, филми, рекламата започнали да внушават на народа, че може да се живее леко, без отговорност, с наслаждение. Защо да се обвързваш с брак, вярност, когато може да се “срещаш” днес с една жена, утре с друга, без да обичаш нито тази, нито онази?... Т.е. да блудстваш, да живееш по скотски.

Вярващите хора се страхуват от греха: те знаят, че за него ще се наложи да отговарят. Чели ли сте в Евангелието, че блудниците няма да влязат в Царството Небесно. А какво може да удържи от блуд невярващите?

- Не знам... Сигурно нищо.

- Не, някои неща могат да ги удържат: преди всичко страхът от заразяване с ужасни болести, с които блудниците се заразяват един от друг. При тези болести тялото гние наживо и се разлага. Но Лигата или Федерацията е предвидила и това: чрез рекламата започнала да внушава на народа, че има такива средства, които хем ще предпазят от раждането на деца, и едновременно ще защитят от заразяване.

- Е, и успяли ли са да съкратят раждаемостта?

- Успяли са. Когато тази организация станала международна, тя започнала да прокарва същата политика в страните на “третия свят”. На вас обясниха ли ви в училище какви са тия страни?

- Слаборазвити, от типа на колонии. От тях взимат суровините и ги използват като бунище за промишлени отпадъци...

- Да. И “Федерацията” в последните години е извършила огромна работа в Мексико, Китай, Индия. Работа по “планиране на семейството”. Ти вече разбра, какво “планиране”...

- Въобще разбрах: съкращаване на раждаемостта и блудство вместо брак.

- А сега си спомни днешната анкета. Там има такива въпроси, че просто ти става лошо. Знаеш ли какъв извод може да се направи, когато възрастните разпространяват сред учениците такива анкети?

- Какъв?

- Че Русия става страна от “третия свят”. Не самостоятелна силна държава, каквато беше по-рано, а суровинен придатък на Запада. Ще взимат от нас нефт, дървен материал, кожи, ще купуват земята, а числеността на населението - руските хора, тихичко ще съкращават. Как? Ами има вече стар, изпитан начин - “планиране на семейството”. Само че семейството тук няма нищо общо, разбираш ли? Видж какви са всичките реклами наоколо, какви вестници се излагат по сергиите, и повярвай, че всичко това е обмислена политика, насочена срещу нас и нашите деца. Каква е тая политика? “Живей и се наслаждавай на живота без всякаква отговорност, не се бой от греха! А за да може ти, оскотелият, да не се заразиш от венерическа болест, ето ти *безопасен секс!*”

- Да, в анкетата имаше нещо за това...

- Първо, това пак е лъжа. Няма такива средства и приспособления, които да могат сто процента да защитят от заразата! Второ, това е двойна лъжа: как блудът може да бъде “безопасен”, когато е смъртен грях, разяждащ и убиващ душата?! Ето, братко, колко страшна е работата... В руските училища искат да въведат курс по “полово възпитание”. Не се надявай, че ще ви учат как да живеете в семейството. Това ще бъде последователно развращаване, насочено към това, да направи от вас животни.

- Но на кого му е нужно това?

- Както виждаш, някому е нужно. Ето това например (бащата посочи анкетата), - между впрочем струва пари: трябвало е да се състави текстът, да се набере на компютър, да се издаде в печатница, виж, на скъпа хартия, в стотици, а може би и в хиляди екземпляри. А за какво става дума, ние с теб видяхме: човек в такива “произведения” се разглежда като самец или самка, като чисто плътско същество, разбираш ли?

(момчето кимна) Като същество без душа, на което му е нужно само, извинявай, само да яде и да “получава удоволствие”. И никаква отговорност, никакви проблеми...

- Е, и нека така си смятат, нас какво ни засяга? Ти казваш, че *превърщат* младежта в животни... Но как?

- А ето как. На първо място чрез рекламата, телевизията, другите средства за масова информация, на вас ще ви го набиват в главата, ще ви накарат да се съгласите с мисълта, че сте двуноги животни. На които е непознато понятието грях! Които не познават нито въздържанието, нито борбата със своите вътрешни ниски страсти... Животни, които не знаят и не искат да знаят Бога, а живеят единствено с инстинктите.

И така, ще ви накарат да се съгласите с това, да свикнете с тази мисъл.

Е, а по-нататък, управлявайки с помощта на все същата реклама и “общественото мнение” вашата физиология (т.е., като ви заставят да се откажете от раждането на деца), ще се опитат да постигнат нужните им резултати в експлоатацията на човеко-роботите... Примерно така, както това се прави с животните във фермерските стопанства.

Или, знаеш ли как понякога стерилизират домашните животни, за да нямат проблеми с кученца и котенца? По същия начин някой навярно иска да “стерилизира” и населението на земята... Само че това е трудно, сам разбираш: хората все пак не са котки и кучета. И ето, намерили изход - “планиране на семейството”, “безопасен секс”... Да се гледа на човека като на животно между впрочем е голям грях, хула срещу Светия Дух. По този начин се зачертава Божият образ в човека, неговата мисия на земята, неговата свобода! И онези, у които съвестта все още е жива, усещат това... Кажете, защо не отговори на тези въпроси, а излезе от клас заедно с групата момчета? Защо другите не излязоха?

- За другите не знам. Срамно е, противно... Не разбирам защо е нужно всичко това. Защо изобщо трябва да се говори за тези неща? На глас, пред всички...

- Ето, че се опитвам да ти обясня. В ход е съзнателно, последователно разрушение на *архетипа*. Чувал ли си тази дума?

- Не. Какво е това?

- Това е... как да ти кажа?... Като че събирателна личност, обобщен портрет на душата на народа, в неговото минало и настояще. Тук влиза и системата от ценности на народа - какво той винаги е смятал за благо, и какво за зло. Светоусещането на народа. Онова нещо, благодарение на което народът съществува като цяло. Разбираш ли?

- Е, да...

- Руският човек в неговия обобщен и най-добър вид. Най-скъпото на руския човек е неговата православна вяра. Нашите прадеди, макар и да са съгрешавали поради немощ, но винаги в душата си са носили идеала на светостта. Ненапразно своята Родина те наричали *Свята Рус*. Традиционните ценности на руския народ винаги са били безкористието, братолюбието, целомъдрието. Да се обсъждат със странични хора и дори с близките темите, които днес наричат “полови”, не само не е било прието - било е *срам*. За тези неща са мълчали, доколкото обсъждането им нарушавало целомъдрието. Когато за това говорят в клас, с момчетата пред момичетата, се разрушава националната система от ценности. Не знам, дали разбираемо ти обясних...

- Значи, в Рус никога не е имало никакво полово възпитание?

- Ако наричаме с това словосъчетание подготовката за бъдещия семеен живот, такова възпитание винаги е имало! И има. То се провежда в семейството, и в нашето семейство също. Когато момчето се учи на безстрашие, мъжество, отговорност, а момичето на старание и стопанственост - това и представлява половото възпитание. А всякакви “Лиги” и “Асоциации” го подменят с развращаване.

- Разбирам... - замислено каза Андрияша. - И какво ще правите сега?

- Кой?

- Вие, родителите.

- Не се безпокой, няма да стоим със скръстени ръце. Само че защо само ние? Вие, учениците, също сте длъжни нещо да направите. Помисли по-добре за това.

- А какво можем ние? Ние сме хора без свобода.

- Как така сте “без свобода”? В онова, което засяга избора между доброто и злото, всеки човек е абсолютно свободен. При това днес онези от вас, които напуснахте часа на класа, постъпихте като зрели, свободни и мъжествени хора. Надявам се, че ти и занапред не ще позволиш никому да те развъртава с всякакви анкети като тая.

- Как мога да “не позволя”?

- Можеш, струва ми се, *да се отклониш от злото*, както е казано в Писанието...

- Не, а конкретно, тате? Ето например в учебната програма се появява час по “полово възпитание”. Да бягам от час, така ли? Или заповядат задължително да се попълни такава анкета като днешната...

Бащата въздъхна и сложи ръка на рамото на сина си:

- Знаеш ли, синко, какво е изповедничество? Православните християни обикновено не афишират своята вяра, но и не се срамуват от нея. Още повече, че понякога вяността към Христа и Неговите заповеди трябва да се изявят пред хората и с думи, и с дела. Случва се, за това да се наложи да се пострада. Човекът, който приема това, става изповедник Христов. Това е такъв подвиг - изповедничеството. А противоположното понятие е отстъпничеството: отстъпникът от страх за своето благополучие в решителния момент се отрича от Христа.

Ето, виж какво се получава: Господ те поставя в ситуация на свободен, но тежък избор. От детството са те учили да почиташ по-възрастните, на послушание и дисциплина. И изведнъж - възрастните, при това учители, изискват от теб нарушаване на заповедта за целомъдрието, тласкат те към блуд, карат те да паднеш до нивото на безсловесна твар, да потъпчеш в себе си Божия образ. Какво да се прави? Кое е по-важно? Да се подчиниш и да предадеш вярата си, т.е. да станеш отстъпник. Ако не се подчиниш, ще докажеш на себе си и всички, че ти не си впрегатно животно, а човек, но в същото време, ще влезеш в конфликт с учителите, зам.-директора, директора...

- Вас с мама ще ви влачат в училище...

- За това ти недей да мислиш: в такива ситуации ние винаги сме на твоя страна. Но ти си длъжен да си представиш и последствията: последните класове, оценките, дипломата - разбираш ли?...

- И какво да се прави?

- А точно това, братко, можеш само ти да решиш. Ще ти кажа само едно: Божият Промисъл поставя всеки християнин веднъж в ситуация на принципен избор, когато се изисква истинско мъжество, способност за *постъпка*...

Андрей мълчеше. Никога досега бащата не беше говорил с него за такива сериозни неща. Момчето разбираше, че проблемът дори не е в анкетата и не в “половото възпитание” - ставаше дума за това как изобщо да се живее. За пръв път той помисли, че да си възрастен и самостоятелен, нещата, които винаги са го привличали, е тежко бреме.

- Знаеш ли, тате - призна си той, - на мен ми е страшничко да се окажа в единствено число: сам да си тръгвам от тези “полови” часове, сам да се отказвам от тези анкети... Е, ако имаше съмишленици, ако бяхме цяла група!...

- Това зависи и от теб. Ако успееш на глас, пред всички да обясниш, защо си тръгваш, съм убеден, че след теб ще тръгнат и другите. А и чуждото мъжество укрепява слабите... Не забравяй само, че пред Бога всеки ще даде отговор не за другите, а за себе си.

Но виждаш ли, Андрей, тези часове, анкетите - са само един полъх на духа на нашето времето. Днес самият околен свят е такъв, че развърщането на душата е почти неизбежно. Да допуснем, че от часовете по “полово възпитание” с Божията помощ ние успеем да ви защитим. А къде да се скриеш от рекламите на блуда и консуматорството на всеки ъгъл? От призивите да се развличаш, наслаждаваш и непристойните картинки? От порочните мисли, които се явяват следствие от всичко това?... Отговорът е едни - да се учим на трезвение.

- Трезвост ли?

- *Трезвение*. Това е аскетическо понятие. Употребяват го светите отци. Може да се каже, че това е вътрешна концентрация, постоянно внимание към себе си. Когато днес влязох в стаята, ти лежеше на дивана. По-правилно би било да кажа “търкаляше се” - свободна, разслабена поза, блуждаещ поглед, дори не бе свалил чехлите си... Не, не ти чета нотации, това просто е добър пример. Представи си, че и душата може да пребивава в това състояние на разслабеност. Човекът престава да се контролира, умът му “плува по волята на вълните” като треска в бурно море. Все едно, че корабът е без капитан и щурман - където те отнесе, там и си доволен! Ту едно ще ти дойде в главата, ту друго, нещо незабелязано ще “проблесне”, друго ще заседне в ума ти като трън, ще започне да се развива цяла картина. И картините могат да бъдат много порочни, нецеломъдрени. Всичко това са *помислите*, на различната степен на тяхното развитие.

- Но нали не всеки помисъл е грях?

- Не всеки помисъл може да се вменява за грях, а може и да се вмени, ако допуснем той да се вкорени в душата. Някой от светите отци казва примерно следното: не можеш да попречиш на птиците да прелитат пред очите ти, но можеш да им попречиш да свият гнездо на главата ти. Разбираш ли? Ние не можем да забраним на помисъла да дойде: той връхлита внезапно от впечатленията в света, от бесовските внушения. Но можем *да не го приемем* - да не му дадем да стане наша мечта.

Андрюша се усмихна и кимна - това беше разбираемо и близко на душата му. Той вече бе запознат с действието на помисъла и знаеше, че ако го спре в самото начало, с усилие на волята да се накара да мисли за друго нещо, внимателно казвайки на ум Иисусовата молитва (*Господи, Исусе Христе, Сине Божий, помилвай ме, грешния*), казвайки я веднъж, втори път, трети път - ако по този начин прегради пътя на помисъла, то той няма да стигне по-нататък. Няма да стане мечта. А ако си позволи да мисли, за каквото “му се мисли”, то след това, случва се, с никакви сили не можеш да се избавиш от натрапчивата мисъл или картина.

- Ето за това е нужно трезвението - говореше бащата, - за да “хващаш” и “отсичаш” помислите в самото начало на появяването им. Струва ми се, че ти би могъл вече по-често и по-дълго да се молиш на ум, да произнасяш Иисусовата молитва. Свещеникът не ти ли е говорил за това?

- Говорил ми е. Но това е трудно. Не се получава.

- Моят съвет е да не правиш от това прекалено голям проблем. Като забележиш, че вървиш и мислиш “за нищо” или за каквото ти попадне - вгълби се, помоли се... Така постепенно ще се научиш на трезвение и ще си осигуриш могъща вътрешна защита от всяко външно зло.

- Значи, ще има постоянна вътрешна борба?

- Ето, сега ти разбра най-главното. Но тази борба те прави истински силен. Ето ти образа на християнския живот - бащата посочи картината “Деветият вал”. - Има една старинна монашеска песен (а монасите най-добре от всички знаят за вътрешната борба!) “Житейското море”. Човешкият живот в нея се сравнява с бурно море. Вълната следва вълна: съблазни, скърби, изкушения, и всяка от тях е готова да погълне плувеца. А песента завършва с думите:

Нашият компас е над нас.

Вдигни към небето очи.

И с бурята, с вълните

със всички сила се бори!

Компасът на християнина са евангелските заповеди. Това е единственият надежден ориентир, без който лесно може да доплуваме до чужд бряг, а може дори да потънем в бурното житейско море.

До сега, сине, аз като че те водих в живота за ръка и във важните случаи най-често решавах вместо теб. А сега изглежда ти е време вече сам да взимаш решения. Сега вече сам. Ти си член на Църквата, имаш си изповедник, около теб има вярващи хора, с които можеш да се съветваш. Дадена ти е способност да разсъждаваш и Божият дар - свободата.

Затова сега, когато излизаш от юношеството и встъпваш в зрелия живот, ти казвам: дръж се, сине, здраво се дръж за Христовите заповеди, всяка своя постъпка, дума, мисъл, оценявай по тях. И още помни: духовният живот е труд, усилия в борбата със себе си. Не забравяй, какво се казва в Евангелието: “Царството Божие насила се взима, и които се насилват, го постигат”. Това се отнася и за спазването на поста, и за молитвата, и изобщо за целия жизнен път на християнина.

“Царството Небесно насила се взима” - ето какво действително е необходимо да знае всяко момче, търсещо силна вяра и своето място в живота. Струва си то да помни това и когато трябва да стане по-раничко за църковната служба, макар да го бори сънят, и когато му се иска да даде воля на гнева и да отговори на забележката със зла, язвителна дума, и когато много не му се ще да моли за прошка този, с когото се е скарал, и когато околният свят завлича душата му с различни греховни впечатления.

Тук православният християнин трябва да стои твърдо като истински Христов воин на стража на своята душа, срещу съблазните на този свят и враговете на човешкото спасение. Тогава той ще удържи най-важната победа - победата над себе си - и ще придобие от Бога силата да помага на другите.